LEV TOLSTOI

LUMTURIA MARTESORE

Lev Tolstoi

Lumturia martesore

Roman

jetën e tij prej mëkatari me një vajzë të re e të dëlirë. Duroi për tre vjet. Më vonë, tek *Ana Karenina*, ai na tregon se si ia shprehu dashurinë Sofias dhe se si ajo iu përgjigj: të dy shkruan me shkumës germat e para të fjalëve që nuk guxonin t'i thoshin me zë të lartë.

Ashtu si Levini tek *Ana Karenina,* ai u tregua çmendurisht i sinqertë sepse ditarin e tij intim e la në duart e së fejuarës, që ajo të mësonte të gjitha mëkatet e së kaluarës së tij; dhe Sofia, ashtu si Kiti tek *Ana Karenina*, vuajti pikëllueshëm. Ata u martuan më 23 shtator 1862.

Në përfytyrimin e shkrimtarit, kjo martesë ishte konsumuar tre vjet më parë, në kohën kur shkruhej *Lumturia martesore*. Gjatë këtyre viteve ai kishte përjetuar dhe shijuar më herët vuajtjen e ëmbël të dashurisë së pashprehur dhe ditët dehëse të dashurisë së pranuar; orën e mezipritur kur pëshpëriten fjalë hyjnore; lotët që rrjedhin "prej lumturisë që ikën përgjithmonë dhe nuk kthehet më kurrë"; realitetin triumfues të ditëve të hershme të martesës; egoizmin e të dashuruarve; "gëzimin e pashkak e të përhershëm dhe harrimin e çdo gjëje në botë"; më pas lodhja që afrohet, pakënaqësia e vagëlluar, mërzia e jetës monotone, dy shpirtra që shkëputen butësisht dhe largohen nga njëri-tjetri; magjepsja e rrezikshme e jetës mondane për nusen e re – flirtet, xhelozitë, keqkuptimet fatale, dashuri të fshehura, të humbura; dhe pas një kohe të

gjatë, vjeshta e trishtë, e dhimbshme e zemrës; fytyra e rishfaqur e dashurisë, e zbehtë, e vjetruar, por më prekëse prej lotëve dhe rrudhave të shtuara; kujtimet e trazimeve, pendesa për veprimet e pamenduara si dhe për vitet e humbura; qetësia e mbrëmjes; kalimi augustian i dashurisë në miqësi dhe i pasionit dashuror në amësi... Të gjitha këto priteshin të ndodhnin, por të gjitha këto Tolstoi i kishte ëndërruar, i kishte shijuar para kohe; dhe që t'i përjetonte edhe më gjallërisht përmes këtyre ditëve, ai ka jetuar tek ajo, tek e dashura e tij. Për herë të parë – e ndoshta të vetmen herë në gjithë krijimtarinë e tij – romanca zhdrivillohet në zemrën e një gruaje dhe rrëfehet prej saj; dhe me çfarë finese! Ç'bukuri shpirtërore e mbështjellë me një vello droje! I vetmi rast ku analiza e shkrimtarit nuk është therëse; ai nuk synon ta shpalosë të vërtetën në gjithë lakuriqësinë e saj. Të fshehtat e botës së brendshme zbulohen, ato nuk thuhen. Arti dhe zemra e Tolstoit janë të mallëngjyera. Drejtpeshim harmonik i mendimit dhe formës. *Lumturia martesore* ka përsosmërinë e një vepre rasiniane.

PJESA E PARË

I

Ishim në zi për nënën e cila kishte vdekur në vjeshtë dhe gjithë dimrin jetuam në fshat, me Katjan dhe Sonjën, të vetme.

Katja ishte mikja e vjetër e shtëpisë, guvernantja, që na kishte mëkuar të gjithëve, të cilën e kujtoja dhe e doja qysh kur kujtoja veten time.

Sonja ishte motra ime e vogël.

Dimri që po kalonim në shtëpinë tonë të vjetër, në Pokrofskoje, ishte i zymtë dhe i trishtueshëm. Moti qe i ftohtë, me erë, ndaj pirgjet e dëborës stivoheshin më lart se dritaret, të cilat pothuaj përherë qenë të ngrira e të vagëlluara, dhe pothuaj gjithë dimrin as dilnim, as shkonim kund. Rrallëkush na vinte; por kushdo prej tyre nuk i shtonte gëzim dhe haré shtëpisë sonë. Të gjithë me fytyra të pikëlluara, të gjithë flisnin zëulët,

sikur të kishin frikë se mos zgjonin dikë; nuk qeshnin, psherëtinin dhe shpesh qanin kur më shikonin mua, veçanërisht Sonjën e vogël, me fustan të zi. Në shtëpi sikur ende ndihej vdekja; pikëllimi dhe tmerri i vdekjes pluskonin në ajër. Dhoma e mamasë ishte e mbyllur. Më shtinte frikën dhe diçka më tërhiqte të ktheja një çast në atë dhomë të ftohtë e të zbrazët, kur i kaloja pranë, për të fjetur.

Isha shtatëmbëdhjetë vjeçe atëherë dhe pikërisht në vitin e vdekjes së saj mamaja kishte dashur të shpërnguleshim në qytet, që të më nxirrte në shoqëri. Humbja e nënës ishte për mua një pikëllim i thellë, veç duhet ta pranoja se pikërisht nga ky pikëllim ndihej edhe tjetra, që isha e re, e bukur, siç më thoshin të gjithë, por ja që dimrin e dytë po e çoja dëm në vetmi, në fshat. Para se të dilte dimri kjo ndjenjë trishtimi prej vetmisë dhe thjesht mërzia më pllakosën krejt, sa nuk dilja nga dhoma, nuk hapja pianon, nuk prekja libër me dorë. Kur Katja më kandiste të merresha me këtë ose atë, i përgjigjesha: s'ma ka ënda, nuk mundem, kurse nga shpirti më dilte: Përse? Përse u dashka bërë diçka kur më kot po ikën koha ime më e mirë? Përse?

Dhe kjo "përse" s'kishte përgjigje tjetër veç lotëve.

Më thoshin se isha dobësuar dhe isha prishur në këtë kohë, por kjo as që më prekte fare. Po përse? Për cilin? Më dukej se e gjithë jeta ime ashtu duhej të kalonte, në atë humbëtirë të vetmuar dhe trishtim

të pashpresë, prej nga unë, e vetme, nuk kisha forca, madje as dëshirë, të dilja.

Aty nga fundi i dimrit Katja zuri të trembej për mua dhe vendosi që me çdo kusht të më shpinte jashtë shtetit. Por për këtë duheshin pará, kurse ne, pothuaj, nuk e dinim se ç'na kishte mbetur që nga vdekja e nënës dhe çdo ditë prisnim tutorin, i cili duhej të vinte dhe të ftillonte punët tona.

Në mars erdhi tutori.

- Eh, lavdi Zotit! - më tha njëherë Katja kur unë si hije, pa punë, pa mendime, pa dëshira, shkoja nga këndi në kënd. - Sergej Mihailliçi* ka ardhur, paska pyetur për ne dhe dëshiron të vijë për drekë. Ti shkundu, Masheçka† ime, - shtoi. - Ku i dihet se ç'do të mendojë për ty? Ai ju ka dashur aq shumë të gjithëve.

Sergej Mihailliçi ishte fqinji ynë i afërt dhe miku i babait tim të ndjerë, megjithëse shumë më i ri se ai. Përveçse ardhja e tij na i ndryshonte planet dhe na jepte mundësinë që të shpërnguleshim nga fshati, që në fëmijëri isha mësuar ta doja e ta respektoja dhe Katja, duke më këshilluar që të shkundesha, e merrte me mend se, nga të gjithë të njohurit e mi, më e dhimbshme do të ishte për mua të shfaqesha me një pamje të pahijshme para Sergej Mihailliçit. Të gjithë

* Është shkurtim i formës Mihajlloviç, në gjuhën e folur.

† Masheçka, Masha janë diminutivë për emrin Marja. Po ashtu Sonja për Sofia dhe Katja për Katerina

në shtëpi, duke filluar nga Katja dhe Sonja, famullesha e tij, e deri te karrocieri më i fundit, ishim mësuar ta donim, por për mua ai kishte një kuptim të veçantë, vetëm për një fjalë të thënë nga nëna në praninë time. Ajo pati thënë se një burrë të tillë do të kishte dashur për mua.

Atëherë kjo m'u duk e habitshme, madje e papëlqyeshme; heroi im ishte krejt tjetër. Heroi im ishte delikat, thatim, i zbehtë dhe i pikëlluar. Sergej Mihailliçi, përkundrazi, e kishte kaluar të ritë e tij, ishte shtatlartë, i bëshëm dhe siç më dukej, përherë i qeshur; por, pavarësisht nga kjo, këto fjalë të nënës m'u selitën në përfytyrimin tim dhe që gjashtë vjet më parë, kur isha njëmbëdhjetë vjeçe dhe ai më fliste me *ti*, luante me mua e më thërriste *manushaqkë*, jo pa tmerr, nganjëherë pyesja veten se ç'do të bëja në qoftë se, papritur, ai do të dëshironte të martohej me mua.

Para drekës, së cilës Katja i kishte shtuar kulaç me krem dhe pure spinaqi, Sergej Mihailliçi erdhi.

Po e shihja nga dritarja tek po i afrohej shtëpisë me një sajë të vogël, por, sapo mori kthesën, nxitova për në dhomën e pritjes dhe doja të shtiresha se nuk po e prisja fare. Por si dëgjova në paradhomë rrapëllimën e këmbëve, zërin e tij të lartë dhe hapat e Katjas, nuk durova dhe i dola vetë përpara.

Ai fliste zëlartë dhe buzëqeshte, ndërkohë që mbante Katjan për dore. Pasi më pa, ndaloi dhe njëfarë kohe

më vështroi pa më përshëndetur. Më erdhi zor dhe e ndjeva që u skuqa.

- Ah! Vërtet jeni ju! - tha me atë mënyrën e tij të prerë e të çiltër dhe m'u afrua me krahët hapur. - Si mund të ndryshonit kështu? Sa qenkeni rritur! Pa shiko, manushaqja! Po ju qenkeni çelur trëndafil!

Me pëllëmbën e tij të madhe më kapi dorën dhe ma shtrëngoi kaq fort, ndershmërisht, mend më sëmboi. Pandeha se do t'më puthte dorën dhe gati u anova drejt tij, por ai më shtrëngoi edhe një herë dorën dhe më shikoi drejt e në sy, me atë vështrimin e tij të ngulët e të gëzuar.

Nuk e kisha parë prej gjashtë vjetësh. Kishte ndryshuar mjaft; më i plakur, më i zeshkët, me ato baseta që nuk i shkonin fare, veçse po ato maniera të thjeshta, ajo fytyrë e gjerë, e ndershme, me tipare të mëdha, ata sy të mençur e gjithë shkëlqim dhe po ajo buzëqeshje përkëdhelëse, si prej fëmije.

Pas pesë minutash s'ishte më mysafiri, por njeriu ynë për secilin nga ne, madje edhe për shërbëtorët të cilët, siç dukej nga sajdisja e tyre, iu gëzuan veçanërisht ardhjes së tij.

Ai sillej krejt ndryshe nga fqinjët e tjerë që vinin pas shuarjes së nënës dhe shtrëngoheshin të heshtnin e të qanin kur rrinin te ne; përkundrazi, ishte i gojës, i qeshur dhe s'e përmendi nënën asnjëherë, saqë në fillim kjo shpërfillje e tij na u duk e çuditshme, madje

e pahijshme nga ana e një njeriu kaq të afërt. Më vonë e kuptova se kjo nuk ishte shpërfillje, por çiltërsi, dhe isha mirënjohëse për këtë.

Në mbrëmje Katja u ul të shërbente çajin po te vendi i saj i dikurshëm në dhomën e pritjes, siç bënte në gjallje të nënës; unë me Sonjën u ulëm pranë saj. Grigori plak i solli atij çibukun e hershëm të babait, që e kishte gjetur vetë, ndërsa ai filloi të ecte tutje-tëhu nëpër dhomë, si në kohët e mëparshme.

- Sa ndryshime të tmerrshme në këtë shtëpi, veç ta mendosh! - tha dhe ndaloi.

- Po, - tha Katja duke psherëtirë dhe pasi i vuri kapakun samovarit, vështroi drejt tij, gati për t'ia shkrepur të qarit.

- Ju, mendoj, e kujtoni babanë tuaj? - m'u drejtua ai.

- Pak, - iu përgjigja.

- Sa mirë do të ishit tani me të! - foli qetë, duke parë mendueshëm ballin tim. - E kam dashur shumë babanë tuaj! - shtoi zëulët dhe m'u duk se sytë e tij shndritën më shumë.

- Dhe ja tani, Zoti e mori atë! - foli Katja dhe ndërkohë që po vendoste pecetën mbi çajnik, nxori një shami dhe zuri të qante.

- Po, ndryshime të tmerrshme në këtë shtëpi, - përsëriti duke u kthyer anash. - Sonja, pa m'i trego lodrat, - shtoi pas pak dhe doli në sallon. Me sytë gjithë lot vështrova Katjan, kur ai doli.

- Ky po që është mik! - tha ajo.

Vërtet, ndjeva ngrohtësi dhe mirësi prej dhembshurisë së atij njeriu të huaj e të mirë.

Nga dhoma e pritjes dëgjohej piskama e Sonjës dhe poterja e tij me të.

Urdhërova t'i shpinin çajin; që andej dëgjohej si u ul te pianoja dhe filloi t'i binte tastierës me doçkat e Sonjës.

- Marja Aleksandrovna! - u dëgjua zëri i tij. - Pa ejani këtu dhe luani diçka.

Më vinte mirë që më drejtohej kaq thjesht, kinse më urdhëronte, me një ton miqësor; u ngrita dhe shkova tek ai.

- Ja, këtë luani, - tha duke hapur partiturën e Bethovenit në *adaxhion* e sonatës *Quasi una fantasia.*[*] - Të shohim se si luani, - shtoi dhe me gotën në dorë u largua në qoshen e sallonit.

S'di pse e ndjeva që atij s'mund t'i kundërshtoja apo t'i thosha paraprakisht se luaj keq; e bindur, u ula pranë klavikordës[†] dhe fillova të luaj si munda, megjithëse i trembesha gjykimit, sepse e dija që e kuptonte dhe e donte muzikën.

Adaxhio[‡] ishte në tonin e asaj ndjenje kujtimi që na shkaktoi biseda gjatë çajit dhe unë, siç duket, luajta mjaft mirë.

---

[*] *Quasi una fantasia*(it.)Në formën e fantazisë.

[†] [Fr. clavicorde *prej* lat. clavis — çelës dhe gr. χορδή — tel] Instrument muzikor me tastierë-tel, i njohur që në shek.XVII.

[‡] Adaxhio.1. Ngadalë, në mënyrë të ngadalshme e të zgjatur (për mënyrën e ekzekutimit të një pjese). 2.Vepër muzikore ose një pjesë e saj me kohë të ngadalshme e të zgjatur.

Por *skercon*[*] nuk më lejoi ta luaja.

- Jo, këtë nuk po e luani mirë, - tha ai duke m'u afruar. - Këtë lëreni, kurse e para s'ishte keq. Ju, duket, e kuptoni muzikën.

Ky lavdërim i matur më gëzoi aq shumë sa, madje, u skuqa. Ishte diçka e re dhe e këndshme për mua që ai, mik dhe i një sëre me babanë tim, fliste me mua vetëm për vetëm seriozisht, por tashmë jo me një fëmijë si dikur.

Katja shkoi lart t'i shtrojë Sonjës për të fjetur, ndërsa ne të dy mbetëm vetëm në sallon.

Ai nisi të rrëfente për babanë tim, se si ishin bërë miq, sa të gëzuar kishin jetuar dikur, ndërkohë që unë rrija me librat dhe lodrat; im atë në rrëfimet e tij për herë të parë m'u shfaq si një njeri i thjeshtë dhe i dashur, sikundër nuk e kisha njohur deri tani. Gjithashtu, më pyeti e më pyeti se çfarë pëlqeja, çfarë lexoja, çfarë kisha ndër mend të bëja dhe më jepte këshilla. Tashmë s'ishte për mua shakaxhiu dhe gaztori që dikur më cyste e më bënte lodra, por një njeri serioz, i thjeshtë dhe i dashur, për të cilin ndieja respekt dhe simpati, pa e kuptuar.

Më sillte prehje, më tërhiqte biseda me të, por, në të njëjtën kohë, pa dashje, ndieja një si tendosje. Trembesha për çdo fjalë timen; sa doja ta meritoja vetë dashurinë e tij, të cilën tani e kisha fituar vetëm se isha bija e tim eti.

---

[*] scherzo(it.)1.Pjesë e shkurtër muzikore, me ritëm të shpejtë dhe të gjallë. 2.Kohë e një pjese të madhe muzikore, që ka ritëm të shpejtë.

Pasi rregulloi Sonjën në shtrat, Katja u bashkua me ne dhe iu ankua atij për limontinë time, për të cilën s'i kisha thënë asgjë.

- Po më kryesoren nuk ma paska treguar, - tha buzëqeshur e duke më tundur kokën me qortim.

- Po çfarë të tregoj? - thashë. - Kjo është shumë e mërzitshme, por do të kalojë. (Në të vërtetë, më dukej se trishtimi im jo vetëm që do të kalonte, por tashmë qe tretur dhe s'kishte qenë kurrë.)

- S'është mirë të mos dish të durosh vetminë, - tha. - A jeni vërtet zonjëzë?

- Natyrisht, zonjëzë, - iu përgjigja duke qeshur.

- Jo, një zonjëzë që duhet qortuar, e cila bëhet e gjallë vetëm kur e admirojnë, por, sapo mbetet e vetme, ligështohet e asgjë s'i hyn në sy; gjithçka vetëm për t'u dukur, kurse për veten, asgjë.

- Paskeni mendim të bukur për mua, - fola, sa për të thënë diçka.

- Jo! - tha, pasi heshti pak. - Jo më kot i ngjani babait tuaj, *tek ju është*, - dhe vështrimi i tij dashamirës, i vëmendshëm, përsëri më përkëdheli e më shkaktoi një kënaqësi të turbullt.

Vetëm tani e pikasa te portreti i tij, në përshtypje të parë, i gëzuar, një vështrim që i përkiste vetëm atij – në fillim i qartë, pastaj gjithnjë e më i vëmendshëm dhe disi i trishtuar.

- Ju nuk duhet dhe nuk ju lejohet të mërziteni, -

tha. - Keni muzikën, të cilën e kuptoni, keni librat, mësimet, keni gjithë jetën përpara, për të cilën vetëm tani mund të bëheni gati, që pastaj të mos ju vijë keq. Pas një viti do të jetë vonë.

Më fliste si baba apo si xhaxha dhe e ndieja që vazhdimisht shtrëngohej të ishte i barabartë me mua. Edhe acarohesha se më quante nën veten, por edhe më pëlqente që vetëm për mua e shihte të nevojshme të përpiqej të ishte tjetër.

Tepricën e mbrëmjes foli me Katjan për punët.

- Epo, lamtumirë, mikesha të dashura, - tha duke u ngritur dhe si m'u afrua, më mori për dore.

- Po kur do të shihemi përsëri? - pyeti Katja.

- Në pranverë, - u përgjigj, duke vazhduar të më mbante për dore. - Tani do të nisem për në Danillovkë (tjetër fshat yni); do të mësoj se ç'bëhet atje, do të rregulloj ç'të mund, do të kthehem për ca kohë në Moskë, tashmë për punët e mia, kurse verës do të shihemi.

- Po përse kaq gjatë? - thashë tmerrësisht e trishtuar; vërtet, tani që shpresoja ta shihja çdo ditë, befas u bëra keq e më zuri frika se mos, përsëri, do të më kthehej melankolia. Mbase, kjo u shpreh në shikimin dhe tonin tim.

- Po; përpiquni më shumë, mos u plogështoni, - tha me një ton që m'u duk tepër i ftohtë dhe shpërfillës. - Në pranverë do t'ju marr në provim, - shtoi, duke ma lëshuar dorën, pa më shikuar.

Në paradhomë, ku po qëndronim për ta përcjellë, veshi nxitimthi gëzofin dhe përsëri shikimi i tij m'u shmang. "Kot mundohet!" - mendova. - "Vërtet kujton se do të më pëlqente patjetër që të më shikonte? Ai është një njeri i mirë, shumë i mirë... dhe vetëm kaq".

Atë mbrëmje mua dhe Katjan nuk na zuri gjumi deri vonë dhe nuk folëm fare për atë, por se si do ta kalonim verën e tanishme, ku dhe si do të dimëronim. Pyetja e tmerrshme "Përse?" tashmë nuk më shfaqej. Më dukej shumë e thjeshtë dhe e qartë që duhet të jetosh për të qenë e lumtur dhe e ardhmja m'u përfytyrua me shumë lumturi.

Befas, shtëpia jonë e vjetër dhe e zymtë në Pokrofskoje sikur u mbush me jetë dhe dritë.

II

Ndërkaq erdhi pranvera.

Trishtimi im i mëparshëm u tret dhe ia la vendin trishtimit prej ëndrrave pranverore të shpresave dhe dëshirave të pakuptueshme.

Megjithëse s'jetoja më si në fillim të dimrit, por merresha me Sonjën, me muzikën dhe me leximet, shpeshherë shkoja në kopsht dhe endesha e çendesha e vetme nëpër shëtitore ose rrija në ndonjë stol, një Zot e di se çfarë mendoja, çfarë dëshiroja dhe çfarë shpresoja. Nganjëherë, dhe net të tëra, sidomos ato hënore, qëndroja te dritarja e dhomës deri në mëngjes; nganjëherë, vetëm në këmishë, pa bërë zhurmë, fshehurazi Katjas, dilja në kopsht dhe vrapoja nëpër vesë deri te pellgu; njëherë, madje, dola në fushë, ndërsa një natë i rashë kopshtit rreth e qark, fillikat.

Tani e kam të vështirë të kujtoj dhe të kuptoj ato ëndrra që atëherë mbushnin përfytyrimin tim. Madje, kur i kujtoj, nuk më besohet të kenë qenë vërtet ëndrrat e mia. Kaq të çuditshme dhe larg jetës ishin.

Në fund të majit, siç kishte premtuar, Sergej Mihailliçi u kthye nga udhëtimi.

Herën e parë erdhi në mbrëmje, kur nuk e prisnim fare.

Ishim ulur në verandë dhe po përgatiteshim për çajin. Kopshti ishte krejt gjelbërim tashmë; në lehet e harlisura bilbilat kishin ngritur çerdhet përgjatë gjithë festës së Petrovkit*. Gëmushat kaçurrele të jargavanit, aty-këtu, sikur ishin spërkatur nga lart me diçka të bardhë dhe manushaqe – ishin lulet që sapo çelnin. Gjethnaja e shëtitores me mështekna ishte tejet e tejdukshme prej rrezeve të diellit që po ikte. Në verandë binte një hije e freskët. Vesa e dendur e mbrëmjes duhej të ishte shtrirë mbi bar. Në oborrin pas kopshtit dëgjoheshin tingujt e fundit të ditës; ishte zhurma e kopesë që po kthehej. Nikon leshkoja po grahte një karrofuçi† nëpër rruginën para verandës dhe currilat e ftohtë të ujit që dilnin nga ujitësja bënin rrathë të zinj në dheun e prashitur, përreth kërcejve të gjeorgjinave‡ dhe mbajtëseve të tyre.

Në verandë, ku ne po rrinim, samovari i pastruar

* [Rus. Петровки], në Rusi, është periudha e kreshmës që fillon të dielën e dytë pas pashkëve dhe përfundon më 29 gusht, në festën e shën Pjetrit.

† [Rus. бочка]. Fuçi. Këtu: karrocë e tërhequr nga një kalë, që mbart një fuçi me ujë, për të ujitur lulet.

‡ Gjeorgjina, bimë barishtore dekorative e familjes së lulesave, me rrënjë zhardhoku dhe me lule të mëdha e ngjyrëndezur. [Sipas emrit të akademikutrus I.I. Georgi]

dritë shkëlqente e ziente mbi një mbulesë të bardhë, ku ishin shtruar kajmaku, kulaçi e biskotat. Katja, me duart e saj topolake, si një nikoqire e vërtetë, po shpëlante filxhanët. Pa e pritur çajin, ngaqë më kishte marrë uria pas banjës, hëngra bukë me kajmak të freskët e të trashë. Mbaja veshur një bluzë pëlhure me mëngë të gjera dhe kisha mbështjellë me shami flokët e qullur.

Katja e pikasi e para, që nga dritarja.

- Ej! Sergej Mihailliç! - thirri ajo. - Për ju po flisnim tani.

Brofa dhe doja të shkoja të ndërrohesha, por ai më gjeti në çastin kur isha te dera.

- E ç'duhen ceremonitë në fshat, - tha duke qeshur dhe po më shikonte kokën me shami. - Po ju s'keni zor nga Grigori. Zëre se jam Grigori për ju.

Pikërisht atë çast m'u duk se po më vështronte krejt ndryshe nga ç'mund të më vështrojë Grigori dhe u vura në siklet.

- Ja, erdha, - thashë, duke u larguar prej tij.

- E ç'të keqe ka? - dëgjova thirrmën e tij nga pas. - Si një nuse e re fshati.

"Sa çuditshëm më vështroi", - mendova, ndërsa nxitoja të ndërrohesha lart. - "Eh, lavdi Zotit që erdhi, më shumë gëzim do të jetë!"

Një shikim në pasqyrë, hareshëm zbrita shkallët dhe pa e fshehur se kisha nxituar, hyra në verandë duke dihatur.

Ishte ulur pranë tryezës dhe po i tregonte Katjas për punët tona. Pasi më pa, buzëqeshi dhe vazhdoi të fliste.

Punët tona, sipas fjalëve të tij, ishin për mrekulli. Ne duhej të rrinim vetëm atë verë në fshat dhe pastaj mund të shkonim në Petërburg për edukimin e Sonjës, ose jashtë shtetit.

- Po të vinit edhe ju me ne jashtë shtetit, - tha Katja, - të vetme atje do të jemi si në pyll.

- Ah! Me ju do t'i bija botës përqark, - tha gjysmë me shaka, gjysmë seriozisht.

- Epo, atëherë, - thashë, - shkojmë rreth botës.

Ai qeshi dhe tundi kokën.

- Po nënokja? Po punët? - tha. - Por s'është kjo çështja. Pa më tregoni si e keni kaluar gjithë këtë kohë? Vallë, jeni mërzitur përsëri?

Kur i thashë se, në mungesë të tij, isha marrë me punë e nuk isha mërzitur dhe Katja i pohoi fjalët e mia, ai më lavdëroi me fjalë, ndërsa me shikim më përkëdhelte sikur të isha fëmijë, sikur ta kishte këtë të drejtë. Më dukej e domosdoshme t'ia bëja të ditur me hollësi dhe, sidomos, me çiltërsi, gjithçka që kisha bërë mirë dhe të pranoja, si në një rrëfim, gjithçka që ai mund të ishte i pakënaqur.

Mbrëmja ishte kaq e bukur saqë, edhe pasi u hoqën takëmet e çajit, ndenjëm në verandë dhe biseda ishte kaq tërheqëse për mua sa nuk e vërejta se si dalëngadalë përreth nesh u shuan tingujt njerëzorë.

Ngado ndihej më i fortë kundërmimi i luleve, vesa e bollshme kishte njomur barin, bilbili çukiste aty afër gëmushën e jargavanit dhe sapo dëgjoi zërat tanë pushoi, qielli yjor sikur ishte lëshuar mbi ne.

E pikasa që kishte rënë muzgu vetëm kur një lakuriq nate, pa bërë zhurmë, fluturoi nën tendën e verandës dhe u përplas afër shamisë sime të bardhë. U mbështeta te muri dhe për pak desha të bërtisja, por lakuriqi, po ashtu pa zhurmë, doli shpejt nga perdja dhe u fsheh në gjysmëterrin e kopshtit.

- Sa më pëlqen Pokrofskoje juaj, - tha, duke e ndërprerë bisedën. - Gjithë jetën do të rrija kështu, në këtë verandë.

- Epo rrini, atëherë, - tha Katja.

- Po, rrini, - tha, - por jeta nuk rri.

- Përse nuk martoheni? - tha Katja. - Do të ishit një bashkëshort i mrekullueshëm.

- Po sepse dua të rri, - zuri të qeshte. - Jo, Katerina Karlovna, për mua dhe për ju s'ka më martesë. Prej kohësh nuk më shohin më si një njeri që mund ta martosh. Po edhe unë vetë, aq më tepër, ç'prej atëherë ndihem mirë, vërtet.

M'u duk disi i panatyrshëm zelli me të cilin po fliste.

- Mirë, posi! Tridhjetë e gjashtë vjeç dhe ju iku mosha, - tha Katja.

- E meqë mosha më iku, - vazhdoi, - tani vetëm të rri kam dëshirë. Por që të martohesh duhet tjetër gjë.

Ja, pa pyetini ato*, - shtoi, duke treguar me kokë nga unë. - Ja, këto duhen martuar. Kurse ne të dy veç të gëzohemi për to.

Në tonin e zërit të tij ndihej trishtim dhe tendosje e fshehur, por që nuk fshihej prej meje. Heshti pak; as unë as Katja nuk folëm.

- Pa përfytyrojeni, - vazhdoi, duke u rrotulluar në kolltuk, - nëse befas do të martohesha, në ndonjë rast fatkeq, me një vajzë shtatëmbëdhjetëvjeçare, të themi me Mash... Marja Aleksandrovnën. Ky është një shembull i mrekullueshëm, jam shumë i gëzuar që tingëllon kështu... Po, ky është shembulli më i mirë.

Vura buzën në gaz dhe s'po kuptoja kurrgjë përse ishte aq i gëzuar dhe çfarë do të dilte...

- Më thoni të vërtetën, me dorë në zemër, - m'u drejtua me shaka, - vallë, nuk do të ishte fatkeqësi për ju të lidhnit jetën me një burrë të vjetër, të mbaruar, që dëshiron vetëm të rrijë, ndërkohë një Zot e di ç'bluani, ç'dëshira keni?

Më erdhi zor; po rrija e heshtur, pa ditur si të përgjigjesha.

- Por unë nuk po ju bëj propozim, - vijoi duke qeshur. - Më thoni të vërtetën, për një burrë të tillë ëndërroni kur dilni e vetme mbrëmjeve në shëtitore? Dhe a nuk do të ishte kjo një fatkeqësi?

- Jo fatkeqësi... - fillova unë.

---

* Përdorimi i pluralis maestasis.

- Epo, jo fat, - e përfundoi ai.

- Po, por unë mund të gab...

Por ai më ndërpreu përsëri.

- Ja, pra, shikojeni! Ajo ka plotësisht të drejtë dhe i jam mirënjohës për çiltërsinë dhe shumë i gëzuar që e bëmë këtë bisedë. Për më tepër, kjo do të ishte fatkeqësia më e madhe për mua, - shtoi.

- Sa i çuditshëm jeni, një grimë s'keni ndryshuar, - tha Katja dhe doli nga veranda që të urdhëronte për të shtruar darkën.

Të dy heshtëm pas largimit të Katjas dhe përreth nesh ishte qetësi. Veçse zëri i bilbilit nuk ishte më si në mbrëmje, i këputur dhe i trembur, por me afrimin e natës, pa u ngutur, qetësisht, u derdh mbi gjithë kopshtin dhe një tjetër, që poshtë nga përroska, për herë të parë këtë mbrëmje, ia kthente atij së largu kohë pas kohe. Më i afërti heshtte, sikur t'ia vinte veshin një minutë, pastaj edhe më kumbueshëm përhapej ligjërimi i tij. Mbretërisht qetë jehonin këta zëra në botën e tyre të natës, kaq të huaj për ne. Kopshtari po shkonte të flinte në oranzherinë* e luleve; hapat e tij me ato çizme të rënda, gjithë duke u larguar, zhurmonin nëpër rruginë. Dikush fishkëlleu thershëm nja dy herë në rrëzë të malit dhe përsëri gjithçka u krodh në qetësi. Mezi ndihej fëshfërima e gjetheve; tenda e verandës

* [Fr. orangerie] Ngrehinë e lehtë e mbuluar me xham apo plastmas, ku rriten në të ngrohtë perime, lule. Serrë.

valëvitej dhe duke u lëkundur në ajër sillte diçka kundërmuese në verandë e përhapej nëpër të.

Më vinte zor të heshtja pas gjithçkaje ishte thënë, por s'dija çfarë të thosha. Vështrova drejt tij. Sy vezullues, në gjysmerrësirë, po më shikonin.

- Sa e bukur është jeta! - foli.

Psherëtiva, s'di pse.

- Çfarë?

- Sa e bukur është jeta! - përsërita unë.

Dhe përsëri heshtëm, dhe përsëri më erdhi zor. Gjithë kohën më rrinte në kokë mendimi se mos e kisha hidhëruar duke qenë një mendje me të se ai ishte plak dhe doja ta ngushëlloja, por nuk dija si ta bëja këtë.

- Epo, lamtumirë, - tha, duke u ngritur. - Nënokja më pret për darkë. Pothuaj nuk e kam parë fare sot.

- Kurse unë doja t'ju luaja një sonatë të re, - thashë.

- Herë tjetër, - tha ftohtë, siç m'u duk.

- Lamtumirë.

Tani m'u duk se e hidhërova më tepër dhe më erdhi keq. E përcollëm me Katjan deri te hajati dhe qëndruam në oborr, duke shikuar rrugën përgjatë së cilës ai u fsheh.

Kur u shua trokëllima e kalit të tij, shkova përreth verandës e fillova të vështroja përsëri kopshtin dhe në mjegullën e vesës, mbi të cilën silleshin tingujt e natës, për një kohë të gjatë shikova dhe dëgjova gjithçka që dëshiroja të shikoja dhe të dëgjoja.

Erdhi për të dytën, për të tretën herë dhe sikleti që shkaktoi ajo bisedë e çuditshme midis nesh u zhduk krejt, nuk u përtëri më.

Atë verë ai vinte te ne gati dy-tri herë në javë; aq shumë u mësova me të saqë, kur mungonte për një kohë të gjatë, më rëndonte jeta fillikat dhe acarohesha me të, e gjykoja se sillej keq, që më braktiste. Më trajtonte si një shok të ri, të dashur, më pyeste e më pyeste, më yshtte t'i hapja zemrën, më jepte këshilla, më nxiste, nganjëherë më qortonte dhe më priste hovin. Por, pa marrë parasysh të gjithë përpjekjen e tij për të qenë vazhdimisht i barabartë me mua, e ndieja se pas asaj që kuptoja tek ai, mbetej ende një botë e tërë e huaj, ku ai nuk e quante të nevojshme të më fuste, – pikërisht kjo më ngjallte respekt për të e më tërhiqte drejt tij. E dija nga Katja dhe fqinjët se, veç përkujdesjes për nënën e tij të moshuar me të cilën jetonte, përveç çifligut të tij dhe kujdestarisë për ne, ai kishte edhe disa çështje aristokrate për të cilat i kishin nxjerrë shumë ngatërresa; por, si i shikonte të gjitha këto, cilat ishin bindjet e tij, planet, shpresat, kurrë nuk munda të merrja vesh gjë prej tij. Sapo hapja bisedën për punët e tij, ai vrenjtej në atë mënyrën e vet të veçantë, sikur të thoshte "Boll, ju lutem, jo deri këtu", dhe e kalonte bisedën tjetërkund. Në fillim kjo më fyente, por pastaj aq u mësova që flisnim gjithmonë vetëm për gjërat që kishin lidhje me mua, sa kjo tashmë më dukej e natyrshme.

Diçka tjetër që në fillim nuk më pëlqente, por më vonë, përkundrazi, më kënaqte, ishte shpërfillja e tij e plotë apo, si të thuash, njëfarë përçmimi për paraqitjen time të jashtme. As me shikime, as me fjalë, kurrë nuk më thoshte tërthorazi që isha e bukur; përkundrazi, kur në prani të tij më quanin të tillë, vrenjtej dhe qeshte. Madje, kishte dëshirë të gjente të meta në pamjen time të jashtme dhe të më ngacmonte. Veshjet e modës dhe frizura, me të cilat Katja donte të më stoliste për ditët e festave, ngjallnin tek ai vetëm tallje, çka e pikëllonte Katjan e mirë dhe në fillim më bënte të humbisja toruan. Katja, e cila e kishte ngulitur në mendjen e saj se unë i pëlqeja atij, nuk arrinte ta kuptonte se si mund të mos doje që gruaja që ti pëlqen të ishte sa më e paraqitshme.

Por e kuptova shpejt ç'i duhej atij. Ai dëshironte ta besonte që nuk isha koketë. Kur e kuptova këtë, vërtet tek unë nuk mbeti asnjë hije prej kokete në veshje, në frizurë apo në lëvizje; por, megjithatë, si e qepur me fije të bardhë, u shfaq koketëria e padjallëzisë, kur s'mund të isha ende e padjallëzuar atë kohë.

E dija që më dashuronte, si fëmijë apo si femër ende nuk e pyesja veten; për mua ishte e shtrenjtë kjo dashuri dhe duke e ndier se më quante si vajzën më të mirë në botë, nuk mund të mos dëshiroja që ai ta kishte këtë gënjim. Dhe, padashur, po e gënjeja. Por duke e gënjyer u bëra më e mirë. E kuptoja se ishte më

bukur dhe më e denjë për mua të nxirrja përpara tij anët më të mira të shpirtit tim, sesa ato të trupit. Flokët, duart, fytyra, zakonet, sido që të ishin, të mira apo të këqija, më dukej se ai i vlerësonte në çast dhe e dinte se, përveç dëshirës për ta gënjyer, s'mund t'i shtoja gjë pamjes sime të jashtme.

Por shpirtin tim nuk e njihte, sepse e dashuronte; sepse, ndërkohë, shpirti im rritej e përsosej dhe këtu munda ta gënjej, dhe e gënjeja. Sa e lirshme isha me të kur e kuptova qartë këtë gjë! Ato hutime pa shkak, ajo ngathtësi e lëvizjeve, u zhdukën krejt tek unë. E ndieja se më shikonte; anash apo nga para, ulur apo në këmbë, me flokët lart apo poshtë – ai më njihte të gjithën dhe më dukej se ishte i kënaqur me mua, ashtu siç isha. Në qoftë se ai, mendoja, përkundër të gjitha zakoneve të tij, befas do të më thoshte, po ashtu si të tjerët, që kisha një fytyrë të bukur, mbase s'do të isha aspak e gëzuar. Por, megjithatë, sa gaz dhe dritë kisha në shpirt kur ai, pas ndonjë fjale timen, si më shikonte me ngulm, fliste me një zë të mallëngjyer, të cilit mundohej t'i jepte një ton shakaje:

- Po, po, te ju *është*. Jeni një vajzë e mrekullueshme, këtë duhet t'jua them.

Po përse i meritoja atëherë këto shpërblime që më mbushnin zemrën me krenari dhe hare? Sepse, thosha, më prek dashuria që Grigori plak ka për mbesën e tij; apo sepse nuk i mbaja lotët kur lexoja një vjershë

ose roman; apo sepse pëlqeja më tepër Moxartin se Shulhofin.*

Është e habitshme, mendoja, se me çfarë nuhatjeje të jashtëzakonshme e dalloja atëherë gjithçka ishte e mirë dhe që do të duhej ta doja, megjithëse në atë kohë nuk e dija aq qartësisht çfarë ishte e mirë dhe çfarë duhej të doja. Pjesa më e madhe e zakoneve dhe e shijeve të mia të mëparshme atij nuk i pëlqenin dhe mjaftonte një lëvizje vetulle, një shikim, që të tregonte se nuk i pëlqente ajo që doja të thosha, ose t'i jepte fytyrës një grimasë si për të ardhur keq, gati-gati përçmuese, siç më dukej mua tashmë, që s'mund ta doja më diçka që më parë e doja. Ndodhte që ai vetëm dëshironte të më kështillonte dhe më dukej se e dija çfarë do të thoshte. Më pyeste me sy dhe shikimi i tij nxirrte prej meje atë mendim që atij i duhej. Të gjitha mendimet e mia të atëhershme, të gjitha ndjenjat e atëhershme nuk qenë të miat, por mendimet dhe ndjenjat e tij që befas u bënë të miat, përshkuan jetën time dhe e ndriçuan atë.

Krejt pa e kuptuar as vetë, fillova gjithçka ta shikoja me tjetër sy: edhe Katjan, edhe shërbëtorët, edhe Sonjën, edhe veten, edhe punët e mia. Librat, që më përpara i lexoja vetëm për të larguar mërzitjen, papritur u bënë për mua një nga kënaqësitë më të mëdha të jetës; e gjitha kjo vetëm sepse flisja me të për librat, sepse bashkë i lexonim dhe sepse ai m'i sillte ata. Më parë, të

* Julius Sculhoff, 1825-1898, pianist dhe kompozitor gjerman.

merresha me Sonjën, mësimet e saj, për mua ishte një barrë e rëndë të cilën sforcohesha ta kryeja më tepër si një detyrim; ai merrte pjesë në mësim dhe të ndiqja sukseset e Sonjës tashmë për mua ishte një gëzim. Të mësoja përmendësh një pjesë të tërë muzikore më parë më dukej e pamundur; kurse tani, duke e ditur që ai do ta dëgjonte dhe do të më lëvdonte mbase, i kthehesha një pasazhi deri dyzet herë, aq sa Katja e shkretë mbyllte veshët me pambuk, megjithatë, kjo nuk më mërziste. Po ato sonata të hershme sikur frazoheshin tani krejt ndryshe dhe po ndryshe tingëllonin, veç tepër më bukur.

Madje edhe Katja, të cilën e njihja dhe e doja si veten, ndryshoi në sytë e mi. Vetëm tani e kuptoja që ajo nuk kishte qenë e detyruar aspak të ishte nënë, mike, skllave, siç kishte qenë për ne. E kuptoja gjithë flijimin dhe besnikërinë e asaj krijese të dashur, kuptoja gjithçka që i detyrohesha dhe fillova ta doja edhe më shumë.

Po ai më mësoi t'i shoh njerëzit tanë, fshatarët, shërbëtorët, shërbyeset, krejt ndryshe nga më parë. Është qesharake ta thuash, por deri në të shtatëmbëdhjetat kisha qenë mes atyre njerëzve më e huaj sesa për njerëzit që nuk i kisha parë kurrë; nuk e kisha menduar asnjëherë se edhe ata njerëz dashurojnë, dëshirojnë apo ndiejnë keqardhje, po ashtu si unë.

Kopshti, korijet, arat tona, të cilat i njihja prej

kohësh, papritur m'u dukën të reja e të mrekullueshme.

Jo më kot ai thoshte se në jetë ka vetëm një lumturi të padyshimtë – të jetosh për tjetrin. Atëherë kjo më dukej e çuditshme, nuk e kuptoja; por kjo bindje, pavarësisht ç'mendoja, kishte hedhur rrënjë në zemër. Ai më zbuloi tashmë një jetë të tërë gëzimesh, pa ndryshuar asgjë në jetën time, pa i shtuar kurrgjë çdo përshtypjeje, përveç vetes së tij. Gjithçka që prej fëmijërisë përreth meje ishte e pagojë, por duhej të vinte vetëm ai që gjithçka të fillonte e të fliste dhe si në një garë, të derdhej në shpirtin tim, duke e mbushur me lumturi.

Shpesh atë verë ngjitesha lart në dhomën time, shtrihesha në krevat dhe në vend të brengës së mëparshme pranverore të shpresave dhe dëshirave për të ardhmen, shqetësimi për lumturinë e tanishme më kishte përpirë të gjithën. Nuk më zinte gjumi, çohesha, ulesha te krevati i Katjas dhe i thosha që isha krejt e lumtur, gjë të cilën, siç e kujtoj tani, s'ishte fare nevoja që t'ia thosha; ajo mund ta shihte vetë. Por ajo më përgjigjej se edhe asaj nuk i duhej gjë, se ishte gjithashtu e lumtur dhe më puthte. I besoja, më dukej kaq e domosdoshme dhe e drejtë që të gjithë të ishin të lumtur.

Por Katja ia dilte gjithashtu të mendonte për gjumin; madje, duke u shtirur e zemëruar, ndodhte të më dëbonte nga krevati i saj dhe flinte, kurse unë

ende sillja ndër mend gjithçka që më bënte të lumtur. Nganjëherë çohesha e lutesha për së dyti, me fjalët e mia lutesha, që të falënderoja Zotin për gjithë atë lumturi që më kishte dhënë.

Në dhomëz ishte qetësi; vetëm Katja që frymonte përgjumshëm dhe shtruar, tiktaku i orës që dëgjohej pranë saj dhe unë që kthehesha sa në një anë në tjetrën, pështpëritja fjalë, bëja kryqin dhe puthja kryqin në qafë. Dyert qenë të mbyllura, qepenat në dritare po ashtu, ndonjë mizë a mushkonjë, duke u dridhur, zukaste pa lëvizur. Sa dëshiroja që kurrë të mos dilja nga kjo dhomëz, nuk doja të vinte mëngjesi, nuk doja që të tretej kjo atmosferë shpirtërore që më kishte rrethuar. Më dukej se ëndrrat, mendimet dhe lutjet ishin qenie të gjalla që jetonin me mua aty në terr, që fluturonin afër krevatit tim, që pluskonin sipër meje. Dhe çdo mendim ishte mendimi i tij dhe çdo ndjenjë ishte ndjenja e tij. Atëherë ende nuk e dija se kjo ishte dashuria, por mendoja se kështu mund të ishte përherë, se kjo ndjenjë na vjen vetiu.

III

Një ditë, në kohën e të korrave, me Katjan dhe Sonjën shkuam në kopsht pas drekës, te stoli ynë i dashur nën hijen e blirëve mbi përrua, përtej të cilit hapej pamja e pyllit dhe e fushës.

Sergej Mihailliçi prej tri ditësh nuk kishte qenë te ne dhe këtë ditë e prisnim, aq më tepër që, sipas fjalëve të qehajait tonë, ai kishte premtuar të vinte në fushë.

Rreth orës dy e pikasa teksa po vinte mbi kalë, nëpër thekërishte.

Katja dha urdhër që të sillnin pjeshkë dhe vishnja të cilat ai i kishte shumë qejf dhe si më shikoi me buzëqeshje, u shtri në stol dhe zuri të dremisë. Këputa një degë të shtrembër bliri, por që s'të gërvishtte, me gjethe të njoma dhe lëkurë të njomë që më lagështuan dorën, dhe duke i bërë fresk me të Katjas vazhdova të

lexoja, veçse pa e shkëputur vështrimin, herë pas here, nga rruga e fushës prej nga prisja të vinte.

Sonja po ndërtonte një shtëpizë për kukullat e saj në rrënjët e një bliri të moçëm.

Dita ishte e nxehtë, pa erë, me zagushi; retë po rriteshin e po nxiheshin dhe që prej mëngjesit, ende pritej stuhia. Isha e trazuar, siç ndodh shpesh para stuhisë.

Por pasdite retë filluan të davariten nëpër skaje, në qiellin e kthjellët doli dielli dhe vetëm në një anë gjëmonte; një re e rëndë, që varej mbi horizont dhe shkrihej me pluhurin e fushave, herë pas here përshkohej gjer në tokë, prej zigzagesh të zbehta rrufeje. Ishte e qartë që ditën e sotme do të qetësohej, te ne të paktën.

Në rrugën pas kopshtit, aty ku vende-vende ishte e dukshme, shihej pa ndërprerje vargu i ngadaltë i qerreve që kërcisnin nën peshën e duajve të ngarkuar deri lart dhe përballë tyre karro të boshatisura që trokthi ktheheshin, këmbë që dridheshin e këmishë që valëviteshin. Pluhuri i dendur as largohej as ulej poshtë, por varej në mes të gjethnajës së tejdukshme të pemëve të kopshtit, përtej gardhit. Pak më tutje, në lëmë, dëgjoheshin po ata zëra, po ajo kërcitje e rrotave dhe po ata duaj të verdhë, që lëviznin ngadalë pranë gardhit, atje fluturonin në ajër e në sytë e mi rriteshin shtëpi vezake, dalloheshin kulmet e tyre të mprehta dhe siluetat e muzhikëve që lëvrinin përmbi

to. Përpara, në fushën e pluhurosur, po ashtu, lëviznin qerret dhe shiheshin po ata duaj të verdhë dhe sërish zhurmërima e karrove, zërave dhe këngëve, që vinte së largu. Nga njëra anë, gjithnjë e më e hapur, dukej fusha e korrur me brezaret e sinorëve të mbuluara me pelin. Më djathtas, poshtë, nëpër fushën e korrur e të lënë rrëmujshëm, dalloheshin, me veshjet me ngjyra të ndezura, *babat*[*] që lidhnin duajt, që përkuleshin, tundnin krahët dhe pas tyre, fusha mbetej e pastër, e zbukuruar me duajt e vendosur në radhë. Befas, në sytë e mi vera sikur u shndërrua në vjeshtë. Pluhuri dhe zhegu ishin kudo, përveç skutës sonë të dashur në kopsht. Nga të gjitha anët, mes pluhurit dhe zhegut, nën diellin përvëlues flisnin, zhurmonin dhe lëviznin njerëzit që punonin.

Ndërsa Katja gërhiste kaq ëmbëlsisht, e mbuluar me një shami pëlhure të bardhë mbi stolin tonë të freskët, vishnjat tërë lëng e shkëlqim nxinin në pjatë, fustanet tona kaq të freskëta e të pastra, uji në mashtrapë luante me diellin me ca rreze të ndritshme ylberore dhe ndihesha kaq mrekullisht!

"Po çfarë të bëj?" - mendoja. - "Ç'faj kam që jam e lumtur? E si ta ndaj këtë lumturi? Si dhe kujt t'ia dorëzoj gjithë qenien time dhe gjithë lumturinë time?"

---

[*] Në Rusinë e shek XIX, thirreshin gratë fshatare, të martuara apo në moshën e martesës; është ekuivalenti femëror i *muzhik*, i përmendur disa rreshta më sipër.

Tashmë dielli ishte ulur pas majave të mështeknave të shëtitores, pluhuri po zbriste në fushë, hapësira e largët bëhej edhe më e qartë, më e shndritshme nga një ndriçim anësor, retë ishin davaritur krejt, përmes drurëve dukeshin në lëmë tri maja mullarësh dhe muzhikët që zbrisnin prej tyre; prej thirrmave të larta, qerret po nxitonin, me sa duket, për të fundit herë; *babat* me grabujat mbi supe dhe me litar prej fije kashte në brez duke kënduar zëlartë po shkonin në shtëpi, kurse Sergej Mihailliçi ende s'kishte mbërritur, megjithëse e kisha parë prej kohësh t'i zbriste kodrës.

Befas, përmes rruginës, andej nga s'e prisja fare, u shfaq figura e tij (kishte shmangur përroin). Me fytyrën e qeshur, gjithë dritë dhe si hoqi kapelën, e mbajti frymën drejt e tek unë. Si e pa Katjan që flinte, kafshoi pak buzën, mbylli sytë dhe filloi të ecë në majë të gishtave; tani e vërejta që ishte përfshirë nga ajo gjendje e veçantë shpirtërore që krijohej nga një gëzim i pashkak, që tmerrësisht e pëlqeja tek ai dhe që i kishim vënë emrin dalldi. Ngjante me një nxënës që u kishte ikur mësimeve; në gjithë qenien e tij, nga maja e flokut te gishti i këmbës, frymonte kënaqësia, lumturia dhe lojcakëria fëminore.

- Ej, tungjatjeta, manushaqe e vogël, si jeni? Mirë? - pëshpëriti, dhe si m'u afrua më shtrëngoi dorën... - Vetë jam për mrekulli, - iu përgjigj pyetjes sime. - Sot jam

trembëdhjetë vjeç, dua të luaj kuajsh dhe t'u ngjitem pemëve.

- Prej dalldisë? - thashë duke parë sytë e tij të qeshur dhe po e ndieja që *kjo dalldi* po më pushtonte edhe mua.

- Po, - u përgjigj, duke më shkelur njërin sy dhe e mbajti të qeshurën. - Vetëm se, ç'e ngacmoni në hundë Katerina Karlovnën?

Pa hequr sytë prej tij, vazhdoja të tundja degën dhe nuk e kisha vënë re se ia kisha rrëzuar Katjas shaminë dhe po i fërkoja fytyrën me gjethe. Më erdhi të qeshja.

- Kur të thotë se nuk ka fjetur, - fola me pështpërimë, kinse të mos zgjoja Katjan, por në të vërtetë kisha aq dëshirë të pështpëritja me të.

Zuri të lëvizte buzët duke më përqeshur, sikur kisha folur aq zëulët sa ishte e pamundur të dëgjohej. Pasi pa pjatën me vishnja, e rrëmbeu gjoja vjedhurazi, shkoi te Sonja që ishte poshtë blirit dhe u ul mbi lodrat e saj. Sonja në fillim u zemërua, por u pajtua shpejt, duke ujdisur një lojë ku ai vihej në garë me të se kush do t'i hante më shpejt vishnjat.

- Po të doni, urdhëroj të sjellin ende, - thashë, - ose shkojmë vetë.

Ai mori pjatën, vendosi në të kukullat dhe të tre u nisëm drejt bashtës me vishnja. Sonja, duke qeshur, vraponte pas nesh, e ndukte herë pas here prej palltoje që t'ia jepte kukullat. Ai ia dha, pastaj m'u drejtua seriozisht.

- Mos më thoni që s'jeni manushaqe, - tha po zëulët, megjithëse s'kishte pse trembej se zgjonte dikë. - Sapo u afrova te ju, pas gjithë atij pluhuri, zhegu e gjithfarë punësh, më kundërmoi manushaqja. Jo manushaqja erëshumë, por tjetra, e dini, ajo që çel e para, që është paksa e errët, që vjen erë dëbore të shkrirë dhe bari pranveror.

- Eh, gjithçka po shkon mirë me çifligun? - e pyeta që të fshihja hutimin e gëzueshëm që më shkaktuan fjalët e tij.

- Mrekulli! Ky popull kudo është i mrekullueshëm. Sa më shumë e njeh, aq më shumë e do.

- Po, - thashë, - tani, para se të mbërrinit ju, që nga kopshti po sodisja punët dhe befas më erdhi zor që ata punonin, kurse unë isha kaq rehat sa…

- Mos koketoni me këtë, mikja ime, - befas më ndërpreu seriozisht, por duke më përkëdhelur me sy. - Kjo detyrë është e shenjtë.* Ju shpëtoftë Zoti nga këto mburrje.

- Por unë vetëm *juve* po jua them.

- Hëm, e kuptoj. Eh, po vishnjat?

Dera e bashtës ishte e kyçur dhe asnjë nga kopshtarët nuk shihej (ai i kishte dërguar të gjithë në punë). Sonja vrapoi për të marrë çelësin, por ai nuk priti, u ngjit mbi një qoshe, ngriti rrjetën dhe kërceu në anën tjetër.

---

* Korrja e të lashtave quhet e shenjtë. Drithi quhet Dhuratë Perëndie [Дар Божий]. Dikur, në Rusi, shitja e drithit quhej mëkat.

- A doni? - u dëgjua që andej zëri i tij. - Ma jepni pjatën.

- Jo, dua t'i këpus vetë, po shkoj të marr çelësin, - thashë. - Sonja nuk e gjen dot...

Por në këtë kohë doja ta shihja se ç'bënte atje, si vështronte, si lëvizte, me mend se askush nuk po e shikonte. Thjesht, nuk doja ta humbisja nga sytë sikur një minutë.

Vrapova në majë të gishtave, për shkak të hithrave, në anën tjetër të bashtës ku ishte më ulët. Pasi u ngjita mbi një fuçi boshe, aq sa muri më vinte poshtë gjoksit, u përkula dhe hodha vështrimin në brendësi të bashtës me ato pemët e moçme e të kërrusura, me gjethe të gjera e të dhëmbëzuara, prej të cilave vareshin kokrrat e zeza e me lëng të vishnjave, dhe pasi futa kokën nën rrjetë, poshtë një dege të shtrembër të vishnjës së vjetër pashë Sergej Mihailliçin.

Me siguri kujtonte se isha larguar dhe nuk po e shikonte njeri. Si hoqi kapelën e mbylli sytë, u ul në bigën e vishnjës së vjetër dhe po formonte zellshëm një topth me rrëshirën e vishnjës. Befas mblodhi supet, hapi sytë dhe pasi foli diçka, buzëqeshi. Kaq e pangjashme për të ishte ajo fjalë dhe ajo buzëqeshje, sa më erdhi turp që po e përgjoja. M'u duk se ajo fjalë ishte: Masha! "S'ka mundësi", - mendova. "E dashur Masha!" - përsëriti ai, por tani me zë më të ulët dhe më të ëmbël.

Por këtë herë i dallova qartë ato dy fjalë. Zemra filloi të më rrihte aq fort dhe isha aq e turbulluar. Sikur një gëzim i ndaluar më kishte përfshirë befas, ndaj u kapa me duar pas murit që të mos bija e të tradhtoja veten.

Ai e ndjeu lëvizjen time, shikoi përqark i frikësuar dhe befas uli sytë i turpëruar dhe u skuq si fëmijë. Donte të më thoshte diçka, por nuk mundi dhe fytyra iu përflak më shumë. Megjithatë, më buzëqeshi, pa m'i ndarë sytë. Edhe unë i buzëqesha. E gjithë fytyra i shkëlqente nga gëzimi.

S'ishte më ai xhaxhai plak që më përkëdhelte dhe më mësonte, por një njeri i barabartë me mua, që më dashuronte dhe trembej prej meje, të cilit i trembesha dhe e dashuroja.

Nuk këmbyem asnjë fjalë, vetëm shihnim njëri-tjetrin.

Por papritur ai u vrenjt, buzëqeshja dhe shkëlqimi në sytë e tij u zhdukën dhe ftohtësisht, m'u drejtua përsëri si një baba, thua se kishim bërë ndonjë hatá dhe kinse u përmend e më këshilloi të përmendesha edhe unë.

- Pa zbrisni, do të vriteni, - tha. - Dhe rregullojini flokët, shikoni se si dukeni.

"Po përse shtiret? Pse do të më lëndojë?" - mendoja gjithë zemërim. Po atë minutë më erdhi një dëshirë e papërmbajtur që ta turbulloja edhe një herë dhe të provoja mbi të forcën time.

- Jo, unë dua t'i këpus vetë, - thashë, duke u kapur me duar në degën më të afërt dhe me këmbë kërceva mbi mur. Ai nuk mundi të më mbante kur u hodha përdhe, brenda në bashtë.

- Ç'marrëzira bëni! - foli duke u skuqur përsëri dhe nën maskën e zemërimit u mundua të fshihte hutimin e tij. - Po, ju mund të vriteshit. Dhe si do të dilni që këtej?

Ishte i hutuar më shumë se më parë, por ky hutim tashmë nuk më gëzoi, përkundrazi, më frikësoi. Më përfshiu edhe mua, e ndjeva që u skuqa dhe për t'iu shmangur shikimit të tij e ngaqë s'dija ç'të thosha, fillova të këpusja vishnja, veçse nuk kisha ku t'i fusja. E qortova veten, u pendova, u tremba dhe m'u duk se me këtë veprim isha e rrënuar përjetë në sytë e tij.

Të dy heshtnim dhe të dy ndiheshim keq.

Nga ajo gjendje e rëndë na nxori Sonja, e cila solli çelësin me vrap.

Një kohë të gjatë pas kësaj nuk po i flisnim njëri-tjetrit, por të dy i drejtoheshim Sonjës.

Kur u kthyem te Katja, e cila na bindi se nuk kishte fjetur, por kishte dëgjuar gjithçka, u qetësova, kurse ai prapë u përpoq të fitonte po atë ton mbrojtës atëror, por nuk ia doli dhe nuk më mashtroi dot. Sikur tani, m'u kujtua një bisedë që kishim bërë disa ditë më parë.

Katja po thoshte se burri e ka më të lehtë sesa gruaja që të dashurojë dhe ta shprehë dashurinë.

- Burri mund të thotë se të dashuron, kurse gruaja jo, - tha ajo.

- Kurse mua më duket se edhe burri nuk duhet dhe nuk mund të thotë se dashuron, - tha ai.

- Po përse? - pyeta.

- Sepse gjithmonë kjo do të jetë një gënjeshtër. Ç'zbulim është se njeriu dashuron? Sikur në çastin që thotë këto fjalë diçka do të shkrepë, – frap, ra në dashuri. Sikur në çastin që thotë këto fjalë diçka e jashtëzakonshme duhet të ndodhë, dofarë shenjash, topat do të qëllojnë njëherësh. Mua më duket, - vazhdoi, - se njerëzit që shqiptojnë solemnisht fjalët "Unë ju dashuroj!" ose mashtrojnë veten ose, më keq madje, mashtrojnë të tjerët.

- Po atëherë si do ta marrë vesh gruaja që atë e dashurojnë, po qe se nuk ia thonë? - pyeti Katja.

- Këtë unë nuk e di, - u përgjigj. - Çdo njeri ka fjalët e veta. Por nëse ka ndjenjë, atëherë ajo shfaqet. Kur lexoj romane, e marr me mend përherë se sa e merakosur duhet të jetë fytyra e toger Strelskit apo e Alfredit kur do të thotë "Unë të dashuroj, Eleonora!" dhe mendon se befas do të ndodhë e jashtëzakonshmja, por asgjë nuk i ndodh as asaj as atij: po ata sy, po ajo hundë, gjithçka, njësoj si më parë.

Atëherë në këtë shaka ndjeva diçka serioze, që kishte lidhje me mua, por Katja nuk e la t'i përqeshte heronjtë e romaneve.

- Përjetë paradokse, - tha ajo. - Pa më tregoni të vërtetën, vallë ju nuk i keni thënë kurrë ndonjë gruaje se e dashuroni?

- Kurrë nuk i kam thënë dhe në një gju nuk i kam rënë, - u përgjigj duke qeshur. - Dhe nuk do ta bëj.

"Po, ai s'ka pse thotë se më dashuron", - mendoja tani, duke sjellë para syve këtë bisedë. - "Ai më dashuron, unë këtë e di. Përpjekjet e tij që të duket shpërfillës nuk ma ndryshojnë bindjen".

Gjithë atë mbrëmje foli pak me mua, por në çdo fjalë të tijën me Katjan, me Sonjën, në çdo lëvizje dhe shikim të tijin, shikoja dashurinë dhe nuk dyshoja tek ajo. Acarohesha dhe më vinte keq për të pse e quante ende të nevojshme të fshihej dhe të shtirej i përmbajtur, kur tashmë gjithçka ishte kaq qartë; kaq lehtë dhe thjesht mund të ishte pamundshmërisht i lumtur.

Por më rëndonte në shpirt sikur të kisha bërë një krim pse isha hedhur drejt tij në bashtë. Më dukej se s'do të kishte më respekt për mua dhe se më kishte marrë inat.

Pas çajit u afrova te pianoja, ndërsa ai më erdhi nga pas.

- Luani diçka, prej kohësh nuk ju kam dëgjuar, - tha, kur më arriti në sallon.

- Dhe unë dëshiroja... Sergej Mihailliç! - thashë befas, dhe e pashë drejt e në sy. - Ju s'jeni zemëruar me mua?

- Për çfarë? - pyeti.

- Që nuk ju binda pas drekës, - thashë, duke u skuqur.

Ai më kuptoi, tundi kokën dhe ia krisi së qeshurës. Shikimi i tij thoshte se duhej të më qortonte, por ama nuk kishte forcë ta bënte këtë.

- Asgjë s'ka ndodhur, përsëri do të jemi miq, - thashë, duke u ulur te pianoja.

- S'do mend! - tha.

Në sallën e madhe dhe të lartë kishte vetëm dy qirinj mbi piano, gjithë hapësira tjetër ishte zhytur në gjysmëterr. Nga dritaret e hapura shihej një natë e shndritshme verore.

Gjithçka ishte e qetë.

Vetëm hapat e Katjas kërcisnin herë-herë në sallonin e errët dhe kali i tij, i lidhur poshtë dritares, turfullonte e godiste me thundër një kaçube rrodhesh.

Ishte ulur pas meje, kështu që nuk e shihja, por kudo në gjysmerrësirën e kësaj dhome, në tingujt, në vetë qenien time, ndieja praninë e tij. Çdo shikim, çdo lëvizje e tij, por që nuk i shihja, jehonte në zemrën time.

Po luaja sonatën *Fantazi* të Moxartit, që ma kishte sjellë ai, të cilën e mësova në praninë e tij, për hir të tij. S'e kisha fare mendjen çfarë luaja, por, me sa duket, po luaja mirë dhe m'u duk se atij i pëlqeu. Ndieja po atë kënaqësi që provonte ai dhe ndieja shikimin e tij që më ishte ngulur pas.

Krejt padashur, duke vazhduar të lëvizja gishtërinjtë pa vetëdije, ktheva kokën mbrapa. Në sfondin e ndritshëm të natës shquhej koka e tij. Po rrinte ulur, me kokën e mbështetur në të dyja duart, dhe më shikonte me ngulm, me ata sy që i shkëlqenin.

Buzëqesha pasi vura re këtë shikim dhe ndalova së luajturi. Ai buzëqeshi gjithashtu, por tundi kokën me qortim drejt notave, që të vazhdoja.

Kur përfundova, hëna ndriçonte më qartë, ishte ngjitur më lart dhe në sallon tashmë, përveç dritës së dobët të qirinjve, nga dritaret derdhej një tjetër dritë, e argjendtë, e cila binte mbi dysheme.

Katja tha se ishte krejt pa kuptim që ndalova në pjesën më të bukur dhe se kisha luajtur keq; ndërsa ai, përkundrazi, tha se s'kisha luajtur kurrë aq mirë sa tani dhe filloi të endej nëpër dhoma, përmes sallonit, në dhomën e errësuar të pritjes dhe përsëri në sallon, pa m'i ndarë sytë e gjithë duke buzëqeshur.

Edhe unë buzëqeshja, madje kisha dëshirë të qeshja, kot, pa asnjë shkak. Kaq e gëzuar isha nga ajo që porsa kishte ndodhur, pikërisht tani. Sapo ai zhdukej pas derës, përqafoja Katjan me të cilën po rrija te pianoja dhe fillova ta puth në vendthin tim më të dashur, në gushën e fryrë, nën mjekër. Porsa ai kthehej, kinse serioze, mezi e mbaja të qeshurën.

- Ç'pati kjo tani? - i tha Katja.

Por ai nuk përgjigjej, vetëm qeshte me mua. Ai e dinte se çfarë më kishte ndodhur.

- Shikoni, ç'natë! - tha ai që nga dhoma e pritjes, duke u ndalur para derës së hapur të ballkonit, prej nga dukej kopshti...

U afruam tek ai dhe vërtet, një natë të tillë kurrë nuk do ta shihja më pas.

Hëna e plotë qëndronte mbi shtëpi pas nesh, kështu që nuk shihej, dhe gjysma e hijes së çatisë, shtyllave dhe tendës së verandës, tërthorazi, *en raccourci*,* shtrihej në rruginën me rërë dhe në lehën e barit. Çdo gjë tjetër shndriste si e larë me argjendin e vesës dhe të dritës së hënës. Rrugina e gjerë plot me lule, ku nga njëra anë binin pjerrtas hijet e gjeorgjinave dhe të mbajtëseve të tyre, gjithë dritë dhe ftohtësisht, prej vezullimit të çakllit të padystuar ende, humbte në mjegull, tutje larg. Përmes pemëve dukej çatia e ndriçuar e oranzherisë dhe që nga përroska ngrihej një mjegull e cila dendësohej çdo çast. Disa nga kaçubat pa gjethe të jargavanit tashmë ishin ndriçuar krejtësisht, pothuaj në çdo bisk. Mund të dalloheshin nga njëra-tjetra të gjitha lulet e njomura nga vesa.

Te shëtitoret hija dhe drita shkriheshin, aq sa ato nuk dukeshin si prej pemësh e rruginash, por si ca shtëpi të tejdukshme që dridheshin e lëkundeshin. Djathtas, në hijen e shtëpisë, gjithçka ishte terr, pa formë dhe e frikshme. Por, megjithatë, nga ky terr shquhej më e ndritshme një majë plepi e përçudnuar, degëplot, e cila,

* [Fr. *en raccourci*] pamje në perspektivë.

për çudi, kishte ndaluar këtu, jo shumë larg shtëpisë, lart, në dritë të qartë dhe s'paskësh fluturuar, diku, tutje larg, në qiellin e bruztë, që po arratisej.

- Ejani shëtisim, - thashë.

Katja pranoi, por më tha që duhej të vishja galloshet.

- S'është nevoja, Katja, - thashë. - Ja, Sergej Mihailliçi do të më japë krahun.

Sikur kjo mund t'i mbronte këmbët e mia të mos lageshin! Por për ne të tre atëherë kjo ishte e kuptueshme dhe aspak e çuditshme.

Kurrë s'ma kishte dhënë krahun, por tani ia mora vetë dhe atij nuk iu duk e habitshme.

Zbritëm të tre nga veranda.

E gjithë kjo botë, ky qiell, ky kopsht, ky ajër, nuk ishin ata që njihja.

Kur vështroja përpara shëtitoren nëpër të cilën po ecnim, më dukej se ishte e pamundur të shkoje më tutje, se atje ishte fundi i botës të së mundshmes, se e gjitha kjo duhej ngrirë përgjithmonë në bukurinë e saj. Por ne përparonim dhe muri magjik i bukurisë hapej, na lejoi të hynim brenda dhe po atje na doli se qenkësh kopshti që njihnim, pemët, rruginat, gjethet e thara. Mos po shëtisnim rruginave, po shkelnim rrathë drite dhe hijeje dhe, vallë, një gjethe e thatë po më fështfërinte nën këmbë dhe një gjethe e çelur më përkëdhelte faqen? Mos ishte ai, që çapitej në një hap dhe qetësisht pranë meje, që më mbante me pekule

krahun; mos ishte Katja ajo që me çapat që kërcisnin ecte përkrah nesh? Mos ishte hënë ajo në qiell, mbase, që na ndriçonte përmes degëve të palëvizshme...

Por në çdo hap, pas nesh dhe përpara nesh, na mbyllej përsëri muri magjik dhe s'besoja më se mund të ecja më tej, s'besoja më në gjithçka kishte ndodhur.

- Ah! Bretkosa! - tha Katja.

"Kush e tha këtë, dhe pse?" - mendova. Pastaj u kujtova që ishte Katja, se ajo i ka frikë bretkosat, dhe vështrova poshtë, te këmbët e mia. Një bretkosë e vockël kërceu e ngriu para meje dhe hijëza e saj u duk te dheu i ndriçuar i rruginës.

- Po ju, nuk keni frikë? - tha ai.

U ktheva nga ai. Një bli mungonte në atë pjesë të shëtitores ku po kalonim dhe e pashë qartësisht fytyrën e tij. Ishte aq e bukur, aq e lumtur...

Ai tha "Po ju nuk keni frikë?", por m'u dëgjua: "Të dua, vashë e mirë!" Të dua! Të dua!– përsëriste shikimi i tij, dora e tij; edhe drita, edhe hija, edhe ajri, edhe gjithçka përsëriste po ashtu.

E shëtitëm kopshtin rreth e qark. Katja ecte pranë nesh me çapat e saj të vegjël duke marrë frymë me zor nga lodhja. Tha se ishte koha që të ktheheshim dhe më erdhi keq, shumë keq për atë të shkretën.

"Po përse ajo nuk ndien njëlloj si ne?" - mendoja. - "Përse s'janë të gjithë të rinj, përse nuk janë të gjithë të lumtur, si kjo natë dhe si unë me të?"

U kthyem në shtëpi, por ai për një kohë të gjatë nuk iku, edhe pse filluan të këndonin gjelat e të gjithë në shtëpi flinin, ndërkohë që kali i tij gjithnjë e më shpesh godiste me thundër rrodhet dhe turfullonte poshtë dritares.

Katja nuk na e kujtoi që ishte vonë dhe ne, duke biseduar për gjërat më të kota, ndenjëm pa e kuptuar deri në tre të mëngjesit.

Tashmë u dëgjua për të tretën herë kënga e gjelave dhe filloi të agonte, kur ai u largua. U përshëndet si zakonisht, pa thënë asgjë të veçantë, por unë e dija se që nga ajo ditë ai ishte imi dhe nuk do ta humbisja.

Sapo ia pranova vetes se kisha rënë në dashuri me të, ia rrëfeva gjithçka Katjas. Ajo u gëzua dhe u mallëngjye nga ç'i tregova, por, e shkreta, mundi të flejë atë natë, kurse unë endesha dhe çendesha nëpër verandë, pastaj zbrisja në kopsht duke kujtuar çdo fjalë, çdo lëvizje, përshkoja po ato shëtitore ku kisha kaluar me të.

Nuk fjeta gjithë atë natë dhe për herë të parë në jetën time pashë lindjen e diellit dhe mëngjesin e thellë. Kurrë më pas nuk pashë një natë të tillë, një mëngjes të tillë.

"Po përse nuk ma thotë thjesht se më dashuron?" - mendoja. - "Përse trillon të tilla vështirësi, e quan veten plak, kur gjithçka është kaq thjesht dhe bukur? Përse e humbet këtë kohë të artë, e cila, mbase, kurrë nuk do të kthehet më? Le të thotë: të dua, me fjalë ta thotë: të

dua; le të ma marrë dorën, të përkulë në të kokën dhe të thotë: të dua. Le të skuqet, le të ulë sytë para meje dhe atëherë do t'i them gjithçka. Jo, nuk do t'i them, por do ta përqafoj, do të shtrëngohem pas tij dhe do të nis të qaj. Po në qoftë se gabohem, po në qoftë se nuk më dashuron?" - më erdhi papritur në kokë.

I trembesha ndjenjës sime, një Zot e di se ku mund të më shpinte ajo; m'u kujtua hutimi i tij dhe imi në bashtë kur u hodha drejt tij dhe më sëmboi në zemër. Lotët më rridhnin nga sytë, fillova të lutesha. Më erdhi një mendim dhe një shpresë e çuditshme që më qetësoi. Që nga ajo ditë vendosa të mbaja kreshmë, të kungohesha në ditëlindjen time dhe po atë ditë të bëhesha nusja e tij.

Për ç'arsye? Përse? Si do të ndodhte kjo? Asgjë nuk dija, por që nga ajo minutë e besova dhe e dija se ashtu do të ndodhte. Kishte zbardhur krejt tashmë dhe njerëzit kishin filluar të zgjoheshin, kur u ktheva në dhomën time.

IV

Ishte Kreshma e Hyjlindëses,* ndaj qëllimi im për të mbajtur kreshmë atë kohë nuk habiti askënd në shtëpi.

Gjithë atë javë ai nuk erdhi asnjëherë te ne dhe unë jo vetëm nuk u habita, nuk u shqetësova dhe as u zemërova me të, përkundrazi, isha e gëzuar që nuk po vinte dhe e prisja vetëm për ditëlindjen time.

Çdo ditë të asaj jave ngrihesha herët dhe ndërkohë që më mbrehnin kalin, duke shëtitur e vetme nëpër kopsht, sillja ndër mend mëkatet e një dite më parë dhe e mendoja mirë se ç'duhej të bëja sot, që të isha e kënaqur me ditën time dhe të mos mëkatoja sikur njëherë. Atëbotë më dukej kaq e lehtë të ishe krejtësisht e dëlirë. Vetëm të përpiqeshe pak.

---

* [Rus. Успенский пост]. Kreshma e Hyjlindëses, festohet 1-15 gusht, përkujton fjetjen e Virgjëreshës Mari.

I afronin kuajt dhe, së bashku me Katjan ose me një shërbyese, uleshim në *linjejkë*[*] dhe udhëtonim nja tri vjorsta[†] deri te kisha.

Duke hyrë në kishë, çdo herë kujtohesha të lutem për të gjithë, *me frikën ndaj Zotit të atyre që hyjnë*, dhe përpiqesha që pikërisht me këtë ndjenjë të ngjisja dy shkallaret e hajatit, të mbuluara nga bari.

Në kishë atëherë nuk ndodheshin më shumë se nja dhjetë fshatarka dhe shërbëtorë që mbanin kreshmë; përpiqesha t'ua ktheja me një përulje të thellë përshëndetjet e tyre dhe vetë, çka më dukej trimëri, shkoja te kutia e qirinjve, te kandillonafti plak, një ish-ushtar, i merrja qirinj dhe i vendosja.

Përmes dyerve të mesit të ajodhimës dukej mbulesa e altarit e qëndisur nga ime më, mbi ikonostas qëndronin dy engjëj druri me yje që më dukeshin kaq të mëdhenj kur isha e vogël dhe një pëllumbeshë me brerore të verdhë, që atëbotë më tërhiqte. Që nga psaltiri shihej pagëzimorja e dëmtuar, në të cilën kaq herë kisha pagëzuar fëmijët e shërbyeseve tona dhe ku më kishin pagëzuar.

Prifti plak, me rasën e prerë nga mbulesa e arkivolit të babait tim, meshonte po me atë zë me të cilin, qysh kur mbaja mend veten time, kryhej shërbesa kishtare në shtëpinë tonë: pagëzimi i Sonjës, përshpirtja për

---

[*] Karrocë e gjatë, e hapur, shumëvendëshe.

[†] Njësi e vjetër ruse për të matur gjatësinë, e barabartë me 1.07 km.

babanë dhe varrimi i nënës. Po ai zë i dhjakut buçiste në psaltir dhe po ajo plakë, të cilën e mbaja mend përherë në kishë, në çdo shërbesë mbështetej e kërrusur te muri dhe me sy të përlotur vështronte një ikonë në ikonostas, shtrëngonte grusht gishtërinjtë në një shami dalëboje dhe me gojën pa dhëmbë, se ç'pështëriste.

E gjitha kjo s'ishte më thjesht kërshëri, nuk ishte e afërt vetëm prej kujtimeve; e gjitha kjo ishte tani kaq madhështore dhe e shenjtë në sytë e mi, dhe më dukej thellësisht domethënëse. Mbaja vesh çdo fjalë të lutjes që lexohej, përpiqesha me shpirt t'i përgjigjesha dhe nëse nuk e kuptoja, me mendje i lutesha Zotit të më ftillonte ose të sajoja një lutje timen, në vend të asaj që s'kisha dëgjuar. Kur lexoheshin lutjet e pendimit, sillja ndër mend të kaluarën time dhe kjo e kaluar e pafajshme fëminore më dukej kaq blozë, në krahasim me shpirtin tim qelibar, sa ia krisja të qarit dhe tmerrohesha për veten time; por ndërkaq e ndieja që çdo gjë të falej dhe në qoftë se do të kisha edhe më shumë mëkate, edhe më i ëmbël do të ishte për mua pendimi.

Kur prifti në fund të shërbesës thoshte "Ju bekoftë Perëndia", më dukej sikur përnjëherësh më përshkonte ndjesia fizike e mirëqenies. Sikur një dritë e një ngrohtësi befas hynte në zemrën time. Kur shërbesa mbaronte, *batjushka*[*] dilte tek unë e më pyeste nëse duhej dhe kur mund të vinte te ne të shërbente mbrëmësoren; por e

[*] [Rus. батюшка] atë, uratë. Formë zvogëluese për priftin.

falënderoja e mallëngjyer, pse ai dëshironte ta bënte këtë për mua, mendoja, dhe i thosha se do të vija vetë, qoftë edhe më këmbë.

- Dëshironi të mundoheni vetë? - pyeste.

Nuk dija si të përgjigjesha, që të mos mëkatoja me krenarinë.

Pas meshës, nëse nuk isha me Katjan, përherë i lëshoja kuajt dhe kthehesha fillikat më këmbë, pendueshëm, duke përshëndetur përulësisht gjithkënd takoja dhe duke u përpjekur të gjeja rastin të ndihmoja, të këshilloja, të flijoja veten për ndokënd, t'i ndihja të ngrinte barrën, t'i përkundja foshnjën, t'i hapja rrugën e vetë të përbaltesha.

Një mbrëmje dëgjova se si qehajai po i bënte me dije Katjas që Semjoni, një muzhik, kishte ardhur të lypte dërrasa për arkëmortin e së bijës dhe një monedhë njërubëlshe për përshpirtje, dhe se ai i kishte dhënë.

- Vallë, kaq të varfër janë? - pyeta.

- Shumë të mjerë, zonjë, as kripë nuk kanë, - u përgjigj qehajai.

Më pikoi në zemër, por, ndërkaq, sikur u gëzova që po e dëgjoja.

Si e gënjeva Katjan, kinse po shkoja të shëtisja, nxitova lart, mora gjithë paratë e mia (shumë pak ishin, por gjithçka që kisha) dhe si bëra kryqin, u nisa fillikat përmes verandës dhe kopshtit, në fshat, tek izba* e Semjonit.

* Shtëpi karakteristike fshati e ndërtuar krejtësisht prej druri.

Ajo ishte në skaj të fshatit dhe pa u diktuar nga askush, iu afrova dritares, vura paratë në pezul dhe trokita në xham. Kërciti dera, nga izba doli dikush dhe më thirri; unë, duke u dridhur dhe akulluar nga tmerri, si një kriminele, renda drejt shtëpisë.

Katja më pyeti ku isha. Çfarë më kishte ndodhur. Por s'po kuptoja se çfarë fliste dhe nuk iu përgjigja.

Befas, gjithçka m'u duk e aspakët dhe e pa vlerë.

U mbylla në dhomën time për një kohë të gjatë, dhe vetmuar, endesha lart e poshtë, pa qenë në gjendje të bëja kurrgjë apo të mendoja dhe të kuptoja ndjenjën time. Mendoja edhe për gëzimin e gjithë njerëzve të familjes, për fjalët që thoshin për atë që u la paratë, dhe më vinte keq përse nuk ua dhashë vetë. Mendoja se ç'do të thoshte Sergej Mihailliçi pasi të merrte vesh për këtë veprim dhe iu gëzova faktit që askush, askurrë, s'do ta merrte vesh. Dhe kaq gëzim kisha, dhe kaq të ligj më dukeshin të gjithë dhe vetja ime, dhe kaq dhembshurisht e shihja veten dhe të gjithë, sa mendimi për vdekjen më erdhi si një ëndërr lumturie. Qeshja, lutesha dhe qaja, dhe gjithkënd në botë, dhe veten, i doja me gjithë shpirt atë minutë.

Midis shërbesave lexoja Ungjillin dhe gjithnjë e më tepër ky libër bëhej më i kuptueshëm, ndërsa historia e jetës hyjnore më mallëngjyese dhe më e thjeshtë, dhe më të frikshme dhe të pazhbirueshme ato thellësi të ndjenjës dhe të mendimit të cilat i gjeja në mësimet e

tij. Por, megjithatë, sa qartë dhe thjesht më dukej kur pas leximit kthehesha me sy e mendje në jetën që më rrethonte. Më dukej kaq e vështirë të bëje një jetë të padenjë dhe kaq e lehtë t'i doje të gjithë dhe të të donin. Të gjithë shin kaq të mirë e të ndjeshëm me mua; madje edhe Sonja, së cilës ende vazhdoja t'i jepja mësime, u bë krejt tjetër: përpiqej të kuptonte, të më kënaqte dhe të mos më shkaktonte hidhërim.

Ashtu siç sillesha unë, ashtu silleshin të gjithë me mua.

Duke kujtuar atëherë armiqtë e mi, të cilëve duhej t'u kërkoja të falur para rrëfimit, më erdhi ndër mend vetëm një zonjushë jashtë shtëpisë sonë, fqinja, të cilën një vit më parë e kisha tallur në prani të miqve dhe prej asaj kohe nuk vinte më te ne. I shkrova një letër, ku e pranoja fajin dhe i kërkoja ndjesë. Ajo m'u përgjigj po me letër, ku më kërkonte vetë ndjesë dhe më falte. Qaja nga gëzimi kur lexoja ato radhë të thjeshta, në të cilat shihja një ndjenjë të thellë mallëngjimi.

Mëndesha u shkreh në vaj kur i kërkova ndjesë.

"Përse janë kaq të mirë me mua? Ç'kam bërë për ta merituar një dashuri të tillë?" - pyesja veten.

Padashur, kujtoja Sergej Mihailliçin dhe një kohë mendoja për të. S'mund të bëja ndryshe, madje nuk e quaja as mëkat, por mendoja tani për të krejt ndryshe nga nata kur për herë të parë mësova se kisha rënë në dashuri; mendoja tani për të ashtu si për veten time –

duke e bashkuar atë, padashur, me çdo mendim për të ardhmen time. Ndrydhja që ndieja në praninë e tij u zhduk krejt në përfytyrimin tim. Tani e ndieja veten të barabartë me të dhe nga lartësia i gjendjes shpirtërore ku ndodhesha, e kuptoja atë krejtësisht. Gjithçka që më përpara tek ai dukej e çuditshme, tani për mua ishte krejt e qartë. Vetëm tani e kuptoja kur thoshte se lumturi është vetëm ajo kur jeton për tjetrin dhe isha krejtësisht e një mendjeje me të.

Më dukej se ne të dy do të ishim pafundësisht dhe qetësisht të lumtur. Dhe s'kisha parasysh udhëtimet jashtë shtetit, jetën mondane, shkëlqimin, por krejt tjetër gjë: një jetë të qetë familjare në fshat, me vetëflijimin e përjetshëm, me dashurinë e përjetshme për njëri-tjetrin dhe me vetëdijen e përjetshme të një Provanie dashamirëse dhe ndihmuese në gjithçka.

Në ditëlindjen time, siç e kisha paramenduar, u kungova. Atë ditë kur u ktheva nga kisha ndieja në kraharor një lumturi aq të plotë, sa i trembesha jetës, i trembesha çfarëdo përshtypjeje, gjithçkaje që mund ta shkatërronte këtë lumturi.

Sapo dolëm nga linjejka në hajat, kur tek ura u dëgjua zhurma e kabrioletit* të njohur dhe pashë Sergej Mihailliçin.

Më përshëndeti dhe së bashku hymë në dhomën e pritjes.

* Karrocë e lehtë, me një ndenjëse, pa popen e karrocierit dhe tërhiqet vetëm nga një kalë.

Qëkurse e kisha njohur nuk kisha qenë kurrë aq e qetë dhe e pavarur me të sa atë mëngjes. Në qenien time ndieja një botë të tërë, të re, të cilën ai nuk e kuptonte dhe që ishte përmbi të. Nuk ndieja as trazimin më të vogël kur isha me të. Mbase e kuptonte se nga buronte e gjitha kjo dhe ishte tepër i ndjeshëm me mua e me një respekt prej besimtari.

Doja të afrohesha te pianoja, por ai e kyçi dhe e fshehu çelësin në xhep.

- Shijojeni mirakanden tuaj, - tha. - Në shpirt tani keni muzikën më të bukur në botë.

Isha mirënjohëse për fjalët e tij, ndërkaq u pezmatova që kaq lehtë, kaq qartë kuptoi gjithçka, që për cilindo duhej të ishte e fshehtë në shpirtin tim.

Gjatë drekës tha që kishte ardhur të më uronte e të përshëndeteshim, sepse të nesërmen do të nisej për në Moskë. Pastaj vështroi Katjan dhe më hodhi një shikim shkarazi. E vura re si u tremb se mos pikaste brengosje në fytyrën time.

As u habita, as u shqetësova, madje as nuk e pyeta nëse do të mungonte gjatë apo jo. Sepse e dija që këtë do ta thoshte, siç e dija që s'kishte për t'u larguar. Po nga e dija? Tani kurrsesi s'mund ta shpjegoj dot; por atë ditë të shënuar m'u duk se dija gjithçka, ç'kishte qenë dhe ç'do të ishte.

Sikur isha në një ëndërr të lumtur kur çfarëdo që të ndodhte më dukej sikur tashmë kishte ndodhur dhe

këtë e dija prej kohësh e që përsëri kjo do të ndodhte dhe e dija çfarë do të ndodhte.

Deshi të largohej menjëherë pas drekës, por Katja, e lodhur nga mesha, shkoi të shtrihej pak dhe që të përshëndetej me të, i duhej të priste derisa ajo të zgjohej.

Në sallon binte dielli, ndaj dolëm në verandë.

Sapo u ulëm, nisa të flisja fare qetësisht për gjërat që do të zgjidhnin fatin e dashurisë sime. Fillova të flisja as më herët as më vonë, por pikërisht në çastin kur ne u ulëm, kur asgjë nuk ishte thënë ende, nuk dihej ende toni dhe karakteri i bisedës, që mund të më pengonte të thosha atë çka dëshiroja.

As vetë nuk e kuptoj nga më vinte ajo qetësi, vendosmëri dhe saktësi në shprehje. Sikur jo unë, por diçka tjetër, pavarësisht nga vullneti im, fliste brenda meje.

Ai u ul përballë meje me bërrylat mbështetur në parmakë, tërhoqi një degë jargavani dhe këputi prej saj gjethe. Kur fillova të flisja, ai e lëshoi degën dhe mbështeti kokën te dora. Ky mund të ishte pozicioni i njeriut krejtësisht të qetë ose shumë të tronditur.

- Përse po ikni? - e pyeta domethënshëm pas një pauze dhe e pashë drejt e në sy.

Nuk u përgjigj menjëherë.

- Punët! - foli, duke ulur sytë.

E kuptova se sa të vështirë e kishte të gënjente para meje dhe një pyetjeje të bërë aq çiltërsisht.

- Dëgjoni, - thashë, - ju e dini se ç'ditë është sot për

mua. Për shumëçka kjo ditë është tepër e rëndësishme. Në qoftë se po ju pyes, këtë nuk e bëj thjesht për të thënë se po interesohem (ju e dini që u mësova me ju dhe ju dua), por sepse më duhet ta di. Për ç'arsye po ikni?

- E kam shumë të vështirë t'ju them të vërtetën përse po iki, - tha. - Gjithë këtë javë kam menduar shumë për ju e për veten dhe vendosa më mirë të largohem. Ju e kuptoni përse dhe nëse më doni, nuk do të më pyesni më shumë. - Fshiu ballin me dorë dhe pastaj, po me atë dorë, mbylli sytë. - E kam të vështirë... Por ju e kuptoni.

Zemra filloi të më rrihte fort.

- Unë nuk mund ta kuptoj, - thashë. - *Nuk mundem*, pra, ma thoni *ju*, për atë Zot. Për hir të kësaj dite, ma thoni, unë mund të dëgjoj me qetësi gjithçka.

Ai ndryshoi pozicionin, më shikoi në sy dhe përsëri tërhoqi degën e jargavanit.

- Megjithatë, - tha pasi heshti pak dhe me një zë i cili më kot dëshironte të dukej i fortë, - edhe pse është marrëzi dhe e pamundur ta rrëfej me fjalë, edhe pse më vjen rëndë, do të përpiqem t'jua shpjegoj, - shtoi, dhe u mblodh si të provonte një dhembje fizike.

- Pra! - thashë.

- Përfytyroni një zotëri. Ta quajmë A, - tha ai, - plak dhe i mbaruar, dhe një zonjushë B, e re, e lumtur, e cila ende nuk ka parë as njerëzit as jetën. Nga marrëdhëniet

e ndryshme familjare e deshi atë si bijë dhe s'pati frikë se do ta donte ndryshe.

Ai heshti, por unë nuk e ndërpreva.

- Por ai harroi që B-ja është kaq e re, që jeta për të është ende një lodër, - vazhdoi papritur dhe prerazi, pa më shikuar, - se ishte e lehtë ta doje ndryshe dhe asaj kjo do t'i sillte gëzim. Ai gaboi dhe befas e ndjeu që një ndjenjë tjetër, e rëndë si pendim, po përshkonte shpirtin e tij dhe u tremb. U tremb se mos prisheshin marrëdhëniet e tyre të mëparshme miqësore dhe vendosi të largohej para se këto marrëdhënie të prisheshin.

Pasi tha këto fjalë, përsëri, kinse pa kujdes, filloi të fshinte sytë me dorë dhe i mbylli.

- Po përse kishte frikë ta dashuronte ndryshe? - thashë sikur po pëshpëritja, duke e përmbajtur tronditjen time; zëri im ishte i njëtrajtshëm, por atij ndoshta iu duk tallës.

M'u përgjigj, gjoja me një ton të fyer.

- Ju jeni e re, - tha, - unë nuk jam i ri. Ju keni dëshirë të luani, kurse mua më duhet tjetër gjë. Luani, veç jo me mua, sepse unë e marr me gjithë mend, për mua nuk do të jetë mirë dhe juve do t'ju vijë zor. Kështu tha A-ja, - shtoi. - Eh, të gjitha këto janë gjepura, por ju e kuptoni përse po iki. Dhe nuk do të flasim më për këtë. Ju lutem!

- Jo! Jo! Do të flasim! - i thashë dhe lotët filluan të ma dridhnin zërin. - Ai e dashuronte atë apo jo? - Ai

nuk u përgjigj. - Po në qoftë se nuk e dashuronte, atëherë përse luante me të si me një fëmijë? - thashë.

- Po, po, A-ja ishte fajtor, - u përgjigj duke më ndërprerë me ngut, - por gjithçka mori fund dhe ata u ndanë... si miq.

- Po kjo është e tmerrshme! Vallë, nuk ka një fund tjetër? - mezi fola dhe u tremba nga ajo që thashë.

- Po, ka, - tha ai, duke zbuluar fytyrën e tronditur dhe duke më drejtuar shikimin. - Ka dy funde të ndryshme. Veçse, për hir të Zotit, mos më ndërprisni dhe më dëgjoni qetësisht. Disa thonë, - filloi ai, si u ngrit duke buzëqeshur sëmundshëm, me një buzëqeshje të rëndë. - Disa thonë që A-ja iku nga mendtë, e dashuroi B-në si i marrë dhe ia tha asaj këtë... Por ajo veçse qeshte. Për atë këto ishin shaka, kurse ai e kishte qëllimin e jetës së tij.

U drodha dhe doja ta ndërprisja, t'i thosha që të mos guxonte të fliste në emrin tim, por ai më preu hovin, duke vënë dorën e tij mbi timen.

- Dale, - tha me zërin që i dridhej. - Të tjerë thonë se ajo e mëshiroi, pandehu e gjora, që s'kishte njohur njerëz, se mund ta dashuronte vërtet dhe pranoi të bëhet gruaja e tij. Dhe ai, i marri, e besoi, e besoi se e gjithë jeta e tij do të fillonte nga e para, por ajo vetë e pa që e kishte mashtruar atë... dhe që ai e kishte mashtruar atë... Nuk do të flasim më gjatë për këtë, - përfundoi; siç dukej, nuk kishte forca të vazhdonte më tej dhe filloi të ecë i heshtur përballë meje.

Ai tha "nuk do të flasim", por e shihja se si me gjithë fuqitë e shpirtit priste fjalën time. Doja të flisja, por nuk mundja, diçka më shtrëngonte në gjoks. E vështrova me vëmendje. Ishte zbehur dhe buza e poshtme i dridhej. Më erdhi keq për të. Bëra një përpjekje dhe befas, pasi e theva heshtjen që më kishte mbërthyer, fillova të flisja me një zë të ulët, që dilte së brendshmi, me frikën se do të këputej nga çasti në çast.

- Po fundi i tretë, - thashë dhe ndalova, por ai heshtte. - Po fundi i tretë: që ai nuk e dashuroi, por e lëndoi atë, e lëndoi; dhe mendonte se kishte të drejtë, u largua, dhe ende krenohej me këtë. Për ju, jo për mua, për ju ishin shaka: unë që ditën e parë ju dashurova, ju dashurova, - përsërita dhe në fjalët "ju dashurova" zëri im, padashur, nga i qetë, i brendshëm, u shndërrua në një klithmë të egër, që më frikësoi edhe mua vetë.

Ai qëndronte përballë meje i zbehtë; buza i dridhej gjithnjë e më fort dhe dy pika loti i rrëshqitën në faqe.

- Kjo është e pahijshme! - pothuaj bërtita, duke ndier që po më zihej fryma nga lotët e hidhur, lotët e gëlltitur. - Po përse? - fola dhe u ngrita që të largohesha prej tij.

Por ai nuk më lëshoi.

Koka e tij u mbështet në gjunjët e mi, buzët e tij puthën duart e mia që ende po dridheshin dhe me lotët e tij m'i njomi.

- O Zot, ta kisha ditur, - tha.

- Po përse? Përse? - përsërisja, ndërsa në shpirt ndieja lumturi, lumturinë që po ikte përjetë, që nuk do të kthehej më kurrë.

Pas pesë minutash, Sonja u ngjit me vrap te Katja dhe gërthiti në gjithë shtëpinë se Masha dëshiron të martohet me Sergej Mihailliçin.

V

Nuk kishte arsye për të shtyrë dasmën dhe as unë as ai nuk e dëshironim këtë. Në të vërtetë, Katja do të donte të shkonte në Moskë të psoniste dhe të porosiste pajën, kurse e ëma e tij do të kërkonte që, para se të martohej, ai të pajisej me një karrocë të re, të ndërronte mobiliet dhe të rivishte me letër gjithë muret e shtëpisë, por të dy këmbëngulëm që këto t'i bënim më pas nëse kjo ishte kaq e domosdoshme dhe të vinim kurorë dy javë pas ditëlindjes sime, pa zhurmë, pa prikë, pa të ftuar, pa *shaferë,*[*] pa darka, pa shampanjë dhe pa gjithë ato rite të dasmës.

Më rrëfeu se si nëna e tij, e pakënaqur që dasma duhej bërë pa muzikë, pa pirgun e sëndukëve, pa e

[*] [Gjermanisht: Schaffer] Pjesëmarrës në ceremonisë martesore, i cili mban kurorën mbi kokën e dhëndrit apo nuses, gjatë kurorëzimit.

riveshur sërishmi krejt shtëpinë, pra jo ashtu si dasma e saj që kishte kushtuar tridhjetë mijë rubla, seriozisht dhe fshehtas tij, i kishte marrë me radhë gjithë sëndukët në qilar, ishte këshilluar me Marjushkën, ekonomen, për qilimat, perdet, tabakatë, si më të domosdoshmet që do të na bënin të lumtur.

Nga ana ime të njëjtën gjë bënte edhe Katja me dado Kuzminishnan. Për këtë ishte e pamundur të bëje shaka me Katjan. Ajo ishte krejt e bindur se ne, duke folur me njëri-tjetrin për të ardhmen tonë, veçse përkëdhelemi, bëjmë marrëzira, si gjithë njerëzit në këtë gjendje; kurse lumturia jonë e ardhshme do të varej thellësisht vetëm nga prerja dhe qepja bukur e këmishëve, bordurave të mbulesave dhe pecetave.

Çdo ditë shkëmbeheshin lajme të fshehta ndërmjet Pokrofskojes e Nikolskojes se ku ishin me parapërgatitjet dhe megjithëse së jashtmi marrëdhëniet mes Katjas dhe nënës së tij dukej sikur ishin më të përzemërta, ndihej edhe një diplomaci disi armiqësore, por shumë fine.

Tatjana Semjonovna, nëna e tij, me të cilën tashmë u njoha nga afër, ishte një zonjë shtëpie sqimatare, e rreptë, nga soji i zonjave të kohëve të shkuara. Ai e donte nënën jo vetëm si një bir që e ka për detyrë, por si një njeri me ndjenja, duke e quajtur si gruan më të bukur, më të mençur, më të mirë dhe më të dashur në botë.

Tatjana Semjonovna ishte e mirë me ne, me mua

veçanërisht, dhe ishte e gëzuar që i biri po martohej; por, kur shkoja tek ajo si e fejuar, më dukej sikur donte që ta ndieja se i biri mund të kishte marrë një më të mirë se unë dhe këtë s'duhej ta harroja kurrë. E kuptoja shumë mirë dhe isha e një mendjeje me të.

Ato dy javë të fundit ne shiheshim pothuaj çdo ditë. Ai vinte për drekë dhe rrinte deri në mesnatë. Por, pavarësisht nga ato që thoshte, – dhe e dija që thoshte të vërtetën, – se pa mua nuk jetonte dot, kurrë nuk e kaloi një ditë të plotë me mua, por merrej me punët e tij.

Së jashtmi marrëdhëniet tona, deri ditën e dasmës, mbetën po ato; si edhe më parë, vazhdonim t'i flisnim njëri-tjetrit me *ju*, madje ai as më puthte dorën dhe jo vetëm që nuk kërkonte, por edhe u shmangej rasteve për të mbetur vetëm për vetëm me mua. Sikur kishte frikë t'i dorëzohej asaj ndjeshmërie tepër të madhe, të dëmshme, që kishte brenda vetes. Nuk e di në kishte ndryshuar ai apo unë, por tashmë e ndieja veten krejt të barabartë me të, nuk gjeja më tek ai atë kinse thjeshtësi që më parë nuk më pëlqente dhe shpesh përballë meje shikoja me kënaqësi, në vend të një burri që të ngjallte nderim dhe frikë, një fëmijë të ndjeshëm dhe të hutuar nga lumturia.

"Ja, pra, ç'paska qenë brenda tij!" - mendoja shpesh. - "Është pikërisht një njeri si unë, jo më shumë".

Tani më dukej se ishte i gjithi para meje dhe e njihja krejtësisht. Gjithçka që mësova ishte aq e thjeshtë dhe

përputhej me gjithçka timen. Madje edhe planet e tij se si do të jetonim bashkë, ishin po planet e mia, veçse më të qarta dhe të shënjuara më bukur me fjalët e tij.

Moti gjatë atyre ditëve ishte i keq dhe pjesën më të madhe të kohës e kalonim brenda, nëpër dhoma. Bisedat më shpirtërore bëheshin te qoshja midis pianos dhe dritares së vogël. Në dritaren e errët pasqyrohej afër flaka e qiririt, nëpër xhamin gjithë shkëlqim në të rrallë përplaseshin dhe rrëshqitnin pikat e shiut. Dëgjohej kërcitja e çatisë, në pellgun jashtë uji i ullukut binte me zhurmë dhe nga dritarja vinte një valë lagështie. Dhe më i ndritshëm, më i ngrohtë, më i gëzuar dukej këndi ynë.

- E dini, prej kohësh kam dashur t'ju them diçka, - më tha njëherë, kur deri vonë po rrinim të vetëm në atë kënd. - Kur ju po luanit në piano, veçse për këtë po mendoja.

- Mos më thoni asgjë, i di të gjitha, - thashë.

Ai vuri buzën në gaz.

- Po, vërtet, nuk do të flasim.

- Jo, ma thoni, çfarë?! - pyeta.

- Po ja; a ju kujtohet kur ju tregova historinë për A-në dhe B-në?

- E si nuk e kujtoj atë histori të marrë. Mirë që përfundoi kështu...

- Po, veçse për pak gjithë lumturia ime do të ishte rrënuar nga unë vetë. Ju më shpëtuat. Por, kryesorja,

ngase për gjithçka ju gënjeva atëherë dhe tani më vjen turp, dua t'jua tregoj gjer në fund.

- Ah, ju lutem, nuk është nevoja.

- Mos kini frikë, - tha duke buzëqeshur. - Dua vetëm të justifikohem. Kur fillova të flas, doja të arsyetoja.

- Për çfarë të arsyetoni? - thashë. - Asnjëherë s'është nevoja.

- Po, kisha arsyetuar keq. Pas gjithë atyre zhgënjimeve, gabimeve, në jetë, kur tashmë kisha ardhur në fshat, ia kisha bërë të qartë vetes se dashuria për mua kishte marrë fund, se më mbeteshin vetëm detyrimet e mbarimit të jetës, se për një kohë të gjatë nuk po e kuptoja se ç'ishte kjo ndjenja ime ndaj jush dhe ku mund të më shpinte ajo. Shpresoja dhe nuk shpresoja, herë më dukej se ju ishit koketë, herë ju besoja vërtet – dhe vetë nuk dija se ç'do të bëja. Por, pas asaj mbrëmjeje – ju kujtohet kur natën shëtitëm në kopsht – u tremba, lumturia ime e tanishme më dukej tepër e madhe dhe e pamundur. Eh, çfarë do të ndodhte sikur t'ia lejoja vetes të shpresoja më kot? Por, kuptohet, mendoja vetëm për veten, sepse jam një egoist i poshtër.

Heshti duke më vështruar në sy.

- Megjithatë, nuk thashë vetëm gjepura atëherë. Sepse mund dhe duhej të kisha frikë. Marr kaq shumë prej jush dhe kaq pak mund t'ju jap. Ju jeni ende fëmijë, jeni gonxhe që prisni të çelni, ju për herë të parë dashuroni, kurse unë...

- Po, më thoni të vërtetën, - thashë, por befas u tmerrova nga përgjigjja që do të më jepte. - Jo, s'është nevoja, - shtova.

- A kam dashuruar më parë? Po? - tha, si e thithi menjëherë mendimin tim. - Mund t'jua them këtë. Jo, nuk kam dashuruar. Kurrë, asgjë të ngjashme me këtë ndjenjë... - Por, befas, sikur një kujtim i hidhur feksi në përfytyrimin e tij. - Jo, dhe këtu më duhej zemra juaj, që të kisha të drejtë t'ju dashuroja, - tha trishtueshëm. - Vallë, a nuk duhej të mendohesha mirë para se t'ju thosha se ju dashuroj? Çfarë ju jap unë? Dashurinë, vërtet.

- Vallë, kjo është pak? - thashë, duke e parë drejt në sy.

- Pak, mikja ime, për ju është pak, - vazhdoi. - Ju keni bukurinë dhe rininë! Tani shpesh nuk fle netëve nga lumturia dhe veç mendoj se si do të jetojmë bashkë. Kam jetuar shumë dhe më duket se e gjeta atë çka duhet për të qenë i lumtur. Një jetë e qetë, vetmitare, në humbëtirën tonë fshatarake, me mundësinë t'u bësh të mira njerëzve, të cilëve kaq lehtësisht mund t'u bësh të mira, me të cilat nuk janë mësuar; pastaj puna, – puna, që duket se sjell dobi; pastaj prehja, natyra, libri, muzika, dashuria për njeriun e afërt – ja lumturia ime, më shumë se kaq nuk kam ëndërruar. Por këtu, mbi të gjitha këto, një mike si ju, një familje, mbase, dhe gjithçka që njeriu veç mund ta dëshirojë.

- Po, - thashë.

- Për mua, që e kam kaluar të ritë, po, por jo për ju, - vazhdoi. - Ju ende s'keni jetuar, ende tjetërkund, mbase, dëshironi ta kërkoni lumturinë dhe, mbase, mund ta gjeni gjetkë. Ju duket tani se kjo është lumturia, sepse keni rënë në dashuri me mua.

- Jo, unë kurdoherë kam dëshiruar dhe kam dashur vetëm këtë jetë të qetë familjare, - thashë. - Dhe ju po thoni pikërisht atë që mendoja.

Buzëqeshi.

- Kështu ju duket, mikja ime. Por kjo është pak për ju. Ju keni bukurinë dhe rininë, - përsëriti mendueshëm.

Por unë u zemërova që ai nuk më besonte dhe sikur po më qortonte për bukurinë dhe rininë time.

- Po atëherë përse më dashuroni? - thashë e zemëruar. - Për rininë apo për atë që jam?

- Nuk e di, por ju dashuroj, - u përgjigj, duke më ngulur atë shikimin e tij të vëmendshëm dhe joshës.

Nuk iu përgjigja dhe padashur e vështrova në sy. Befas më ndodhi diçka e çuditshme: në fillim s'po shikoja asgjë përreth, pastaj u zhduk para meje fytyra e tij, vetëm sytë i shkëlqenin, mu përballë syve të mi; pastaj m'u duk sikur ata sy ishin brenda meje. Gjithçka m'u errësua, nuk shikoja asgjë dhe më duhej që të pulitja sytë që të shkëputesha nga ndjenja e kënaqësisë dhe e frikës që më shkaktoi ai shikim...

Në vigjilje të ditës së caktuar për dasmën, aty nga

mbrëmja, moti u kthjellua. Pas shirave që kishin filluar verës, u kthjellua e para mbrëmje e ftohtë, e ndritshme, vjeshte. Gjithçka ishte e lagësht, e ftohtë, me dritë dhe në kopsht për herë të parë u vu re hapësira vjeshtore, larushia dhe lakuriqësia e pemëve. Qielli ishte i kthjellët, i ftohtë dhe i zbehtë. Shkova të flija e lumtur, me mendimin se të nesërmen, ditën e dasmës sonë, do të ishte mot i mirë.

Atë ditë u zgjova me diellin dhe mendimi se ja, sot... sikur më frikësoi dhe më habiti.

Dola në kopsht. Dielli sapo kishte dalë dhe rrezet e tij përthyheshin nëpër gjethet e zverdhura që binin nga bliri i shëtitores, e cila ishte shtruar me gjethe që fëshfërinin. Vilet e rrudhura e të ndriçuara të vadhëzave kuqonin nëpër degët me ca gjethe të rralla, të zhubravitura, të vrara nga ngrica; gjeorgjinat ishin shtrembëruar dhe nxinin. Për herë të parë thëllimi ngjyrargjendi kishte mbuluar gjelbërimin e zbehtë të barit dhe rrodhet e shkelura afër shtëpisë. Në qiellin e kthjellët dhe të ftohtë nuk kishte, dhe as që mund të kishte, asnjë re.

"Vërtet sot?" - pyesja veten, pa i besuar lumturisë sime. - "Vërtet s'do të zgjohem nesër këtu, por në atë shtëpi të huaj, me kolona të larta, atje në Nikolskoje? Vërtet nuk do ta pres më dhe nuk do ta takoj mbrëmjeve, dhe netëve nuk do të flas me Katjan për të? Nuk do të rri me të te pianoja në sallonin e shtëpisë në

Pokrofskoje? Nuk do ta përcjell dhe s'do të merakosem për të netëve të errëta?"

Por m'u kujtua ajo që më kishte thënë një ditë më parë, se do të vinte për herë të fundit, dhe Katja më detyroi të provoja fustanin e nusërisë duke thënë: "Për nesër."

Një çast e besova, por përsëri dyshoja: "Vërtet që nga kjo ditë do të jetoja atje, me vjehrrën, pa Nadjezhën, pa plakun Grigor, pa Katjan? Nuk do ta puthja dadon para se të flija dhe s'do ta dëgjoja se si ajo, sipas zakonit të vjetër, do të më bënte kryqin, do të më thoshte: "Natën e mirë, zonjëzë." Nuk do ta mësoja Sonjën, s'do të luaja më me të, s'do t'i bija mëngjeseve murit të saj dhe s'do të dëgjoja të qeshurën e saj kumbuese? Vallë, sot do të bëhem e huaj për veten time dhe një jetë e re e përmbushjes së shpresave dhe dëshirave të mia do të shfaqet para meje? Vallë, gjithmonë do të ishte e re kjo jetë?"

Prisja me padurim që ai të vinte. E kisha të vështirë që të isha e vetme me ato mendime.

Ai erdhi herët dhe vetëm pranë tij e besova plotësisht që sot do të bëhesha gruaja e tij dhe ky mendim nuk po më tmerronte.

Para drekës shkuam në kishën tonë për të shërbyer përshpirtjen e babait.

"Sikur të rronte ende!" - thosha me vete kur po ktheheshim në shtëpi; e heshtur mbështetesha në

krahun e njeriut që kishte qenë miku më i mirë i atij për të cilin po mendoja.

Gjatë lutjes, duke prekur me kokë gurin e ftohtë të dyshemesë së kishës, e përfytyroja aq të gjallë babanë, sa besoja që shpirti i tij më kuptonte dhe e bekonte zgjedhjen time; më dukej sikur shpirti i tij ishte këtu, fluturonte sipër nesh dhe e ndieja bekimin e tij.

Dhe kujtimet dhe shpresat dhe lumturia dhe pikëllimi në qenien time shkriheshin në një ndjenjë madhështore dhe të ëmbël, së cilës i shkonte ky ajër i freskët dhe i palëvizshëm, qetësia, lakuriqësia e fushave dhe qielli i zbehtë, prej të cilit binin mbi gjithçka rreze të shndritshme, por të pafuqishme, që përpiqeshin të më digjnin faqen. Më dukej se ai me të cilin po ecja përkrah e kuptonte dhe e ndante me veten ndjenjën time. Ecte i qetë, heshturazi dhe në fytyrën e tij, të cilën e shikoja në të rrallë, shprehej madhërisht edhe pikëllimi edhe gëzimi, të cilët ishin po ashtu në natyrë dhe në zemrën time.

Befas u kthye nga unë, e pashë që dëshironte të më thoshte diçka.

"Po sikur të fillojë të flasë jo për atë që po mendoj?" - më erdhi në mendje.

Por ai filloi të flasë për babanë, madje pa e përmendur me emër.

- Kurse një herë më tha me shaka: "Martohu me Mashën time!"

- Sa i lumtur do të ishte tani, - thashë duke shtrënguar më fort pas vetes dorën e tij, që mbante timen.

- Po, ju ishit ende fëmijë, - vazhdoi, duke më parë në sy. - I puthja atëherë këta sy dhe i doja, sepse ngjasonin aq shumë me të atij, dhe nuk e kisha menduar se do të bëheshin kaq të shtrenjtë për mua. Atëherë ju thërrisja Masha.

- Më flisni me *ti*, - thashë.

- Sapo doja të të flisja me *ti*, - tha. - Vetëm tani më duket se ti je krejt imja. - Shikimi i tij i qetë, i lumtur, joshës, u ndal tek unë.

Të gjithë po ecnim ngadalë shtegut të parrahur të fushës, përmbi kashtën e shtrirë rrëmujshëm; vetëm hapat dhe zërat tanë dëgjoheshin. Nga njëra anë përtej përroit, deri te një korije e largët gjetherënë, zgjatej një hamullore e korrur nëpër të cilën, matanë nesh, një muzhik, heshturazi, po lëronte me parmendë një rrip të zi toke, që sa vinte zgjerohej më shumë. Një tufë kuajsh, e shpërndarë rrëzë kodrës, dukej afër. Nga ana tjetër, përpara nesh, deri te kopshti dhe shtëpia jonë që dukej përmes drurëve, nxinte dhe aty-këtu bleronte rripa-rripa fusha e shkrirë, e mbjellë me të lashtat. Mbi gjithçka shndriste një diell i vakët, mbi gjithçka ishin shtruar cergat me fijezoret e gjata. Ato fluturonin në ajër përreth nesh dhe mbulonin hamulloret e thara nga ngrica, na binin në sy, në flokë, në rroba. Kur flisnim, zërat tanë kumbonin dhe mbeteshin sipër nesh, në ajrin

e palëvizshëm, sikur vetëm ne gjendeshim në mes të botës dhe të vetëm nën atë kupë qielli të kaltër ku, duke u skuqur e duke u dridhur, luante një diell i vakët.

Kisha dëshirë t'i flisja me *ti*, por më vinte turp.

- Përse *ti* ecën kaq shpejt? - thashë nxitimthi pothuaj duke pëshpëritur dhe padashur, u skuqa pak.

Ai ngadalësoi hapin dhe shikimi i tij m'u duk më përkëdhelës, më i gëzuar dhe më i lumtur.

Kur u kthyem në shtëpi, gjetëm atje nënën e tij dhe disa miq që s'mund t'i shmangnim pa i ftuar dhe nuk ndenja vetëm për vetëm me të deri në kohën kur, nga kisha, hipëm në karrocë për të shkuar në Nikolskoje.

Kisha ishte pothuajse krejt bosh. I hodha një vështrim nënës së tij që rrinte me trupin drejt mbi qilimin e vogël te psaltiri, pastaj pashë Katjan që në rrjetën e flokëve kishte vënë dy kordele ngjyrëvjollcë, kurse në faqe i rrëshqisnin lotët. Dy-tri nga shërbëtoret më shikonin me kureshtje. Atë nuk e vështroja, por e ndieja praninë e tij përbri. Dëgjoja fjalët e lutjes, i përsërisja, por nuk më jehonte asgjë në shpirt. Nuk mund të lutesha dhe si e topitur vështroja ikonat, qirinjtë, kryqin e qëndisur te rasa mbi shpinën e priftit, ikonostasin, dritaren e kishës dhe nuk po kuptoja asgjë. Veçse e ndieja që diçka e jashtëzakonshme po ndodhte me mua.

Kur prifti me kryqin në dorë u kthye nga ne, na uroi dhe tha se ishte ai që më kishte pagëzuar dhe ja,

Zoti e kishte dërguar edhe të më vinte kurorë, Katja dhe nëna e tij na puthën dhe pastaj u dëgjua zëri i Grigorit që thërriti karrocierin, u habita dhe u tremba se tashmë gjithçka kishte marrë fund dhe asgjë e jashtëzakonshme, që të përputhej me misteret e shenjta që më ishin krijuar, nuk kishte ndodhur në shpirtin tim.

U puthëm, por kjo puthje m'u duk aq e çuditshme dhe e huaj për ndjenjën tonë.

"Dhe kjo ishte e gjitha?" - mendoja.

Dolëm në hajat, tingulli i rrotave kumboi nën kubenë e kishës, ajri i freskët na u përplas në fytyrë. Ai vuri kapelën dhe duke më mbajtur për krahu, më ndihmoi të ulem në karrocë. Nga dritareza e karrocës pashë hënën me brerorен e acartë. Ai u ul pranë meje dhe pas vetes mbylli derën. Diçka më theri në zemër. Si fyese m'u duk siguria me të cilën e bëri.

Katja bërtiti që të mbuloja kokën, rrotat filluan të kërcisnin nëpër gurë, pastaj në rrugën e butë, dhe u nisëm.

E mbështetur te qoshja, vështroja në dritare fushat e largëta e të ndritshme dhe rrugën që linim pas nën shkëlqimin e ftohtë të hënës. Pa e shikuar atë, e ndieja që ishte këtu, pranë meje.

"Çfarë më dha ai çast prej të cilit prisja aq shumë?" - mendoja dhe më dukej poshtëruese, fyese të qëndroja e vetme, kaq afër tij.

U ktheva me fytyrë nga ai, me qëllim që t'i thosha

diçka. Por nuk më doli asnjë fjalë. Sikur nuk e kisha më në qenien time atë ndjenjën e mëparshme të dhembshurisë, por ndjenja e fyerjes dhe e frikës kishte zënë vendin e saj.

- Deri në këtë çast nuk besoja se kjo do të ishte e mundur, - iu përgjigj zëulët shikimit tim.

- Po, por unë kam frikë, s'di pse, - thashë.

- Frikë nga unë, mikja ime? - tha dhe si më mori dorën, mbështeti kokën në të.

Dora ime krejt pa jetë u dergj mbi dorën e tij, kurse në zemër ndieja dhimbje nga të ftohtët.

- Po, - pëshpërita.

Por ja, befas zemra filloi të më rrahë më fort, dora zuri të dridhej dhe shtrëngoi dorën e tij, ndjeva nxehtësi, sytë në gjysmerrësirë kërkonin shikimin e tij dhe papritur e ndjeva se nuk po i trembesha atij, por ajo frikë ishte dashuria, – një dashuri e re, më e ëmbël dhe më e fuqishme se më parë. E ndjeva se isha e gjitha e tija dhe se isha e lumtur nga pushteti i tij mbi mua.

PJESA E DYTË

VI

Ditët, javët, dy muajt e jetës së vetmuar në fshat, atëherë m'u dukën se shkuan pa u vënë re; ndërkaq, për një jetë të tërë do të mjaftonin ndjenjat, emocionet dhe lumturia e këtyre dy muajve.

Ëndrrat e mia dhe të atij, se si do ta shestonim jetën në fshat, u njëmendësuan krejt ndryshe nga ç'e prisnim.

Veç jeta jonë nuk ishte më e keqe nga ëndërrimet tona. S'ishte ai mund i rreptë i kryerjes së detyrës së vetëflijimit apo të jetuarit për tjetrin që e përfytyroja kur isha e fejuar; përkundrazi, ishte një ndjenjë egoiste e dashurisë për njëri-tjetrin, dëshira për të qenë i dashuruar, gëzimi i pashkak, i përhershëm, dhe harrimi i çdo gjëje në botë.

Vërtet, nganjëherë ai futej në kabinet e seç merrej me diçka, nganjëherë udhëtonte për punë në qytet apo endej nëpër çiflig; por e shikoja se sa mund i duhej

të shkëputej prej meje. Edhe vetë do ta pranonte më vonë që gjithçka në botë, ku nuk isha unë, i dukej një gjepur e tillë që nuk mund ta kuptonte se si mund të merrej me të.

E njëjta gjë më ndodhte edhe mua. Lexoja, merresha edhe me muzikën, edhe me nënën, edhe me shkollën – të gjitha këto vetëm sepse secila prej tyre ishte e lidhur me të dhe denjonte miratimin e tij; por sapo mendimi për të nuk përzihej me ndonjërën nga këto, nuk më bënin duart dhe më dukej kaq zbavitëse ta mendoja se paskësh në botë diçka tjetër përveç tij.

Ndoshta kjo ishte një ndjenjë jo e mirë, egoiste, por kjo ndjenjë më jepte lumturi dhe më ngrinte lart mbi krejt botën. Vetëm ai ekzistonte për mua në botë dhe e quaja më të mrekullueshmin, më të pagabueshmin njeri mbi dhé, ndaj nuk mund të jetoja për asgjë tjetër, veçse për të, që të isha në sytë e tij ajo që ai më pandehte. Kurse ai më quante gruan e parë dhe më të mrekullueshme në botë, e pajisur me të gjitha virtytet e mundshme; dhe përpiqesha të isha kjo grua në sytë e të parit dhe më të mirit njeri në gjithë botën.

Njëherë hyri në dhomën time kur po lutesha. E vështrova, por vijova të lutesha. Ai zuri vend tek tryeza që të mos më pengonte dhe zuri të shfletonte një libër. Por m'u duk se po më shikonte dhe ktheva kokën. Vuri buzën në gaz; edhe unë fillova të qesh dhe s'munda të lutesha më.

- Po ti, a je lutur tashmë? - e pyeta.

- Po. Por ti vazhdo, unë po dal.

- Po ti lutesh, shpresoj?

Deshi të largohej pa u përgjigjur, por unë e ndala.

- Shpirti im, të lutem, bëje për mua, lexo me mua lutjet.

Qëndroi përkrah meje dhe duke ulur me siklet duart, me një fytyrë serioze e duke iu marrë goja, filloi të lexonte. Rrallëherë kthehej nga unë, kërkonte miratim dhe ndihmë në fytyrën time.

Kur mbaroi, nisa të qeshja dhe e përqafova.

- Vetëm ti, vetëm ti! Sikur u bëra prapë dhjetë vjeç, - tha duke u skuqur dhe duke më puthur duart.

Shtëpia jonë ishte një nga ato shtëpi të vjetra fshati në të cilat, duke respektuar dhe duke dashur njëritjetrin, kishin jetuar disa breza të një gjaku. Nga gjithçka kundërmonin kujtime të bukura, të ndershme, familjare të cilat, befas, sapo hyra në atë shtëpi, sikur u bënë edhe kujtimet e mia.

Pastërtinë dhe rregullin në shtëpi, sipas traditës së vjetër, e mbante vjehrra ime, Tatjana Semjonovna. Nuk mund të thuash se gjithçka ishte elegante dhe e bukur, por, që nga shërbëtorët deri te mobiliet dhe gjellët, gjithçka ishte me tepri, gjithçka ishte e pastër, solide, e përpiktë dhe të ngjallte respekt. Në dhomën e pritjes simetrikisht qëndronin mobiliet, vareshin portrete, kurse në dysheme ishin shtrirë

qilima e rrugica të punuara me dorë. Në dhomën e divaneve ndodhej një piano e vjetër, komodina të dy modeleve të ndryshme, divane dhe tavolina të vogla me ornamente të gdhendura prej tunxhi. Në kabinetin tim, kullandrisur me kujdesin e Tatjana Semjonovnës, ishin mobiliet më të mira, të shekujve e modeleve të ndryshme, dhe midis të tjerave një pasqyrë e vjetër në mur, në të cilën fillimisht s'mund të mos shihesha me njëfarë ndrojtjeje, por më pastaj m'u bë e shtrenjtë, si një mike e vjetër.

Zëri i Tatjana Semjonovnës nuk dëgjohej, por gjithçka në shtëpi shkonte si orë e kurdisur, megjithëse kishte shërbëtorë tepër. Të gjithë këta njerëz që mbanin çizme të buta, pa taka (Tatjana Semjonovna e quante kërcitjen e shuajve dhe përplasjen e takave si gjënë më të pakëndshme në botë), të gjithë këta shërbëtorë dukeshin krenarë për sojin e tyre, dridheshin para zonjës së vjetër, mua dhe burrin na vështronin me një përkëdheli mbrojtëse dhe dukej që e bënin punën me një kënaqësi të veçantë.

Rregullisht, çdo të shtunë, në shtëpi laheshin dyshemetë dhe shkundeshin qilimat; ditën e parë të çdo muaji bëheshin shërbesa me ujë të bekuar; çdo ditë të emrit të Tatjana Semjonovnës, birit të saj (dhe imja, për herë të parë këtë vjeshtë), ftonin në gosti krejt banorët përreth. E gjitha kjo bëhej besnikërisht, qysh kur Tatjana Semjonovna kujtonte veten e saj.

Burri im nuk përzihej në drejtimin e shtëpisë, por merrej vetëm me punët e fushës dhe fshatarët, dhe merrej shumë. Ngrihej shumë herët, madje edhe në dimër, kështu që nuk e gjeja kur zgjohesha. Kthehej zakonisht për çaj, të cilin e pinim vetëm; pothuaj përherë në këtë kohë, pas telasheve dhe ngatërresave të çifligut, ndodhej në atë gjendje shpirtërore të veçantë e të gëzuar që ne e quanim *dalldi*. Shpesh i kërkoja që të më tregonte se çfarë bënte në mëngjes dhe ai më tregonte gjepura të tilla, sa vdisnim së qeshuri. Ndonjëherë i kërkoja të kishte seriozitet dhe ai, duke mbajtur të qeshurën, tregonte. Shihja sytë e tij, buzët që lëviznin dhe nuk kuptoja asgjë, vetëm gëzohesha që po e shihja dhe po i dëgjoja zërin.

- Hë, çfarë thashë? Pa përsërite, - më pyeste. Por nuk mund të përsërisja asnjë fjalë. Kaq qesharake më dukej që s'po tregonte për veten e tij apo për mua, por për diçka tjetër. Sikur nuk ishte e njëjta gjë çfarëdo që të bëhej gjetkë.

Veç ishte tepër vonë kur fillova të kuptoja nga pak dhe të interesohesha për telashet e tij.

Tatjana Semjonovna nuk dilte derisa shtrohej dreka, pinte çaj në vetmi dhe përshëndetej me ne vetëm nëpërmjet të dërguarve të saj. Në botëzën tonë të veçantë, të lumtur gjer në çarturi, jehonte kaq çuditshëm zëri i saj që nga këndi tjetër, serioz dhe i rregullt, saqë shpesh nuk duroja dhe ia krisja së

qeshurës në përgjigje të pastrueses e cila, si kryqëzonte duart, raportonte shtruar se Tatjana Semjonovna kishin* urdhëruar të mësonin si kishim pushuar pas shëtitjes së djeshme, kurse për veten e saj urdhëronin që të raportohej se atyre gjithë natën u kishin dhembur brinjët dhe se një qen budalla që lehte në fshat, i pengonte të qetësoheshin. "Gjithashtu, kanë urdhëruar të pyesim a ju pëlqyen biskotat e sotme dhe ju luten ta vëreni që nuk i ka pjekur Tarasi sot, por si provë, për herë të parë, Nikollasha, dhe thonë s'i ka bërë dhe aq keq, veçanërisht kuleçtë, kurse gurabijet i ka djegur".

Gjer në drekë rrinim pak bashkë. Unë luaja në piano, lexoja në vetmi, ai shkruante, ikte përsëri; por për drekë, në orën katër, mblidheshim në dhomën e pritjes, nënokja dilte nga dhoma e saj dhe shfaqeshin ca fisnike të rëna nga vakti, pelegrine, dy-tri prej të cilave kurdoherë jetonin në shtëpinë tonë. Rregullisht, çdo ditë, sipas një zakoni të vjetër, burri im i jepte nënës krahun që ta merrte për drekë; por ajo kërkonte që krahun tjetër të ma jepte mua dhe rregullisht, çdo ditë, ne shtrëngoheshim dhe ngatërroheshim nëpër dyer.

Gjatë drekës, që e kryesonte po nënokja, bisedimi bëhej me një mirësjellje të përmbajtur dhe disi solemn. Fjalët e thjeshta që shkëmbeja me burrin e thërrmonin këndshëm këtë solemnitet të mbledhjeve drekore. Mes birit dhe nënës nganjëherë nisnin zënka dhe shpoti ndaj

[23] Pluralis maiestatis përdorej zakonisht nga shërbëtorët.

njëri-tjetrit; i pëlqeja veçanërisht këto zënka e shpoti, sepse pikërisht në to shprehej me tepri dashuria e ndier dhe e fortë që i lidhte ata.

Pas drekës *maman* ulej në kolltukun e madh të dhomës së pritjes dhe thërrmonte duhan ose priste fletët e librave të sapombërritur, kurse ne lexonim me zë ose shkonim në dhomën e divaneve te pianoja. Atëbotë lexonim së bashku shumë libra, por muzika ishte gëzimi ynë i parapëlqyer dhe kënaqësia më e madhe; çdoherë duke prekur tela të rinj të zemrave tona dhe sikur përsëri na zbulonte njëri-tjetrin. Kur luaja pjesët e tij të dashura, ai ulej në divanin e largët, ku pothuaj nuk shihej, dhe nga ndjenja e turpit përpiqej të fshihte mbresat që i zgjonte muzika; por shpesh, kur nuk e priste, ngrihesha nga pianoja, i afrohesha dhe përpiqesha të gjeja gjurmët e emocionit në fytyrën e tij, shkëlqimin e panatyrshëm dhe njomësinë e syve, të cilat më kot mundohej t'i fshihte nga unë.

Nënokja kishte dëshirë të na shikonte në dhomën e divaneve, por, me sa duket, kishte frikë se mos na mërziste dhe ndonjëherë, gjoja se nuk na kishte vënë re, kalonte nëpër dhomë me një fytyrë kinse serioze dhe shpërfillëse. Por unë e dija që ajo s'kishte punë të shkonte në dhomën e saj dhe të kthehej po aq shpejt.

Çajin e mbrëmjes në dhomën e madhe të pritjes e shërbeja unë dhe përsëri të gjithë të shtëpisë mblidheshin tek tryeza. Ky grumbullim solemn nën shkëlqimin e

samovarit, me shpërndarjen e gotave dhe filxhanëve, një kohë të gjatë më hutonte. Ende më dukej se nuk e meritoja këtë nder, isha shumë e re dhe e pamësuar që të rrotulloja rubinetin e një samovari aq të madh, që të vendosja një gotë në tabakanë e Nikitës dhe ta shoqëroja me fjalët "Pjotr Ivanoviçit, Marja Miniçnës", t'i pyesja "A është i ëmbël?" dhe t'u lija copëra sheqeri dados dhe njerëzve që na shërbenin.

"Mrekulli, mrekulli, - shpesh fliste burri, - vërtet si një e rritur", dhe kjo më hutonte edhe më tepër.

Pas çajit *maman* luante me letra ose dëgjonte fallin e Marja Miniçnës; pastaj na puthte, na bënte shenjën e kryqit dhe ne shkonim në dhomën tonë.

Megjithatë, në pjesën më të madhe, të dy rrinim gjer pas mesnate dhe kjo ishte koha më e mirë dhe më e këndshme. Më rrëfente për të kaluarën e tij, bënim plane për të ardhmen, filozofonim nganjëherë dhe përpiqeshim të flisnim me zë të ulët, që të mos na dëgjonin sipër dhe të na kallëzonin tek Tatjana Semjonovna, e cila kërkonte që të flinim herët. Ndonjëherë, kur na merrte uria, pa bërë zhurmë shkonim në kuzhinë, me përkrahjen e Nikitës gjenim darkën e ftohur dhe nën dritën e qiririt hanim në kabinetin tim.

Jetonim të dy si të huaj në atë shtëpi të madhe dhe të vjetër, ku mbi gjithçka mbizotëronte morali i rreptë i kohës së vjetër dhe Tatjana Semjonovnës. Jo vetëm ajo, por shërbëtorët, lëneshat, mobiliet, pikturat, më

ngjallnin respekt, njëfarë frike dhe vetëdijen se sikur nuk e kishim plotësisht vendin në atë shtëpi, prandaj duhet të jetonim aty me shumë kujdes dhe me mend në kokë.

Kur kujtohem tani, shoh se shumëçka – ky rregull i pandryshuar që na mbante lidhur dhe kjo morí shërbëtorësh të papunë e kureshtarë në shtëpinë tonë – ishte e mërzitshme dhe e rëndë; por atëherë vetë kjo ndrydhje e gjallëronte më shumë dashurinë tonë. Jo vetëm unë, por edhe ai nuk e bënte veten nëse nuk i pëlqente diçka. Përkundrazi, ai madje sikur fshihej vetë pas gjërave që nuk shkonin. Kamerieri i nënokes, Dmitri Sidorov, një terjaqi i madh llulle, rregullisht, çdo pasdreke, kur ne rrinim në dhomën e divaneve, hynte në kabinetin e tim shoqi për t'i marrë duhan nga kutia. Veç ta shikoje Sergej Mihailliçin kur afrohej tek unë në majë të gishtërinjve, gjithë gëzim e kinse i trembur, dhe duke kërcënuar me gisht e duke mbyllur njërin sy, më tregonte Dmitri Sidorovin, i cili as që mund ta merrte me mend se ne po e shihnin. Kur Dmitri Sidorovi largohej pa na vënë re, im shoq, nga gëzimi që gjithçka kishte mbaruar më së miri, si dhe në çdo rast tjetër, më thoshte se isha një mrekulli dhe më puthte. Ndonjëherë kjo qetësi, ky përdëllim dhe njëfarë shpërfilljeje për gjithçka, nuk më pëlqente. Nuk e vija re se një gjë e tillë po ndodhte edhe tek unë dhe këtë e quaja dobësi.

"Krejt si një çilimi, që nuk guxon të tregojë vullnetin e tij", - mendoja.

- Ah, mikja ime, - m'u përgjigj kur i thashë njëherë se më habiste dobësia e tij, - po si mund të jesh i pakënaqur me diçka, kur je kaq i lumtur sa unë? Është më e lehtë t'u lëshosh të tjerëve rrugën sesa t'u qepesh atyre. Për këtë jam bindur me kohë dhe s'ka asnjë gjendje ku të jetë e pamundur lumturia. Kurse ne jemi kaq mirë! Nuk mund të acarohem; për mua tani nuk ka të keqe, por ka vetëm keqardhje dhe zbavitje. Më kryesorja, *Le mieux est l'enemi du bien.*[*] A e beson, kur dëgjoj zilen e derës, kur marr një letër, thjesht kur zgjohem, më zë tmerri. Tmerri se duhet jetuar, se diçka do të ndryshojë; por më të mirë se e tashmja s'mund të ketë.

E besoja, por nuk e kuptoja. Ndihesha mirë, por më dukej se e gjitha kjo është kështu se s'mund të ishte ndryshe dhe kurdoherë ndodhte tek të gjithë, veç ekzistonte diku, atje, edhe një tjetër, megjithëse jo më e madhe, edhe një tjetër lumturi.

Kaluan kështu dy muaj.

Erdhi dimri me të ftohtët e tufanet e tij dhe unë, pavarësisht se ai ishte me mua, fillova të ndihesha e vetmuar, fillova të ndieja që jeta po përsëritej dhe as tek unë as tek ai nuk kishte kurrgjë të re, por, përkundrazi, sikur po ktheheshim tek e dikurshmja.

---

[*] [Fr. *Le mieux est l'enemi du bien*]. Më e mira është armiku i së mirës. (Më mirë, prishet)

Pa mua ai filloi të merrej me punët e çifligut më shumë se më përpara dhe përsëri më dukej se në shpirtin e tij ishte një botë e veçantë ku nuk dëshironte të më përfshinte. Qetësia e tij e përhershme po më pezmatonte. E dashuroja jo më pak se më parë dhe jo më pak isha e lumtur nga dashuria e tij; por dashuria ime kishte ngecur në vend, nuk ishte rritur më dhe përveç dashurisë, njëfarë ndjenje e re shqetësimi kishte filluar të më kacavirrej në shpirt. Pasi kisha përjetuar lumturinë e dashurisë me të, pak më kishte mbetur për të dashuruar. Kisha nevojë për lëvizje dhe jo rrjedhën e qetë të jetës. Doja emocione, rreziqe dhe vetëflijim për ndjenjën. Kisha tepricë forcash që s'gjenin vend në jetën tonë të qetë. Më kaplonin shkulma melankolie të cilat, si të ishin diçka e shëmtuar, përpiqesha t'i fshihja prej tij, por edhe shkulma ndjeshmërie dhe gëzimi të furishëm që atë e trembnin.

Ai e kishte vënë re edhe më parë gjendjen time dhe propozoi që të shkonim në qytet; por unë iu luta të mos udhëtonim dhe të mos e ndryshonim mënyrën tonë të jetesës, të mos e prishnim lumturinë tonë. Isha e lumtur, vërtet; por torturohesha pse ajo lumturi arrihej pa kurrfarë përpjekjeje, pa kurrfarë sakrifice, kur forcat për përpjekje dhe sakrifica po më lodhnin. E dashuroja dhe e shihja që isha gjithçka për të; por dëshiroja që ta shihnin të gjithë dashurinë tonë, që pastaj të më pengonin ta dashuroja, porse unë, megjithatë, të mund ta dashuroja.

Mendja, madje edhe ndjenja ime, ishin të zëna, por ishte një ndjenjë tjetër, – ajo e moshës së rinisë, e nevojës për lëvizje, – që nuk gjente prehje në jetën tonë të qetë. Po përse më tha që mund të shkojmë në qytet, kur vetëm unë e dëshiroja këtë? Të mos ma kishte thënë, mbase do të kujtoja se ndjenja që po më lodhte ishte thjesht një gjepur e dëmshme; ishte faji im sepse flijimi që po kërkoja gjendej ja këtu, përballë meje, në ndrydhjen e kësaj ndjenje.

Mendimi se mund të shpëtoja nga kjo brengë vetëm po të shpërngulesha në qytet, padashur, më erdhi në kokë; por, ndërkaq, më vinte turp dhe ndihesha keq që do ta shkëpusja tim shoq nga gjithçka që ai donte.

Por koha shkonte, dëbora po i mbulonte gjithnjë e më lart muret e shtëpisë dhe ne ishim gjithnjë e më të vetmuar, kishim mbetur po ata për njëri-tjetrin; kurse atje, diku, mes shkëlqimit, zhurmës, emocionoheshin, vuanin dhe gëzoheshin turma njerëzish, pa menduar për ne dhe për gjallimin tonë që po tretej. Por më e keqja për mua ishte se e ndieja që çdo ditë zakonet e jetës po e prangosnin jetën tonë në një kallëp të përcaktuar, se ndjenja jonë po e humbte shpengimin dhe po i nënshtrohej rrjedhës së qetë e shpërfillëse të kohës. Në mëngjes ishim të gëzuar, në drekë të respektuar, në mbrëmje të përzemërt.

"Bamirësia!" - thosha me vete. - "Është gjë e bukur të bësh të mira dhe të jetosh ndershmërisht, ashtu siç

thotë ai, por për këto kemi kohë; veç ka diçka tjetër për të cilën vetëm tani kam forca".

Por nuk më duhej kjo, më duhej lufta; doja të na printe ndjenja në jetë dhe jo të printe jeta ndjenjën. Ëndërroja që, së bashku me të, t'i afrohesha humnerës dhe t'i thosha: "Ja, edhe një hap dhe do të hidhem tutje, edhe një lëvizje dhe ika përjetë", që ai, duke u zverdhur në zgrip të humnerës, të më merrte në krahët e tij të fuqishëm, të më mbante pezull mbi humnerë, sa zemra të më ngrinte në çast, e të më shpinte ku të dëshironte.

Kjo gjendje ndikoi, madje, në shëndetin tim dhe nervat e mia po fillonin të dobësoheshin.

Një mëngjes isha më keq se zakonisht; ai u kthye nga zyra dhe sikur s'ishte në terezi, gjë që ndodhte rrallë. E pikasa menjëherë këtë dhe e pyeta se çfarë kishte. Por nuk deshi të më tregonte, sepse, sipas tij, nuk ia vlente.

Siç e mora vesh më vonë, *ispravnik*[*]-u i zonës kishte thirrur muzhikët tanë dhe nga antipatia për tim shoq, kishte kërkuar prej tyre gjëra të paligjshme dhe i kishte kërcënuar. Burri im nuk kishte mundur ta honepste dot këtë gjë kaq qesharake dhe për të ardhur keq, ishte i acaruar, prandaj nuk kishte dëshirë të fliste me mua. Por m'u duk se nuk dëshironte të fliste me mua, ngase më quante fëmijë që nuk mund të kuptoja asgjë nga andrallat e tij.

[*] [Rus. *Исправник*]. Drejtuesi i policisë së qarkut, në Rusinë e para revolucionit.

I ktheva krahët, heshta dhe pastaj urdhërova të thërrisnin për çaj Marja Miniçnën, e cila ishte mysafire te ne.

Pas çajit, të cilin e piva më shpejt se herët e tjera, e çova Marja Miniçnën në dhomën e divaneve dhe fillova të flisja me zë të lartë për një kotësi që nuk më tërhiqte aspak. Ai endej nëpër dhomë, herë pas here shikonte drejt nesh. Këto shikime s'di pse më nxisnin që të flisja shumë më tepër, madje të qeshja; më dukej qesharake çdo gjë që flisja dhe gjithçka që fliste Marja Miniçna.

Pa më thënë gjysmë fjale, ai u fut në kabinetin e tij dhe mbylli derën. Sapo ai nuk u dëgjua më, befas gjithë gëzimi im u tret, aq sa Marja Miniçna u habit dhe filloi të pyeste se ç'pata. Pa iu përgjigjur asaj, u ula në divan dhe pata një dëshirë të qaja.

"Çfarë ka ndër mend të më thotë?" - mendoja. - "Ndonjë broçkull që atij i duket e rëndësishme? Le të provojë të ma thotë, po nuk i tregova se të gjitha këto janë gjepura. Jo, ai dëshiron të mendojë se nuk marr vesh, dëshiron të më poshtërojë me atë qetësinë hijerëndë dhe të ketë gjithmonë të drejtë mbi mua. Mirëpo edhe unë kam të drejtë kur mërzitem, kur e ndiej veten bosh, kur dua të jetoj, të lëviz, - mendoja, - të mos qëndroj në një vend dhe të ndiej se si pa e kuptuar më rrjedh koha. Dua të shkoj përpara dhe çdo ditë, çdo orë, dua gjëra të reja, kurse ai dëshiron të rrijë në vend dhe të më mbajë aty me veten. Sa të lehtë do

ta kishte! Për këtë s'është nevoja të më shpjerë në qytet; për këtë i duhet vetëm të jetë si unë, të mos përpiqet të ndryshojë vetveten, të mos mbahet, por thjesht të jetojë. Pikërisht, këtë më këshillon mua, por ai vetë s'është i çiltër. Ja se çfarë!"

E ndieja që lotët po më thërrmonin zemrën dhe që isha e zemëruar me të. Iu tremba atij zemërimi dhe shkova drejt e tek ai.

Ishte ulur në kabinet dhe diç po shkruante. Pasi dëgjoi hapat e mi, më pa një çast me indiferencë dhe vazhdoi të shkruante, qetësisht.

Nuk më pëlqeu ky shikim; në vend që t'i afrohesha, qëndrova tek tavolina ku ai po shkruante dhe pasi hapa një libër, po e shikoja. Ai ndaloi edhe një herë së shkruari dhe më këqyri.

- Masha! Nuk je mirë? - tha.

Iu përgjigja me një shikim të ftohtë i cili thoshte: "S'është nevoja të pyesësh! E ç'është kjo mirësjellje?" Tundi kokën gjithë drojë vuri buzën në gaz me butësi, por për herë të parë buzëqeshja ime nuk iu përgjigj buzëqeshjes së tij.

- Ç'pate sot? - e pyeta. - Përse nuk më tregove?

- Gjepura! Një ngatërresë e vogël, - u përgjigj. - Megjithatë, tani mund ta tregoj. Dy muzhikë u nisën për në qytet...

Por nuk e lashë të mbaronte.

- Përse nuk ma tregove atëherë kur të pyeta, gjatë çajit?

- Atëherë isha i acaruar, mund të thosha marrëzira.

- Pikërisht atëherë doja ta dija.

- Përse?

- Përse ti mendon se unë kurrë dhe në asgjë nuk mundem të ndihmoj?

- Si menduakam? - tha duke flakur penën. - Unë mendoj se pa ty nuk mund të jetoj. Në gjithçka, në gjithçka, jo vetëm më ndihmon, por ti i bën të gjitha. Ja, të mjafton! - filloi të qeshë. - Veç për ty jetoj. Më duket gjithçka e bukur vetëm sepse ti je këtu, që ti duhet...

- Po, e di këtë, që unë jam një fëmijë i dashur të cilin duhet ta qetësosh, - thashë me një ton të tillë sa ai më vështroi i habitur, sikur po më shihte për herë të parë. - Unë nuk dua qetësi, boll e ke ti, me tepri madje, - shtova.

- Hë, pa shiko si na qenka puna, - filloi, duke më ndërprerë nxitimthi; siç dukej, kishte frikë të më linte të flisja deri në fund. - Si do ta arsyetoje ti këtë?

- Tani s'dua, - iu përgjigja, megjithëse digjesha nga dëshira ta dëgjoja, por më tepër doja t'ia shkatërroja atë qetësinë e tij. - Unë nuk dua të luaj në jetë, dua të jetoj, - thashë, - njëlloj si ti.

Në fytyrën e tij, ku gjithçka pasqyrohej shpejt dhe qartë, shprehej dhimbja dhe vëmendja e sforcuar.

- Dua të jetoj me ty e barabartë, me ty...

Por nuk munda të flisja deri në fund; një pikëllim,

një pikëllim i thellë, u shfaq në fytyrën e tij. Ai heshti pak.

- Po në ç'gjë ti s'jeton e barabartë me mua? - tha. - Në atë që unë, dhe jo ti, merrem me *ispravnik*-un e policisë dhe muzhikët e dehur...

- Po s'është vetëm kjo, - thashë.

- Për atë Zot, më kupto, mikja ime, - vazhdoi. - E di se nga shqetësimet vuajmë shumë; kam jetuar dhe e kam mësuar këtë gjë. Të dua dhe afërmendsh, nuk mund të mos doja të të shpëtoja nga shqetësimet. Ky është thelbi i jetës sime, dashuria për ty; kështu, pra, edhe mua mos më pengo të jetoj.

- Ti gjithmonë ke të drejtë! - thashë, pa e vështruar.

U mërzita që përsëri në shpirtin e tij kishte qartësi dhe qetësi për gjithçka, ndërsa tek unë zemërim dhe një ndjenjë e ngjashme me pendimin.

- Masha, çfarë ke? - tha. - S'është fjala kam unë të drejtë apo ke ti të drejtë, por krejt tjetër: çfarë ke ti kundër meje? Mos fol menjëherë, mendohu dhe më thuaj për gjithçka që mendon. Je e pakënaqur me mua dhe ndoshta ke të drejtë: por më lër ta kuptoj se në ç'gjë jam fajtor.

Po si mund t'ia hapja gjithë zemrën time? Fakti se më kuptoi menjëherë, që përsëri dola fëmijë para tij, që s'mund të bëja asgjë dhe ai të mos e kuptonte dhe të mos e parashikonte, më tronditi edhe më shumë.

- Nuk kam asgjë kundër teje, - thashë. - Thjesht,

jam mërzitur dhe doja që të mos mërzitesha. Por ti thua kështu duhet dhe po ti ke të drejtë!

Thashë këtë dhe e vështrova në sy. E arrita qëllimin tim, qetësia e tij u zhduk; frika dhe dhimbja shihej në fytyrën e tij.

- Masha, - filloi të fliste me zë të ulët, të tronditur, - nuk janë shaka këto që po bëjmë tani. Tani vendoset fati ynë. Të lutem të mos përgjigjesh dhe të më dëgjosh deri në fund. Përse ke dëshirë të më torturosh?

Por unë e ndërpreva.

- E di, ti do të kesh të drejtë. Mos fol më mirë, ti ke të drejtë, - thashë ftohtë, sikur jo unë, por një shpirt i lig të fliste brenda meje.

- Sikur ta dije se ç'po bën! - tha me zërin që i dridhej.

Fillova të qaj dhe u lehtësova.

Ai u ul pranë meje dhe heshtte.

Edhe më vinte keq për të, edhe më vinte turp për veten, edhe inat për atë që kisha bërë.

Nuk po e shikoja. Mbase, më vështronte rreptë apo i habitur në atë minutë. U ktheva nga ai: një shikim i butë, i ëmbël, sikur të kërkonte ndjesë, ishte ngulitur tek unë. E mora për dore dhe i thashë:

- Më fal! As vetë nuk e di se çfarë fola.

- Po, por unë e di se çfarë fole dhe fole të vërtetën.

- Çfarë? - pyeta.

- Që duhet të shkojmë në Petërburg, - tha. - Tani s'kemi ç'të bëjmë më këtu.

- Si të duash, - thashë.

Më përqafoi dhe më puthi.

- Ti më fal, - tha. - Unë jam fajtor para teje.

Atë mbrëmje luajta për një kohë të gjatë në piano, ndërsa ai endej nëpër dhomë duke pëshpëritur diçka. E kishte bërë zakon dhe shpesh e pyesja se çfarë pëshpëriste; kurdoherë, pasi mendohej, më tregonte pikërisht atë që kishte pëshpëritur: në pjesën më të madhe vargje dhe nganjëherë një marrëzi të tmerrshme, por të tillë marrëzi prej nga kuptoja gjendjen e tij shpirtërore.

- Çfarë po pëshpërit tani? - e pyeta.

Ndaloi, u mendua pak dhe pasi buzëqeshi, u përgjigj me dy vargje të Lermontovit:

...por ai, i marri, kërkon stuhi,
sikur në stuhira të gjejë qetësi![*]

"Jo, ai është më shumë se njeri; ai di gjithçka!" - mendoja. - "Si të mos e dashurosh!"

U ngrita, e mora për dore dhe fillova të ecja bashkë me të, duke u përpjekur të isha në një hap me të.

[*] [Rus. «...А он, *безумный*, просит бури, // Как будто в бурях есть покой!»] — Janë dy vargjet e fundit të vjershës "Vela" të poetit, prozatorit, dramaturgut, piktorit rus, M. J. Lermontov(1814-1841), por Tolstoi ka ndërruar fjalën *безумный* (i marrë), me *мятежный* (rebel). Te Lermontovi është: [«А он, *мятежный*, просит бури...»]. Në ditarin e tij, më 3 mars 1863, është ky shënim: [«Безумный ищет бури — молодой, а не безумный»] (т. 48, с. 52).[«I marri kërkon stuhi — i riu, por jo i marri»] (vol. 48, fq. 52).

- Po? - pyeti, duke buzëqeshur dhe duke më parë në sy.

- Po, - thashë duke pëshpëritur; të dyve na përfshiu një gjendje e gëzuar shpirtërore, sytë na qeshnin dhe hapat i bënim gjithnjë e më të mëdhenj dhe gjithnjë e më tepër në majë të gishtave. Po me këta hapa, që e mërzitën shumë Grigorin dhe e habitën vjehrrën, e cila po hapte letrat në dhomën e pritjes, kaluam përmes të gjitha dhomave, u drejtuam për në dhomën e ngrënies dhe atje ndaluam, vështruam njëri-tjetrin dhe u shkrimë së qeshuri.

Dy javë më vonë, në vigjilje të festës,* ishim në Petërburg.

* Është fjala për festën e pashkëve ortodokse.

VII

Udhëtimi për në Petërburg, java në Moskë, të afërmit e tij e të mitë, rregullimi në një apartament të ri, rrugëtimi, qytetet dhe fytyrat e panjohura – gjithçka kaloi si në ëndërr. Gjithçka ishte aq e larmishme, e re, e gëzuar, gjithçka ishte kaq e ngrohtë dhe qartësisht e ndriçuar nga prania e tij, nga dashuria e tij, sa jeta e qetë në fshat m'u duk kaq e hershme dhe e aspakët.

Për habinë time të madhe, në vend të krenarisë dhe të ftohtësisë mondane, të cilën prisja ta gjeja te njerëzit, të gjithë më takonin kaq çiltërisht, me përkëdhelje e gëzim (jo vetëm të afërmit, por edhe të panjohurit), sa më dukej sikur ata kishin menduar vetëm për mua, mezi më kishin pritur, që ata vetë të ndiheshin mirë.

E papritura tjetër për mua ishte se në rrethin mondan, që më dukej më i miri, atij i dolën shumë

të njohur, për të cilët nuk më kishte folur asnjëherë; shpesh më dukej e çuditshme dhe e pakëndshme të dëgjoja prej tij gjykime të rrepta për disa nga këta njerëz që më dukeshin aq të mirë. Nuk mund ta kuptoja përse ai sillej aq ftohtë me ta dhe mundohej që t'u shmangej shumë njohjeve që mua më dukeshin joshëse. Më dukej se sa më shumë njerëz të mirë të njohësh, aq më mirë është, dhe të gjithë ata ishin të mirë.

- Ja, ke për të parë si do të rregullohemi, - më tha para largimit nga fshati. - Ne këtu jemi Krezë* të vegjël, por atje s'do të jemi aspak të pasur, ndaj na duhet të rrimë në qytet deri për pashkë dhe të mos dalim në shoqëri, ndryshe do të humbim fillin; por edhe për ty nuk do të doja...

- Çne të dalim në shoqëri? - iu përgjigja. - Vetëm shohim teatrot, kushërinjtë, dëgjojmë operën e muzikën e mirë dhe që para pashkëve kthehemi në fshat.

Por sapo mbërritëm në Petërburg u harruan këto plane.

Befas u gjenda në të tillë botë të re, të lumtur; më përfshinë kaq shumë gëzime, kaq interesa të reja m'u shfaqën përpara, sa menjëherë, megjithëse pa vetëdije, hoqa dorë nga gjithçka e kaluar dhe të gjitha planet e kësaj të kaluare.

---

* Krez, zotërues i pasurive të panumërta. Sipas emrit të mbretit Krez (gr. Κροίσος) (595—546 p.e.s.), pasardhësi i fundit në fronin e Mbretërisë së Lidisë (gr.Λυδία) në Azinë e Vogël.

"Pra, gjithçka paska qenë shaka; ende s'paskësh filluar; ja, ajo, jeta e vërtetë! Po më tej ende?" - mendoja.

Shqetësimi dhe fillimi i melankolisë që më trazonin në fshat, befas u zhdukën krejt, si me magji. Dashuria për burrin u bë më e qetë dhe këtu nuk më shkonte kurrë ndër mend a më dashuronte më pak. Si mund të dyshoja në dashurinë e tij, kur çdo mendim timin e kuptonte në çast, kur ndante të njëjtën ndjenjë, më plotësonte çdo dëshirë. Qetësia e tij këtu u zhduk, ose nuk më pezmatonte si dikur. Për më tepër, e ndieja që, përveç dashurisë së mëparshme që kishte për mua, këtu edhe më adhuronte. Shpesh pas një vizite, një njohjeje të re ose një mbrëmjeje te ne, ku unë dridhesha së brendshmi nga tmerri se mos gaboja kur kryeja detyrën e zonjës së shtëpisë, ai thoshte:

- Ja, kështu, vogëlushe! Mrekulli! Mos u frigo. Vërtet, bukur!

Dhe isha shumë e gëzuar. Sapo mbërritëm ai i shkroi një letër nënës dhe kur më thirri të shtoja ndonjë radhë nga vetja, nuk më lejoi që ta lexoja ç'kishte shkruar; për këtë shkak, kuptohet, ia kërkova dhe e lexova.

"Ju nuk keni për ta njohur Mashën, - shkruante ai, - edhe unë vetë nuk po e njoh. Nga i vjen ky vetëbesim i ëmbël, i hijshëm, ky afabilitet,* kjo përzemërsi, madje mençuri dhe sjellje mondane. Dhe të gjitha këto thjesht,

* [Rus. Афабельность] sajdi, mikpritje [Middle English affabil, prej Old French affable(éffabilité), prej Latin. affbilis.]

me sharm, me shpirtmirësi. Të gjithë janë dalldisur pas saj, por edhe vetë nuk ngopem së pari dhe nëse do të mundja, edhe më shumë do ta dashuroja".

"Ah! Ja, pra, se si qenkam!" - mendova. Sa gëzim, sa mirë më erdhi, madje m'u duk se e dashuroja edhe më tepër. Krejt i papritur ishte për mua suksesi im tek të njohurit tanë. Nga të gjitha anët më thoshin se atje i kisha pëlqyer veçanërisht një xhaxhai, diku e kisha lënë pa mend një teze, një më thoshte që s'kishte gra të tjera si unë në Petërburg, një më siguronte se mund të bëhesha gruaja më e zgjedhur e shoqërisë. Veçanërisht një kushërirë e burrit, princesha D., një grua mondane, jo shumë e re, së cilës i hyra menjëherë në zemër, më shumë nga të gjithë më thurte lëvdata, sa më dukej sikur më merreshin mendtë.

Kur për herë të parë kushërira më ftoi të shkonim në ballo dhe iu lut për këtë tim shoqi, ai u drejtua nga unë dhe mezidukshëm, duke nënqeshur tinëzisht, më pyeti: a dëshiroja të shkoja?

Tunda kokën në shenjë pohimi dhe e ndjeva se isha skuqur.

- Si një kriminele e pranon se çfarë dëshire ka, - tha duke qeshur me gjithë shpirt.

- Po sikur the që nuk duhet të dalim në shoqëri, pastaj edhe ty nuk të pëlqen, - iu përgjigja duke vënë buzën në gaz dhe me një shikim lutës pashë nga ai.

- Epo, meqë ta ka ënda, shkojmë atëherë, - tha.

- Ç'është e vërteta, më mirë jo.

- Ta ka qejfi? Shumë? - përsëriti pyetjen.

Nuk iu përgjigja.

- Jeta mondane ende është një fatkeqësi jo aq e madhe, - vazhdoi, - por dëshirat e paplotësuara të kësaj jete mondane, këto janë diçka e shëmtuar, jo e bukur. Patjetër duhet shkuar, dhe do të shkojmë, - përfundoi ai me vendosmëri.

- Të them të drejtën, - i thashë, - asgjë në botë nuk do ta dëshiroja sa këtë ballo.

Ne shkuam dhe kënaqësia që provova i kaloi para-shikimet e mia. Në ballo, edhe më shumë se më parë, më dukej se isha qendra rreth së cilës lëvizte gjithçka, se ajo sallë e madhe ishte ndriçuar vetëm për mua, luhej muzikë dhe ajo turmë njerëzish ishte mbledhur atje e mahnitur prej meje. Të gjithë, duke filluar nga parukieri dhe shërbëtorja, deri te valltarët e pleqtë, që kalonin përmes sallës, më dukej se më thoshin, ose më jepnin të kuptoja, që më donin.

Gjykimi i përgjithshëm i krijuar për mua në këtë ballo, sipas fjalëve të kushërirës, ishte se nuk u ngjaja aspak grave të tjera, se kisha diçka të veçantë, fshatarake, të thjeshtë e të magjishme.

Më përkëdheli aq shumë ky sukses, sa çiltërsisht i thashë tim shoqi se do të dëshiroja të shkonim këtë vit edhe në dy apo tri ballo; "që të velem krejt", thashë duke i bërë bisht së vërtetës.

Ai pranoi me dëshirë; në fillim vinte me një kënaqësi të dukshme, duke iu gëzuar sukseseve të mia, dhe sikur kishte harruar krejtësisht apo kishte hequr dorë nga ato që kishte thënë më parë.

Më pas ai, me sa shihej, filloi të mërzitej e t'i rëndej jeta që po bënim. Por kjo s'më prekte; edhe nëse vëreja nganjëherë vështrimin e tij të vëmendshëm dhe serioz, që sikur kërkonte përgjigje prej meje, nuk ftillohesha dot. Më dukej se isha aq e trullosur prej këtij zgjimi të papritur të dashurisë për mua nga çdo njohje e re, prej kësaj atmosfere elegance, prej kënaqësive dhe risive, që frymoja për herë të parë këtu, sa befas u zhduk këtu ndikimi i tij moral që më ndrydhte; kaq mirë ndihesha në këtë botë jo vetëm të krahasohesha me të, por të ngrihesha më lart se ai dhe paskëtaj ta dashuroja më shumë, edhe më e pavarur se më parë, aq sa nuk mundja ta kuptoja se ç'të keqe shihte ai për mua në këtë jetë mondane. Provoja ndjenjën e re të krenarisë dhe të vetëkënaqësisë kur duke hyrë në ballo sytë e të gjithëve drejtoheshin tek unë, kurse ai, sikur të kishte turp ta pranonte para turmës se i përkisja atij, nxitonte të më linte dhe humbiste në mes turmës së veshur me frak të zi.

"Prit!" - mendoja shpesh, duke e kërkuar me sy në fund të sallës siluetën e tij të mezidukshme, nganjëherë të mërzitur. "Prit, - mendoja, - sa të shkojmë në shtëpi dhe do ta kuptosh, do ta shohësh për cilin isha për-

pjekur që të isha e bukur dhe mahnitëse dhe çfarë dua nga e gjitha kjo që më rrethon në këtë mbrëmje".

Sinqerisht, më dukej se sukseset e mia më gëzonin vetëm për të, vetëm që të isha në gjendje t'ia flijoja atij. E vetmja gjë pse mund të ishte e dëmshme për mua jeta mondane, mendoja, ishte mundësia e joshjes prej ndonjërit nga njerëzit që takoja në këto mjedise dhe xhelozia e burrit tim; por ai kishte aq shumë besim tek unë, tregohej aq i qetë dhe shpërfillës, dhe gjithë ata djem të rinj më dukeshin fare kot në krahasim me të, kështu që i vetmi rrezik i shoqërisë, siç e kuptoja unë, nuk më dukej i frikshëm.

Por, pavarësisht nga kjo, vëmendja e shumë njerëzve në shoqëri më dhuronte kënaqësi, më përkëdhelte sedrën, më shtinte në mendje se kisha njëfarë merite në dashurinë time për burrin dhe kjo e bëri sjelljen time ndaj tij më të sigurt dhe disi të pakujdesshme.

- Kurse unë të pashë me sa gjallëri po bisedoje me N. N.-në, - i thashë njëherë kur po ktheheshim nga balloja, duke e kërcënuar me gisht dhe duke i treguar emrin e njërës nga damat e njohura të Petërburgut, me të cilën ai vërtet kishte biseduar atë mbrëmje.

I thashë ashtu për ta ngacmuar pak; ishte tejet i heshtur dhe i mërzitur.

- Ah, përse të flasim kështu? Dhe flet ti, Masha! - tha nëpër dhëmbë dhe duke u rrudhur në fytyrë si nga një dhembje fizike. - Po kjo s'të shkon as ty as mua! Lërua

këto të tjerëve; këto marrëdhënie të gënjeshtërta mund të prishin tonat, të vërtetat, dhe ende shpresoj se të vërtetat do të kthehen.

Më erdhi turp dhe heshta.

- Do të kthehen, Masha? Si të duket ty? - pyeti.

- Ato kurrë nuk janë prishur dhe nuk do të prishen, - thashë dhe atëherë vërtet ashtu më dukej.

- Zoti e dhëntë! - tha. - Tani sikur erdhi koha të shkojmë në fshat.

Por këtë ma tha vetëm një herë, tepricën e kohës më dukej se ndihej po aq mirë sa unë dhe isha aq e lumtur, e gëzuar.

"Edhe nëse ai mërzitej nganjëherë, - ngushëlloja veten, - po unë s'isha mërzitur në fshat për shkak të tij; edhe nëse kishin ndryshuar disi marrëdhëniet tona, gjithçka do të kthehej, sapo në verë të mbeteshim vetëm me Tatjana Semjonovnën, në shtëpinë tonë në Nikolskoje".

Krejt pa e vënë re kaloi dimri dhe ne, në kundërshtim me planet tona, madje edhe pashkët i kaluam në Petërburg.

Për Shën Thomain,* kur kishim ndër mend të niseshim, gjithçka ishte paketuar dhe burri, që kishte blerë dhuratat, sendet e tjera, lule për jetesën në fshat, ishte në një gjendje shpirtërore tejet të ndjeshme e të

* E diela e dytë e kohës së pashkës është quajtur "e Diela e Shën Thomait".

gëzuar, papritur, në atë kohë erdhi te ne kushërira dhe na u lut që të rrinim deri të shtunën, që të shkonim në një *raut* te kontesha R. Ajo tha se kontesha R. më ftonte me këmbëngulje, sepse princi M., i cili atëherë ndodhej në Petërburg, qysh nga balloja e kaluar dëshironte të njihej me mua; vetëm për këtë paskësh ardhur në pritje dhe kishte thënë se isha gruaja më e bukur në Rusi. I gjithë qyteti do të ishte atje dhe, me një fjalë, do të ishte e pahijshme të mos shkoja.

Burri ishte në cepin tjetër të dhomës së pritjes, duke biseduar me dikë.

- Kështu, pra, do të vini, Mari? - tha kushërira.

- Ne pasnesër donim të shkonim në fshat, - iu përgjigja e lëkundur, duke parë nga burri. Sytë tanë u takuan, ai më ktheu shpinën me nxitim.

- Do ta bind unë të rrijë, - tha kushërira, - dhe do të shkojmë të shtunën t'ua sjellim mendjet rrotull. Po?

- Kjo do të na i prishte planet, gjithçka e kemi ormisur, - u përgjigja, duke filluar të dorëzohesha.

- Mos do të ishte më mirë të shkonte t'i paraqiste nderimet princit që sonte, - tha im shoq nga cepi tjetër i dhomës me një ton të pezmatuar, por të përmbajtur, që s'ia kisha dëgjuar ndonjëherë.

- Ah! U bë xheloz. Ja, për herë të parë po e shikoj, - filloi të qeshte kushërira. - Jo për princin, Sergej Mihailliç, por për të gjithë ne po ia mbush mendjen. Sa më është lutur kontesha R. që ajo të vijë.

- Nga ajo varet, - u përgjigj ftohtë im shoq dhe doli.

E pashë që ishte shqetësuar më shumë se zakonisht. Kjo po më torturonte, ndaj nuk i premtova asgjë kushërirës. Por sapo ajo u largua, shkova tek ai. Po ecte mendueshëm poshtë e lart dhe as më pa, as më dëgjoi kur, në majë të gishtave, hyra në dhomë.

"Tani i del para syve shtëpia jonë e ëmbël në Nikolskoje, - mendoja, ndërsa e shihja, - dhe kafeja e mëngjesit në dhomën e pritjes gjithë diell, dhe arat e tij, dhe muzhikët, dhe mbrëmjet në dhomën e divaneve dhe darkat misterioze në mesnatë. Jo, - vendosa me veten time, - të gjitha ballot e botës dhe të gjitha joshjet e princërve të botës i fal, veç për hutimin e tij të gëzueshëm, për përkëdheljet e tij të heshtura".

Doja t'i thosha se nuk do të shkoj në pritje dhe nuk dua, kur befas ai shikoi përqark dhe si më vuri re, u ngrys dhe e ndryshoi shprehjen e butë e të menduar të fytyrës së tij. Mprehtësia, urtësia dhe qetësia atërore u shprehën përsëri në shikimin e tij. Nuk dëshironte ta shikoja si një njeri të thjeshtë; i duhej të qëndronte para meje kurdoherë si një gjysmëperëndi mbi piedestal.

- Çfarë ke, mikja ime? - pyeti, duke u kthyer i shkujdesur dhe i qetë nga unë.

Nuk iu përgjigja. Më vinte inat që fshihej prej meje, nuk dëshironte të mbetej ashtu siç e kisha dashur.

- Ti ke dëshirë të shkosh të shtunën në pritje? - pyeti.

- Do të doja, - iu përgjigja, - por kjo ty nuk të pëlqen. Le që gjithçka është paketuar, - shtova.

Kurrë nuk më kishte vështruar aq ftohtë, kurrë nuk më kishte folur aq ftohtë.

- Unë nuk do të nisem deri të martën dhe do të urdhëroj t'i shpaketojnë plaçkat, - tha. - Prandaj mund të shkosh, përderisa ta ka ënda. Më bëj një nder, shko. Nuk do të nisem.

Si gjithmonë kur ishte i shqetësuar, filloi të endej i shpërqendruar nëpër dhomë dhe pa m'i hedhur sytë.

- Nuk po të kuptoj fare, - thashë duke qëndruar në vend dhe po e ndiqja nga pas me sy. - Ti thua se gjithmonë je kaq i qetë (asnjëherë s'e kishte thënë këtë). Atëherë përse flet kaq çuditshëm me mua? Unë jam gati të sakrifikoj këto kënaqësi për ty, kurse ti, me një lloj ironie që kurrë s'ke folur me mua, më kërkon që të shkoj.

- E pastaj! Ti po *sakrifikon* (e theksoi veçanërisht këtë fjalë), edhe unë po sakrifikoj, ku ka më mirë. Lufta e zemërgjerësisë. Çfarë ka më shumë lumturia martesore?

Për herë të parë dëgjoja prej tij fjalë aq të ashpra dhe ironike. Nuk më erdhi turp nga talljet e tij, por u fyeva; kurse ashpërsia nuk më frikësoi, por m'u ngjit edhe mua. Ai të fliste kështu, ai që u trembej gjithmonë fjalëve boshe në marrëdhëniet tona, ai që ishte gjithmonë i çiltër dhe i padjallëzuar? Dhe për çfarë? Sepse vërtet dëshiroja të sakrifikoja për hir të tij një kënaqësi ku nuk

mund të shihja asgjë të keqe, sepse vetëm një minutë më parë kaq e kuptoja dhe e dashuroja.

Rolet tona ishin ndërruar: ai u shmangej fjalëve troç dhe të thjeshta, kurse unë i kërkoja ato.

- Ti ke ndryshuar shumë, - thashë duke psherëtirë. - Ç'faj kam bërë ndaj teje? S'është kjo pritje, por diçka e vjetër që e ke mbajtur në zemër kundër meje. Pse kjo paçiltërsi? A s'ishe ti që kaq i trembeshe më parë kësaj? Fol drejt, çfarë ke kundër meje?

"Diçka do të thotë", - mendoja, duke kujtuar me vetëkënaqësi se nuk kishte për çfarë të më qortonte gjithë atë dimër.

Shkova në mes të dhomës, sepse atij i duhej të kalonte pranë meje, dhe i hodha një vështrim.

"Ja, do të më afrohet, do të më përqafojë dhe gjithçka do të marrë fund", - më erdhi në kokë dhe, madje, po më vinte keq ngaqë s'do të kisha rast t'i provoja sa i padrejtë ishte.

Por ai ndaloi në fund të dhomës dhe më vështroi.

- Ende s'po më kupton? - tha.

- Jo.

- Hëm, ja ku po ta them. Më vjen ndot, për herë të parë më vjen ndot për atë që ndiej dhe që nuk mund të mos ndiej.

Ndaloi, me sa duket, i frikësuar nga tingulli i vrazhdë i zërit të vet.

- Po për çfarë? - e pyeta, me lotët e zemërimit në sy.

- Më vjen ndot që princit i qenke dukur bukuroshe dhe për këtë vrapon t'i dalësh përpara, duke harruar edhe burrin, edhe veten, edhe dinjitetin e gruas, dhe nuk dëshiron të kuptosh se ç'duhet të ndiejë burri yt për ty, në qoftë se ti vetë nuk e ke ndjenjën e dinjitetit; përkundrazi, vjen t'i thuash burrit se po *sakrifikon*; pra, "t'i paraqitem madhërisë së tij për mua është lumturi e madhe, por unë e *sakrifikoj*".

Sa më tepër fliste, aq më shumë ndizej nga tingulli i zërit të vet dhe ky zë tingëllonte helm, mizor dhe i ashpër.

Kurrë nuk e kisha parë dhe nuk kisha pritur ta shikoja të tillë; po më sëmbonte në zemër, u frikësova, por, përveç kësaj, ndjenja e turpit të pamerituar dhe e sedrës së fyer më tronditën dhe kisha një dëshirë të hakmerresha.

- E kam pritur prej kohësh këtë, - thashë. - Fol, fol.

- Nuk e di se ç'ke pritur, - vazhdoi ai. - Unë mund të prisja vetëm të këqija duke të parë çdo ditë në këtë llum, kotësi, luks të shoqërisë idiote; dhe prisja... Prisja atë për të cilën tani më vjen turp dhe më dhemb si asnjëherë; më dhembi kur mikja jote, me duart e saj të ndotura, m'u zvarg në zemër dhe filloi të fliste për xhelozinë, xhelozinë time, po për cilin? Për një njeri që as ti as unë s'e njohim. Kurse ti, kastile, dëshiron të mos më kuptosh dhe dëshiron të sakrifikosh për mua, po me çfarë? Turp të kesh për poshtërimin tënd, turp! Sakrificë! - përsëriti ai.

"Ah, ja pushteti i burrit", - mendova. - "Të fyejë dhe të poshtërojë gruan që s'ka asnjë faj. Ja cilat qenkan të drejtat e burrit, por unë nuk do t'i nënshtrohem".

- Jo, asgjë nuk do të sakrifikoj për ty, - fola, duke ndier se flegrat e hundës po më zgjeroheshin dhe gjaku po më ikte nga fytyra. - Do të shkoj të shtunën në pritje dhe do të shkoj patjetër.

- Dhe të dhëntë Zoti shumë kënaqësi, veçse midis nesh gjithçka ka marrë fund! - bërtiti në vrullin e tërbimit të pafre. - Por tashmë s'ke për të më torturuar më. Paskam qenë budalla që... - filloi përsëri, por buzët e tij u drodhën dhe u përmbajt me forcë që të mos e thoshte deri në fund atë që kishte filluar.

U tremba dhe e urreva në atë çast. Doja t'i thosha shumë gjëra dhe të hakmerresha për të gjitha fyerjet; por në qoftë se do të hapja gojën, do të filloja të qaja dhe do ta lëshoja veten para tij.

Dola nga dhoma e heshtur.

Sapo hapat e tij nuk u dëgjuan më, kur befas u tmerrova para asaj që kishim bërë. U tremba se mos prishej përjetë ajo lidhje që përbënte gjithë lumturinë time dhe doja të kthehesha.

"Po a është qetësuar aq sa të më kuptojë kur, e heshtur, t'i shtrij dorën dhe ta shikoj?" - mendova. - "A do ta kuptojë ai zemërgjerësinë time? Po nëse e quan hipokrizi pikëllimin tim? Ose, i vetëdijshëm që ka të drejtë dhe me një qetësi krenare, pranon pendimin tim

dhe më fal? Dhe për çfarë, për çfarë më fyeu kaq ashpër ai, që kaq shumë e kam dashur?"

Nuk shkova tek ai, por në dhomën time, ku e vetme qëndrova gjatë dhe u ngashëreva, duke kujtuar me tmerr çdo fjalë të bisedës sonë, duke i zëvendësuar këto fjalë me të tjera, duke shtuar fjalë të tjera, fjalë të ngrohta, dhe përsëri me tmerr e me ndjenjën e fyerjes duke kujtuar atë që ndodhi.

Kur në mbrëmje dola për çaj dhe në prani të S.-së, i cili ishte te ne, u takova me burrin, e ndjeva se që nga ajo ditë midis nesh ishte hapur një humnerë e tërë.

S. më pyeti se kur do të niseshim.

Nuk arrita t'i përgjigjem.

- Të martën, - u përgjigj im shoq. - Ne do të shkojmë edhe në një pritje te kontesha R. Po ti do të vish? - m'u drejtua.

U tremba nga kumbimi i atij zëri pa ngjyrë dhe e ndrojtur vështrova nga ai. Sytë e tij po më shikonin drejt. Shikimi i tyre ishte i keq dhe tallës, zëri ishte i përmbajtur dhe i ftohtë.

- Po, - iu përgjigja.

Në mbrëmje, kur mbetëm vetëm, m'u afrua dhe më zgjati dorën.

- Harroje, të lutem, të fola më shumë seç duhet, - tha.

E mora dorën e tij, një buzëqeshje e ndrojtur shihej në fytyrën time dhe lotët gati po më shpërthenin, por

ai e tërhoqi dorën dhe sikur t'i trembej ndonjë skene prekëse, u ul në një kolltuk mjaft larg prej meje.

"Vallë, ende këmbëngul se ka të drejtë?" - mendoja.

Sqarimi që kisha përgatitur dhe lutja për të mos shkuar në pritje më mbetën në grykë.

- Duhet t'i shkruajmë nënës se e kemi shtyrë udhëtimin, - tha, - ndryshe do të shqetësohet.

- Por kur ke ndër mend të nisesh? - e pyeta.

- Të martën, pas pritjes, - u përgjigj.

- Shpresoj që këtë nuk po e bën për mua, - i thashë duke e parë në sy, por, sikur t'i ndante prej meje ndonjë perde, sytë e tij vetëm më vështronin dhe nuk më thoshin asgjë. Befas, fytyra e tij m'u duk e plakur dhe s'më pëlqeu.

Shkuam në pritje dhe midis nesh sikur u vendosën përsëri marrëdhënie të mira, miqësore; por këto marrëdhënie ishin krejt ndryshe nga më parë.

Në pritje isha ulur midis damave kur princi u afrua tek unë, ndaj më duhej të ngrihesha që të flisja me të. Duke u ngritur, padashur, kërkova me sy burrin dhe pashë se po më shikonte nga qoshja tjetër e sallës, pastaj ktheu shpinën.

Befas, më erdhi kaq turp dhe më sëmboi, saqë u hutova për vdekje dhe u skuqa në fytyrë dhe në qafë nga vështrimi i princit. Por më duhej të qëndroja në këmbë dhe të dëgjoja se çfarë më thoshte ai, duke më vështruar nga lart. Biseda jonë nuk ishte e gjatë, sepse

nuk kishte vend ku të ulej pranë meje, ose e ndjeu, mbase, që isha në siklet. Folëm për ballon e kaluar, ku e kaloj verën etj.

Duke u larguar prej meje, shprehu dëshirën të njihej me burrin tim dhe pashë se si u takuan dhe po flisnin në qoshen tjetër të sallës. Princi, mbase, i tha diçka për mua, sepse nga mesi i bisedës vështroi në anën tonë duke buzëqeshur.

Im shoq befas u skuq, u përkul thellë dhe u largua i pari nga princi.

Unë gjithashtu u skuqa, më erdhi turp për mendimin që do të kishte krijuar princi për mua dhe, veçanërisht, për burrin. M'u duk se të gjithë e vunë re atë druajtjen time të sikletshme kur po flisja me princin, e panë veprimin e tij të çuditshëm. Një Zot e di se si mund ta shpjegonin; mos ndoshta e kishin marrë vesh bisedën time me burrin?

Kushërira më shoqëroi deri në shtëpi dhe rrugës i fola për burrin. Nuk durova dhe i tregova gjithçka që kishte ndodhur midis nesh me rastin e kësaj pritjeje fatkeqe. Më qetësoi duke thënë se kjo ishte një mosmarrëveshje e vockël, fare e rëndomtë, që nuk do të linte asnjë gjurmë; ma shpjegoi nga pikëpamja e saj karakterin e burrit tim dhe nxori përfundimin se ishte bërë shumë i pashoqërueshëm dhe krenar.

Isha në një mendje me të dhe m'u duk se kisha filluar ta kuptoja vetë, më qetë dhe më mirë, burrin tim.

Por pastaj, kur mbeta vetëm me burrin, gjykimi për të, si një krim, më rëndonte në ndërgjegje dhe ndieja se si humnera që na ndante nga njëri-tjetri ishte zgjeruar.

VIII

Që nga ajo ditë ndryshuan krejtësisht jeta jonë dhe marrëdhëniet tona.

Tashmë s'ndiheshim aq mirë vetëm për vetëm, si më parë. Kishte çështje që i shmangnim, ndërsa në praninë e një të treti i bisedonim më lirshëm se ballë për ballë. Sapo binte fjala për jetën në fshat apo për ballot, sikur na brente ndërgjegjja* dhe na vinte zor të shikonim njëri-tjetrin. Sikur ta ndienim të dy se në ç'vend ishte gremina që na ndante dhe kishim frikë t'i afroheshim.

Unë isha e bindur për krenarinë dhe gjaknxehtësinë e tij, ndaj bëja kujdes të mos ia lëndoja këto pika të dobëta. Ai ishte i sigurt se unë nuk mund të jetoja pa

* [Rus. у нас как будто мальчики бегали в глазах] kemi të bëjmë me një shprehje të modifikuar nga tragjedia historike "Boris Godunov" e Pushkinit. Kështu, kjo shprehje mund të përkthehet "sikur na brente ndërgjegjja".

shoqërinë mondane, se fshati nuk më pëlqente, por duhej t'i nënshtrohesha kësaj shijeje fatkeqe. Të dy iu shmangeshim bisedave të drejtpërdrejta për këto pika, të dy e gjykonim gabim njëri-tjetrin. Prej kohësh nuk ishim më për njëri-tjetrin njerëzit më të përsosur në botë, por krahasimet i bënim me të tjerë dhe në fshehtësi e gjykonim njëri-tjetrin.

U sëmura para se të niseshim ndaj, në vend që të shkonim në fshat, u shpërngulëm në një *daça*,* prej nga im shoq shkoi i vetëm tek e ëma. Kur po nisej u përmirësova mjaftueshëm dhe mund të udhëtoja me të, por ai ma mbushi mendjen që të rrija, kinse frikësohej për shëndetin tim. E kuptoja që nuk frikësohej për shëndetin tim, por sepse nuk do të ishim mirë në fshat; nuk këmbëngula shumë dhe mbeta.

Ndieja zbrazëti, vetmi, në mungesë të tij; por edhe kur u kthye e pikasa që nuk i shtonte më jetës sime ato që i shtonte dikur.

Marrëdhëniet tona të mëparshme, – atëherë kur çfarëdo mendimi apo përshtypjeje, rastiste që të mos ia shprehja, më rëndonte si një krim, kur çfarëdo veprimi apo fjalë e tij më dukej si një shembull përkryerjeje, kur nga gëzimi donim të qeshnim pa ndonjë shkak ndërsa shihnim njëri-tjetrin, – këto marrëdhënie, pa u vënë re, u tjetërsuan, aq sa nuk e kuptuam se si u zhdukën.

* [Rus. дача]Një lloj vile në periferi, tipike ruse, e rrethuar nga një kopsht, apo një truall me pemë.

Çdonjërit iu shfaqën interesa, andralla të vetat, të cilat tani nuk përpiqeshim t'i bënim të përbashkëta. Madje, s'habiteshim që çdonjëri kishte botën e vet të veçantë, të huaj për tjetrin. U mësuam me këtë mendim, pas një viti nuk na brente ndërgjegjja kur shihnim njëri-tjetrin.

U fashitën krejt shkulmat e gëzimit të tij kur ishte me mua, sjellja prej çilimiu, u zhduk përdëllimi i tij dhe shpërfillja për gjithçka që më përpara më nervozonte; s'ishte më ai shikimi i tij i thellë që më parë më turbullonte dhe më gëzonte, s'kishte më lutje, dalldi, madje nuk shiheshim shpesh, sepse gjithmonë ishte në udhëtime dhe s'kishte frikë, nuk i vinte keq, se më linte vetëm; isha gjithmonë në shoqëri ku nuk kisha nevojë për të.

Midis nesh nuk pati më as skena, as zënka; përpiqesha t'i përshtatesha, ai m'i plotësonte të gjitha dëshirat dhe sikur e dashuronim njëri-tjetrin.

Kur mbeteshim vetëm, gjë që ndodhte rrallë, nuk përjetoja me të as gëzim, as emocion, as pështjellim, njëlloj sikur të isha fillikat. E dija shumë mirë që ai ishte burri im, jo dikush tjetër, një i panjohur, por një njeri i mirë – burri im, të cilin e njihja si veten time. Isha e sigurt se dija gjithçka që bënte, çdo gjë që thoshte, si shikonte dhe në qoftë se bënte ose vështronte jo ashtu siç e prisja, atëherë më dukej se kishte gabuar ai. Nuk prisja asgjë prej tij. Me një fjalë, ishte burri im dhe asgjë më shumë. Më dukej se kështu duhej të ndodhte, se

nuk mund të kishte dhe as që kishte pasur kurrë mes nesh marrëdhënie të tjera. Kur largohej, veçanërisht në kohët e para, ndihesha e vetmuar, kisha frikë. Kur s'ishte ai, ndieja rëndësinë e madhe që kishte për mua mbështetja e tij; kur kthehej, i hidhesha në qafë nga gëzimi, megjithëse pas dy orësh e harroja krejt atë gëzim dhe nuk kisha asgjë për të folur me të.

Vetëm në minutat e një ndjeshmërie të qetë, të përkorë, që ndodhte mes nesh, më dukej se diçka nuk shkonte, që diçka më sëmbonte në zemër, dhe në sytë e tij më dukej se lexoja të njëjtën gjë. E ndieja se ky ishte kufiri i ndjeshmërisë, të cilin ai sikur s'dëshironte ta kapërcente, kurse unë nuk mundesha. Nganjëherë kjo më trishtonte, por s'kisha kohë të vrisja mendjen për kurrgjë dhe përpiqesha ta harroja në dëfrimet që më rrethonin vazhdimisht, këtë trishtim që më jepte ky ndryshim që mezi ndihej.

Jeta mondane, e cila në fillim më kishte trullosur me shkëlqimin dhe përkëdheljen e sedrës, m'i pushtoi shpejt të gjitha prirjet, m'u kthye në një zakon, më lidhi me prangat e saj dhe në shpirt zuri gjithë vendin që dikur i përkiste ndjenjës. Tani s'mbetesha kurrë e vetmuar dhe trembesha të meditoja mbi gjendjen time. Gjithë koha ime, nga mëngjesi i vonë deri natën vonë, ishte e zënë dhe nuk më përkiste mua, madje edhe sikur të mos dilja. S'ishte as gëzim, as mërzi, por më dukej që kështu duhej të ishte kurdoherë dhe jo ndryshe.

Kaluan kështu tre vjet, ndërkohë marrëdhëniet tona mbetën po ato, sikur kishin ngecur në vend; ishin ngrirë dhe nuk u bënë dot as më keq as më mirë.

Gjatë këtyre viteve në jetën tonë familjare ndodhën dy ngjarje të rëndësishme, por që të dyja nuk e ndryshuan jetën time: lindi fëmija i parë dhe vdiq Tatjana Semjonovna. Në fillim ndjenja e amësisë më përfshiu me aq forcë dhe më shkaktoi një dalldi aq të papritur, sa mendoja që një jetë e re po niste për mua; por pas dy muajsh, kur fillova të dal përsëri, kjo ndjenjë u ftoh pak nga pak, u shndërrua në një zakon dhe në një detyrë të kryer me pahir.

Burri, përkundrazi, që nga koha e lindjes së djalit tonë të parë u bë si dikur, i butë, i qetë, rrinte në shtëpi dhe gjithë dhembshurinë e gëzimin e tij të mëparshëm e kaloi te fëmija. Shpesh, kur me veshjen e ballos hyja në dhomën e fëmijëve që të bekoja djalin para gjumit dhe e gjeja atje burrin, vija re që më ngulte shikimin e tij qortues, rreptësisht të vëmendshëm, dhe më vinte turp. Papritur u tmerrova nga shpërfillja ime ndaj foshnjës dhe pyesja veten: Mos vallë jam më e keqe se gratë e tjera?

"Po ç'duhet të bëj?" - mendoja. - "E dua djalin tim, por nuk mund të rri ditë të tëra me të, mërzitem; por të shtirem, jo, s'kam përse".

Vdekja e nënës ishte për të një hidhërim i madh; e kishte të vështirë, siç thoshte vetë, të jetonte pas kësaj

në Nikolskoje. Kurse mua, megjithëse më erdhi keq për nënën dhe merrja pjesë në hidhërimin e burrit, tani jeta në fshat më pëlqente më shumë dhe isha më e qetë.

Gjatë atyre tre vjetëve pjesën më të madhe e kaluam në qytet; në fshat shkoja vetëm një herë në dy muaj, ndërsa vitin e tretë dolëm jashtë shtetit.

Verën e kaluam në llixha.

Isha njëzet e një vjeçe atëherë; gjendja jonë ekonomike, besoja, ishte e lulëzuar; nga jeta familjare nuk kërkoja më shumë se çfarë më jepte; të gjithë sa njihja më dukej se më donin; isha mirë me shëndet; isha veshur më hijshëm nga të gjitha në llixha; e dija se isha e bukur; moti ishte i mrekullueshëm, një atmosferë bukurie dhe elegance më rrethonte dhe ndihesha shumë e gëzuar. Por jo aq e gëzuar sa ç'isha në Nikolskoje, kur e ndieja se isha e lumtur në vetvete, e lumtur sepse e meritoja atë lumturi, që lumturia ime ishte e madhe, por duhej të bëhej edhe më e madhe, se dëshiroja më shumë, më shumë lumturi.

Atëherë ishte ndryshe; por edhe këtë verë ndihesha mirë. Asgjë nuk dëshiroja, asgjë nuk shpresoja, nuk i trembesha asgjëje, jeta më dukej e plotë dhe në ndërgjegje, më dukej, kisha prehje.

Nga e gjithë rinia e atij sezoni vere nuk pati asnjë që mund ta veçoja në diçka nga tjetri ose, të paktën, nga princi i vjetër K., një diplomati ynë i cili më vinte rrotull. Njëri ishte i ri, tjetri i vjetër; njëri biond anglez,

tjetri një francez me mjekër, – të gjithë për mua ishin njëlloj, por të gjithë ishin të domosdoshëm. Të gjithë njerëzit, që përbënin atmosferën gazmore të jetës që më rrethonte, ishin njësoj pa interes për mua.

Vetëm njëri prej tyre, markezi italian D., më tërhoqi më shumë vëmendjen me guximin për të shprehur admirimin ndaj meje. Nuk humbiste asnjë rast që të rrinte me mua: të vallëzonte, të kalëronte, të shkonte në kazino etj., si dhe për të më thënë se isha e bukur. Disa herë e pashë nga dritarja afër shtëpisë sonë dhe shpesh shikimi ngulmues i syve që i shkëlqenin më detyronte të skuqesha dhe të ktheja kokën. Ishte i ri, i pashëm, elegant dhe kryesorja, nga buzëqeshja dhe shprehja e ballit i ngjante burrit tim, megjithëse ishte goxha më i mirë se ai. Më habiste me këtë ngjashmëri, megjithëse, në përgjithësi, buzët, shikimi, mjekra e gjatë, në vend të hijeshisë së shprehjes së mirësisë dhe qetësisë ideale të burrit tim, ai kishte diçka të vrazhdë, kafshërore.

Besoja atëherë se më dashuronte me afsh dhe herë-herë mendoja për të me një ngushëllim krenar. Doja ta qetësoja nganjëherë, ta kaloja gjithçka me një ton e një mirëbesim të matur, gjysmëmiqësor, por këto përpjekje ai m'i hidhte poshtë dhe vazhdonte të më hutonte me atë pasionin e tij të pashprehur, por i gatshëm ta shprehte çdo minutë. Megjithëse nuk ia pranoja vetes, i trembesha atij njeriu dhe kundër vullnetit tim, shpesh mendoja për të. Burri njihej me të, por atij i rrinte edhe

më ftohtë dhe më kryelartë se të njohurve tanë të tjerë, për të cilët ai ishte vetëm burri i gruas së vet.

Në fund të sezonit u sëmura dhe dy javë nuk dola nga shtëpia.

Kur, për herë të parë pas sëmundjes, shkova një mbrëmje për të dëgjuar muzikë, mora vesh se gjatë mungesës sime kishte ardhur, e pritur prej kohësh dhe e njohur për bukurinë e saj, ledi S.

Rrotull meje u krijua rrethi, më pritën me gëzim, por edhe më i bukur ishte rrethi pranë luaneshës së ardhur. Të gjithë përreth meje flisnin veç për bukurinë e saj. Ma treguan dhe vërtet, ajo ishte e mrekullueshme, veçse nuk më pëlqeu vetëkënaqësia e fytyrës së saj dhe e shpreha këtë.

Atë ditë, gjithçka që më parë kishte qenë zbavitëse, m'u duk e mërzitshme.

Të nesërmen ledi S. organizoi një udhëtim për në kështjellë, por unë e refuzova. Pothuaj askush nuk mbeti me mua dhe gjithçka ndryshoi përfundimisht në sytë e mi. Gjithçka dhe të gjithë m'u dukën budallenj dhe të mërzitshëm; më vinte të qaja, të mbaroja sa më shpejt kurën dhe të kthehesha në Rusi. Në shpirt kisha një ndjenjë të pakëndshme, që ende nuk e pranoja.

U thashë se isha e sëmurë dhe nuk dola më në shoqërinë e madhe, vetëm nganjëherë në mëngjes shkoja të pija ujë e vetme ose shkonim në rrethina me L. M.-në, një e njohura ruse. Burri nuk ishte në atë

kohë. Në pritje të mbaroja kurën që të ktheheshim në Rusi, kishte shkuar disa ditë në Heidelberg dhe në të rrallë vinte tek unë.

Njëherë ledi S. e mori me vete të gjithë shoqërinë në gjueti, kurse unë me L. M.-në pas drekës shkuam te kështjella.

Ndërkohë që, pa u ngutur, po ngjitnim me karrocë xhadenë që gjarpëronte midis gështenjave shekullore, përmes të cilave andej tutje shiheshin rrethinat e mrekullueshme dhe elegante të Badenit, të ndriçuara nga rrezet e diellit që po ulej, po bisedonim seriozisht, si kurrë nuk kishim folur më parë. L. M., që e njihja prej kohësh, për herë të parë m'u duk një grua e mirë, e mençur, me të cilën mund të flisje për gjithçka dhe që më pëlqente ta kisha mike. Folëm për familjen, fëmijët, për zbrazësinë e jetës së këtushme dhe na lindi dëshira që të ktheheshim në Rusi, në fshat; nuk e di pse u trishtuam pak, por edhe u qetësuam. Të sunduara nga ajo ndjenjë serioze, hymë në kështjellë.

Brenda mureve të saj binte hija dhe bënte freskët, ndërsa sipër rrënojave luante dielli, dëgjoheshin hapat dhe zërat e dikujt. Nga porta, si e kornizuar, dukej tabloja e mrekullueshme e Badenit, veçse e ftohtë për ne rusët. U ulëm të pushonim dhe të heshtura po sodisnim perëndimin e diellit.

Zërat po dëgjoheshin më qartë dhe m'u duk se përmendën emrin tim. Fillova të përgjoja dhe dëgjova

mirë çdo fjalë. Zërat qenë të njohur: ishte markezi D. dhe miku i tij francez, të cilin gjithashtu e njihja. Po flisnin për mua dhe ledin S. Francezi më krahasonte me atë dhe përshkruante bukurinë e njërës dhe të tjetrës. Nuk thoshte asgjë fyese, por mua më hipi gjaku në kokë kur i dëgjova mirë ato fjalë. Po shpjegonte hollësisht se çfarë të mire kisha unë dhe çfarë të mire ledi S. Unë kisha një fëmijë tashmë, kurse ledi S. ishte nëntëmbëdhjetë vjeçe; unë kisha gërsheta më të bukur, megjithatë, ledi e kishte shtatin më elegant; ledi është një damë e rëndë, ndërkohë që "juaja, - tha ai, - është nga ato princeshat e vogla ruse, të cilat kanë filluar të duken shpesh këtu". Ai përfundoi me fjalët se kisha vepruar për mrekulli që s'përpiqesha të luftoja me ledin S. dhe isha e varrosur një herë e mirë në Baden.

- Më vjen keq për të.

- Veç në qoftë se ajo nuk dëshiron të ngushëllohet me ju, - shtoi ai, duke qeshur me një gëzim të lig.

- Në qoftë se ajo do të ikë, unë do t'i shkoj pas, - u dëgjua zëri i vrazhdë me theks italian.

- Ç'vdekatar i lumtur! Ende mund të dashurojë! - zuri të qeshte francezi.

- Të dashurojë! - foli zëri dhe heshti. - Unë nuk mund të mos dashuroj! Pa dashuri nuk ka jetë. Ta bësh jetën romancë, ku ka më bukur. Dhe romanca ime kurrë nuk ndërpritet në mes; dhe këtë do ta shpie gjer në fund.

- *Bonne chance, mon ami,*[*] - tha francezi.

Më tej nuk dëgjuam më, sepse ata u futën në një qoshe dhe ne nga ana tjetër dëgjuam hapat e tyre. Po zbrisnin shkallët dhe pas disa minutash dolën nga porta anësore dhe u habitën tepër kur na panë.

U skuqa kur markezi D. m'u afrua dhe u tremba kur, duke dalë nga kështjella, më dha krahun. Nuk mund të mos pranoja dhe të dy, pas L. M.-së e cila po ecte me mikun e saj, shkuam te karroca.

Isha e fyer nga ajo që kishte thënë francezi për mua, megjithëse në fshehtësi e pranoja që ai vetëm se i kishte vënë emrin asaj që ndieja vetë, por fjalët e markezit më habitën dhe më acaruan me atë vrazhdësinë e tyre. Më torturonte mendimi se kisha dëgjuar fjalët e tij dhe, megjithatë, ai nuk druhej prej meje. Më vinte ndot ta ndieja aq pranë vetes dhe pa ia hedhur sytë, pa iu përgjigjur e duke u munduar ta mbaja krahun në mënyrë që të mos e dëgjoja, shkova me ngut pas L. M.-së dhe francezit.

Markezi po thoshte diçka për peizazhin e mrekulluesh ëm, për lumturinë e papritur që më kishte takuar mua, si dhe diçka tjetër së cilës nuk ia vura veshin. Ndërkohë po mendoja për burrin, për djalin, për Rusinë; s'di pse ndieja turp, s'di pse ndieja keqardhje, s'di pse ndieja dëshirë që sa më shpejt të kisha nxituar për në shtëpi, në dhomën time të vetmuar në Hôtel

[*] Fr. *Paç fat, miku im.*

de Bade, ku, në liri të plotë, të ftillohesha për gjithçka më kishte trazuar shpirtin.

Mirëpo L. M. po ecte shtruar; deri te karroca ende ishte larg dhe kavalieri im m'u duk se i ngadalësonte hapat këmbëngulshëm, sikur përpiqej të më ndalonte.

"S'ka mundësi!" - mendoja, dhe vendosmërisht eca më shpejt.

Por ai më mbajti fort, madje edhe më shtrëngoi krahun. L. M. u kthye pas qoshes së rrugës dhe ne mbetëm fare vetëm.

Më zuri tmerri.

- Më falni, - thashë ftohtë dhe doja të çliroja krahun, por dantella e mëngës ngeci në një nga komçat e tij. Duke u përkulur me gjoks në drejtimin tim, filloi ta zbërthente komçën dhe gishtat e tij pa doreza prekën dorën time. Një ndjenjë disi e panjohur, gjithë tmerr dhe kënaqësi, më kaloi si akull nëpër shpinë. E vështrova në mënyrë të tillë që me shikimin tim të ftohtë t'i shprehja përbuzjen që ndieja për të, por shikimi im, përkundrazi, shprehu frikë dhe emocion. Sy të përndezur, gati të njomur, mu përpara fytyrës sime, më vështronin me afsh gushën, gjoksin; dy duart më kapën llërën e dorës; buzët e hapura thoshin diçka, thoshin se më dashuronte, se isha gjithçka për të, dhe ato buzë u afruan drejt meje e ato duar shtrëngonin më fort të miat, aq sa po më digjnin. Një zjarr më kaloi nëpër deje, sytë m'u errën, fillova të dridhem

dhe fjalët me të cilat doja ta ndaloja, më ngecën në fyt. Befas ndjeva një puthje në faqe dhe e gjitha duke u dridhur dhe akulluar, ndalova dhe e vështrova. E pafuqishme të flisja, të lëvizja, e lemerisur, prisja dhe dëshiroja diçka.

E gjitha kjo zgjati vetëm një çast. Por ky çast qe i tmerrshëm! E pashë të gjithin në këtë çast. Kaq e afërt ishte fytyra e tij për mua: ky ballë i pjerrët dhe i ulët që dukej nën kapelën prej kashte, i ngjashëm me ballin e burrit tim, kjo hundë e drejtë, e bukur, me flegra pak të fryra, këto mustaqe të gjata dhe të lyera paksa me pomadë, kjo mjekërzë e vogël, këto faqe të rruara me kujdes dhe qafa e nxirë nga dielli.

E urreva, u tremba prej atij, aq i huaj ishte për mua; por në atë minutë kaq furishëm më jehoi pështjellimi dhe pasioni i atij njeriu të urryer, të huaj. Kaq e papërballueshme ishte dëshira t'u jepesha puthjeve të asaj goje të vrazhdë e të bukur, përqafimeve të atyre duarve të bardha me damarë të hollë dhe me unaza me gurë nëpër gishta. Kaq më tërhiqte që të hidhesha pa u menduar në greminën e kënaqësive të ndaluara, e hapur befas...

"Jam kaq fatkeqe", - mendoja. - "Le të më bien mbi krye edhe më tepër fatkeqësi".

Më përqafoi me njërën dorë dhe u përkul drejt fytyrës sime.

"Edhe më, edhe më, më mbuloftë turpi dhe mëkati".

- *Je vous aime*,* - pëshpëriti me zërin i cili ishte kaq i ngjashëm me zërin e burrit.

Burri dhe fëmija m'u kujtuan si qenie dikur të shtrenjta, me të cilët s'kisha më lidhje.

Por befas, në atë kohë, që nga kthesa u dëgjua zëri i L. M.-së që po më thërriste.

Erdha në vete, çlirova krahun prej tij dhe pa ia hedhur sytë, pothuaj vrapova pas L. M.-së. U ulëm në karrocë dhe vetëm këtu e pashë atë. Ai hoqi kapelën dhe duke buzëqeshur, më pyeti për diçka. Nuk po e kuptonte atë neveritje të pashprehur që provoja ndaj tij në atë minutë.

Jeta ime më dukej shumë fatkeqe, e ardhmja kaq e pashpresë, e kaluara kaq blozë.

L. M. më fliste, por nuk i kuptoja fjalët e saj. Më dukej se po më fliste thjesht për mëshirë, për të fshehur përbuzjen që i ngjallja. Në çdo fjalë, në çdo shikim, më bëhej sikur shihja këtë përbuzje dhe mëshirë fyese. E puthura më përvëlonte faqen me turp dhe mendimi për burrin dhe fëmijën ishte i padurueshëm.

Si mbeta vetëm në dhomë, shpresoja të ftilloja gjendjen time, por vetmia më tmerronte. Nuk e piva deri në fund çajin që më sollën dhe pa e ditur as vetë përse, me një ngut të ethshëm fillova menjëherë të bëhesha gati për trenin e mbrëmjes, drejt e në Heidelberg tek im shoq.

---

* Fr. *Ju dashuroj.*

Kur zura vend me shërbyesen në vagonin bosh, lokomotiva u nis dhe ajri i dritares më freskoi, fillova të kuptoja dhe të përfytyroja më qartë të kaluarën dhe të ardhmen time. E gjithë jeta ime martesore, që nga dita e shpërnguljes për në Petërburg, papritur m'u shfaq në një dritë të re dhe më rëndoi në ndërgjegje. Për herë të parë m'u kujtua si sot koha e dikurshme në fshat, planet tona; për herë të parë më erdhi në kokë pyetja: po ç'gëzime kishte pasur ai gjatë gjithë asaj kohe? Dhe e ndieja veten fajtore para tij.

"Po përse nuk më ndaloi, përse u tregua hipokrit para meje, përse u shmangej shpjegimeve, përse më fyente?" - pyesja veten. - "Përse nuk e ushtroi pushtetin e tij të dashurisë mbi mua? Apo nuk më ka dashur?"

Por sado fajtor të ishte, puthjen e atij njeriu të huaj e ndieja ende në faqen time.

Sa më shumë që i afrohesha Heidelbergut, aq më qartë e përfytyroja burrin tim dhe aq më i tmerrshëm më dukej takimi që më priste.

"Gjithçka, do t'i tregoj gjithçka, gjithçka do ta paguaj me lotët e pendimit, - mendoja, - dhe ai do të më falë".

Por as vetë nuk e dija ç'ishte kjo "gjithçka" që do t'i tregoja dhe as vetë nuk e besoja se do të më falte.

Sapo hyra në dhomën e burrit dhe pashë fytyrën e tij të qetë, megjithëse edhe të habitur, e ndjeva se nuk kisha çfarë t'i thosha, s'kisha çfarë të rrëfeja dhe për çfarë të kërkoja të falur.

Hidhërimi dhe pendimi i pashprehur duhej të mbeteshin brenda meje.

- Ç'të shkrepi kështu? - tha ai. - Po unë nesër do të vija tek ti.

Por, kur më vështroi nga afër fytyrën, sikur u tremb.

- Ç'ke kështu? Ç'të ka ndodhur? - foli.

- Asgjë, - iu përgjigja duke përmbajtur me zor lotët. - Erdha për fare. Shkojmë që nesër në shtëpi në Rusi.

Ai heshti mjaft gjatë dhe më vështroi me vëmendje.

- Pa më trego ç'të ka ndodhur? - tha.

Padashur, u skuqa dhe ula sytë.

Në sytë e tij u ndez ndjenja e fyerjes dhe zemërimit.

U trembesha mendimeve që mund t'i vinin dhe me forcën e shtirjes, që nuk prisja ta kisha në veten time, i thashë:

- Asgjë s'ka ndodhur, thjesht u mërzita. Më kapi trishtimi duke ndenjur vetëm dhe kam menduar shumë për jetën tonë dhe për ty. Prej kohësh ndihem kaq fajtore para teje. Përse vjen me mua atje ku nuk ke dëshirë? Prej kohësh jam fajtore ndaj teje, - përsërita dhe përsëri lotët më dolën nga sytë. - Shkojmë në fshat, dhe përgjithmonë.

- Ah, mikja ime, lëri këto skena prekëse, - tha ftohtësisht. - Që ti ke dëshirë të shkojmë në fshat, kjo është një mrekulli, se edhe pará nuk kemi shumë; por, përgjithmonë, kjo është një ëndërr. E di që nuk përshtatesh dot. Ja, shuaj etjen me çaj, do të bëhesh

më mirë, - përfundoi ai, duke u ngritur që të thërriste shërbëtorin.

E përfytyrova gjithçka që mund të mendonte për mua dhe u fyeva nga ato mendime të tmerrshme që ia kisha shtuar pasi u ndesha me shikimin e tij mosbesues dhe disi të turpëruar që më kishte ngulur.

"Jo, ai nuk dëshiron dhe nuk mund të më kuptojë!"

I thashë se do të shkoja të shihja foshnjën dhe dola nga dhoma e tij.

Doja të isha vetëm dhe të qaja, të qaja, të qaja...

IX

E pangrohur prej kohësh, shtëpia e zbrazët në Nikolskoje u ringjall; por nuk u ringjall ajo çfarë kishte jetuar aty.

Nënokja nuk jetonte më dhe ne ishim të vetëm njëri kundrejt tjetrit. Por tani vetmia jo vetëm nuk na duhej, por ajo na ndrydhte tashmë.

Edhe më i zymtë kaloi dimri për mua, sepse isha e sëmurë dhe vetëm pas lindjes së djalit të dytë e mora veten.

Marrëdhëniet e mia me burrin gjithashtu vazhdonin të ishin të vakëta si në kohën kur jetonim në qytet, por në fshat çdo dërrasë e dyshemesë, çdo mur, çdo kanape më kujtonte se çfarë kishte qenë për mua dhe çfarë kisha humbur. Sikur një fyerje e pafalur ishte mes nesh, sikur po më ndëshkonte për diçka dhe hiqej se nuk e vinte re.

S'kisha përse t'i kërkoja të falur, aq më pak t'i kërkoja mëshirë; po më ndëshkonte kur nuk më jepte gjithë veten e tij, gjithë shpirtin e tij, si më parë, por askujt dhe asgjëje nuk ia jepte shpirtin, sikur shpirti i tij të ishte tharë tashmë.

Nganjëherë kujtoja se shtirej vetëm për të më torturuar, ndërkohë tek ai ishte ende gjallë ndjenja e mëparshme, dhe përpiqesha t'ia grishja. Por në çdo rast sikur i shmangej çiltërsisë, sikur dyshonte tek unë për shtirje dhe i trembej çdo ndjeshmërie, si të ishte diçka qesharake. Shikimi dhe toni i tij më thoshin: i di të gjitha, i di të gjitha, s'kemi ç'të flasim; gjithçka që dëshiron të thuash, unë e di tashmë. E di që ti tjetër thua dhe tjetër do të bësh.

Në fillim fyhesha me këtë frikë prej çiltërsisë; pastaj u mësova me mendimin që kjo s'ishte çiltërsi, por mungesë e nevojës për çiltërsi.

Që krejt papritur t'i thosha tani se e dashuroja, ose t'i lutesha që t'i lexonim së bashku lutjet, apo ta grishja të dëgjonte se si luaja në piano, nuk ma nxinte goja. Midis nesh tashmë ishin vënë rregullat e njohura të mirësjelljes.

Jetonim secili më vete: ai me andrallat e veta në të cilat nuk duhej, por edhe nuk kisha dëshirë, të merrja pjesë; unë me limontinë time, e cila nuk e fyente dhe nuk e hidhëronte si më parë. Fëmijët ishin tepër të vegjël dhe ende s'mund të na bashkonin.

Por ia behu pranvera.

Katja me Sonjën erdhën të kalonin verën në fshat, shtëpinë tonë në Nikolskoje filluan ta rindërtojnë dhe ne ishim shpërngulur në Pokrofskoje.

Ishte po ajo shtëpi e vjetër pokrofskojane: me verandë, me tavolinën e palosshme, me pianon në sallonin plot diell dhe me dhomën time të dikurshme me perde të bardha e me ëndrrat e mia vajzërore që më dukej sikur i kisha harruar atje.

Në këtë dhomëz ishin dy krevate të vogla – njëri, dikur imi, në të cilin mbrëmjeve i bëja shenjën e kryqit Kokoshës që shtriqte pulpat topolake, kurse në tjetrin, më të voglin, që nga pelenat dukej fytyrëza e vockël e Vanjës.

Pasi u bëja shenjën e kryqit para gjumit, shpesh qëndroja në mes të asaj dhomëze të qetë dhe befas, nga të gjitha qoshet, nga muret, nga perdet, fillonin të ngriheshin vegime të hershme, vegime të harruara rinore. Zërat e dikurshëm filluan të këndonin këngë vajzërie.

Po ku janë ato vegime? Ato këngë të dashura, të ëmbla?

U njëmendësua gjithçka që mezi guxoja ta shpresoja. Ëndrrat e vagëlluara, të trazuara, u bënë realitet, kurse realiteti u shndërrua në një jetë të rëndë, të vështirë dhe pa gëzim.

Gjithçka kishte mbetur njëlloj: po ai kopsht dukej

nga dritarja, po ai shesh, po ajo rrugicë, po ai stol ja atje mbi përrua, po ato këngë bilbilash përhapeshin nga pellgu, po ai jargavan gjithë lule dhe po ajo hënë qëndronte mbi shtëpi; megjithatë, gjithçka kishte ndryshuar kaq tmerrësisht, kaq pamundshmërisht. Kaq ftohtësirë në gjithçka që mund të ishte kaq e shtrenjtë dhe e afërt! Po ashtu, si në kohët e para, flas me Katjan dhe flasim për të, ulur të dyja qetësisht në dhomën e pritjes. Katja është rrudhur, është zverdhur, sytë nuk i shkëlqejnë nga gëzimi dhe shpresa, por dhembshurisht më shprehin trishtim dhe keqardhje.

Nuk magjepsemi më si dikur për të, ne e gjykojmë atë; nuk habitemi më përse e për çfarë ishim aq të lumtur dhe nuk kemi dëshirë, si dikur, t'i tregojmë gjithë botës se çfarë po mendojmë; ne, si komplotuese, pëshpëritim me njëra-tjetrën dhe për të njëqindtën herë pyesim njëra-tjetrën përse aq trishtueshëm kishte ndryshuar gjithçka.

Po i njëjti ishte edhe ai, vetëm se më e thellë rrudha mes vetullave, në tëmtha më shumë thinja, por shikimi i thellë, i vëmendshëm, ishte mbështjellë përherë nga një re.

Po ajo kisha mbetur edhe unë, por brenda meje s'kishte më as dashuri, as dëshirë për dashuri. Nuk ndieja nevojë për punë, nuk isha e kënaqur me veten. Kaq të largëta dhe të pamundura më dukeshin dallditë e mëparshme fetare dhe dashuria e mëparshme për të, plotënia e mëparshme e jetës.

Tani s'do të mundja ta kuptoja atë që përpara më dukej aq e qartë dhe e drejtë: lumturia e të jetuarit për tjetrin. Po përse për tjetrin, kur edhe për vete s'ke dëshirë të jetosh?

E kisha braktisur krejt muzikën që nga ajo kohë kur u shpërngula në Petërburg; por tani pianoja e vjetër, notat e vjetra, po më grishnin përsëri.

Një ditë nuk ndihesha mirë dhe mbeta e vetme në shtëpi; Katja dhe Sonja shkuan së bashku me tim shoq në Nikolskoje për të parë ndërtimin e ri. Tryeza e çajit ishte shtruar; zbrita poshtë dhe në pritje të tyre, u ula te pianoja.

E hapa te sonata *Quasi una fantasia* dhe fillova të luaj. Nuk shihej askush e nuk pipëtinte asgjë, dritaret ishin të hapura dhe prej andej dukej kopshti; tingujt e njohur, me një trishtim solemn, u përhapën nëpër sallon.

Përfundova pjesën e parë dhe krejt pa vetëdije, sipas zakonit të vjetër, vështrova tek ai kënd ku rastiste të ulej dhe të më dëgjonte ai. Por ai nuk ishte; kolltuku, i palëvizur prej kohësh, qëndronte në këndin e vet; në dritare dukej gëmusha e jargavanit nën perëndimin e ndritshëm dhe freskia e mbrëmjes derdhej përmes dritareve të hapura. U mbështeta me bërrylat mbi piano, mbulova fytyrën me të dyja duart dhe zura të mendohem.

Qëndrova gjatë ashtu duke kujtuar me dhembje

të shkuarën, të pakthyeshmen, dhe duke përfytyruar e ndrojtur të ardhmen. Por sikur nuk më priste asgjë përpara, sikur nuk dëshiroja dhe nuk shpresoja gjë tjetër.

"Jam plakur, vallë?" - mendova.

Ngrita kokën me tmerr që ta harroja dhe të mos e mendoja, fillova të luaja përsëri, dhe po të njëjtën *andante*.

"O Perëndi!" - mendova. - "Më fal nëse jam fajtore, ose më kthe gjithçka të bukur që ishte dikur në shpirtin tim, ose më mëso ç'të bëj. Si të jetoj tani?"

Zhurmë rrotash u dëgjuan nëpër bar dhe para hajatit, kurse në verandë u dëgjuan hapa të kujdesshëm e të njohur, që u fashitën. Por nuk jehonte më ajo ndjenjë e dikurshme ndaj tingujve të atyre hapave të njohur.

Kur mbarova, hapat u dëgjuan pas meje dhe një dorë m'u dergj mbi sup.

- Sa e mençur që luajte këtë sonatë, - tha ai.

Heshta.

- S'paske pirë çaj?

Tunda kokën në shenjë mohimi dhe nuk e vështrova, që të mos më tradhtonin gjurmët e mallëngjimit që më kishin mbetur në fytyrë.

- Ato po vijnë tani; kali zuri të harbohet dhe ato zbritën e po ecin në këmbë rrugës së madhe, - tha.

- T'i presim, - thashë dhe dola në verandë, me shpresë që edhe ai do të vinte pas meje.

Por ai pyeti për fëmijët dhe shkoi në dhomën e tyre.

Përsëri prania e tij, zëri i tij i çiltër, i mirë, më bindi se asgjë nuk kisha humbur. Po ç'dëshiroja më shumë? I mirë, i dashur, bashkëshort i mirë, baba i mirë, as vetë nuk e di se ç'më mungon.

U ula nën tendën e verandës, në po atë stol ku isha ulur ditën që i pranuam dashurinë njëri-tjetrit.

Tashmë dielli kishte perënduar, filloi të ngrysej dhe një re e vogël, e errët, pranverore, varej mbi shtëpi dhe kopsht; vetëm përmes drurëve dukej skaji i pastër i qiellit ku po shuhej muzgu dhe po dilte ylli i vogël i mbrëmjes. Mbi gjithçka binte hija e resë së dobët dhe veç pritej një shi i shkurtër pranveror. Era ishte shuar, asnjë gjethe, asnjë fijëz bari nuk lëvizte; kundërmimi i jargavanit dhe i qershive të egra ndihej aq fort, sikur i gjithë ajri lulëzonte, rrinte mbi kopsht e verandë dhe herë dobësohej, herë forcohej, aq sa kishe dëshirë të mbyllje sytë e të mos shikoje asgjë, të mos ndieje asgjë përveç këtij kundërmimi të ëmbël. Gjeorgjinat dhe gëmushat e trëndafilave ende të paçelur, që zgjateshin pa lëvizur në lehëzën e vet me dhé të zi, sikur ishin rritur ngadalë duke u ngjitur pajandrave të bardha e të zdruguara; bretkosat, me të gjitha fuqitë, për të fundit herë përpara shiut i cili i shtynte në ujë, në kor dhe thershëm, kuaknin që nga përroi. Një shushurimë e pandërprerë uji ngrihej mbi këtë klithmë. Bilbilat thërrisnin njëri pas tjetrit dhe dëgjohej se si fluturonin të trazuar nga vendi në vend.

Përsëri edhe këtë pranverë një bilbil përpiqej të bënte folenë në një gëmushë poshtë dritares dhe kur dola në ballkon dëgjova si ndërroi vend matanë rrugës me pemë dhe që andej cicëroi edhe një herë, pastaj pushoi, duke ndenjur gjithashtu në pritje.

Më kot përpiqesha të qetësoja veten; edhe prisja edhe më vinte keq për diçka.

Ai zbriti poshtë dhe u ul pranë meje.

- Duket, do t'i bëjë qull tanët, - tha.

- Po, - thashë dhe të dy heshtëm gjatë.

Ndërsa një re, ngaqë nuk po frynte, veçse ulej poshtë e më poshtë; gjithçka u bë më e qetë, më kundërmuese e më e palëvizshme dhe papritur, ra një pikë shiu dhe sikur kërceu mbi tendën e verandës, një tjetër u nda në çakllin e rrugës, u përplas nëpër rrodhe dhe nisi të binte një shi i freskët kokërrmadh që po shtohej çdo çast. Bilbilat dhe bretkosat u qetësuan krejt; vetëm një shushurimë ujore, edhe pse dukej më e largët për shkak të shiut, megjithatë, rrinte mbi ajër dhe një zog, me sa duket, i strukur në gjethet e thata, jo larg verandës, njëtrajtshmërisht nxirrte dy notat e tij monotone.

Ai u ngrit dhe deshi të largohej.

- Ku po shkon? - e pyeta, duke e mbajtur. - Këtu është kaq bukur.

- Duhet t'u çoj çadrën dhe galloshet, - u përgjigj.

- S'është nevoja, tani do të pushojë.

Ai pranoi dhe së bashku mbetëm te parmakët e

verandës. U mbështeta me dorë tek trau i njomur, i mbuluar me lëmyshk, dhe nxora kokën. Një shi i freskët, aty-këtu, më spërkaste flokët dhe qafën. Reja, duke u kthjelluar dhe duke u rralluar, po ulej mbi ne; zhurma monotone e shiut u zëvendësua me pika të rralla që binin së larti dhe që nga gjethet. Përsëri poshtë filluan të kuaknin bretkosat, përsëri u shkundën bilbilat dhe që nga gëmushat e lagura filluan t'u përgjigjen, herë nga njëra anë, herë nga tjetra. Gjithçka po kthjellohej para nesh.

- Sa bukur! – tha ai, duke u mbështetur mbi parmakë dhe shkoi dorën e tij nëpër flokët e mi të qullur.

Ajo përkëdhelje e lehtë m'u duk si qortim, ndaj po më vinte të qaja.

- E çfarë i duhet më shumë njeriut? - tha. - Tani jam kaq i kënaqur, nuk më mungon asgjë tjetër, jam krejt i lumtur!

"Dikur nuk më flisje kështu për lumturinë tënde", - mendova. - "Sado e madhe që ajo të ishte thoshe se, megjithatë, do të dëshiroje edhe diçka, edhe diçka tjetër. Po, tani je i qetë dhe i kënaqur, ndërkohë që unë ndiej në shpirt peshën e pendimit të pathënë dhe të lotëve të gëlltitur".

- Edhe unë jam mirë, - thashë, - por ndiej trishtim, pikërisht sepse gjithçka është kaq mirë përpara meje. Brenda vetes kam pështjellim, paplotëni, ende dëshiroj diçka, kurse këtu është kaq bukur dhe qetë. A nuk të

përzihet edhe ty njëfarë malli për t'iu gëzuar natyrës, sikur dëshiron diçka të pamundur, dhe keqardhje për atë që ka shkuar?

Ai e hoqi dorën nga flokët e mi dhe heshti pak.

- Po, më parë edhe mua më ndodhte kështu, sidomos në pranverë, - tha, sikur të kujtohej për diçka. - Dhe unë kam ndenjur pa gjumë netëve gjithashtu, duke dëshiruar e duke shpresuar, dhe çfarë netësh të bukura! Por atëherë gjithçka ishte përpara, kurse tani gjithçka ka mbetur pas; tani jam i kënaqur me këto që kam dhe jam për mrekulli, - përfundoi me një shkujdesje të qartë dhe sado të ndihesha keq për ato që dëgjoja, e besoja se po thoshte të vërtetën.

- Dhe nuk dëshiron asgjë tjetër? - e pyeta.

- Asgjë të pamundur, - u përgjigj, si e mori me mend ndjenjën time. - Ja, ti e njome kokën, - shtoi dhe më përkëdheli si një fëmijë, duke më përshkuar edhe një herë me dorë flokët. - Ti ke zili edhe gjethet, edhe barin, sepse ata i njom ky shi i imët; do të dëshiroje të ishe edhe bar, edhe gjethe, edhe shi. Kurse unë u gëzohem atyre, si gjithçkaje në botë që është e bukur, e re dhe e lumtur.

- Dhe s'të vjen keq aspak për të kaluarën? - vazhdova ta pyesja, duke ndier gjithnjë e më tepër sëmbim në zemër.

Ra në mendime dhe përsëri heshti. E pashë që dëshironte të përgjigjej fare çiltërsisht.

- Jo! - u përgjigj shkurt.

- S'është e vërtetë! S'është e vërtetë! - i thashë, si u ktheva nga ai dhe duke e parë drejt e në sy. - Ty s'të vjen keq për të shkuarën?

- Jo! - përsëriti edhe një herë. - I jam mirënjohës, por nuk më vjen keq për të kaluarën.

- Vallë, nuk do të dëshiroje që ta ktheje? - thashë.

Ai më ktheu shpinën dhe zuri të vështronte kopshtin.

- Nuk dëshiroj, siç nuk dëshiroj të më dalin flatra, - tha. - E pamundur!

- Dhe s'do ta ndreqje të kaluarën? S'do ta qortoje veten ose mua?

- Kurrë! Gjithçka ka qenë si s'ka më mirë.

- Dëgjo! - i thashë, duke e prekur në krah që të më shikonte. - Dëgjo! Përse nuk ma ke thënë kurrë atë që dëshiron, që të kisha jetuar pikërisht ashtu siç dëshiroje ti, përse më dhe lirinë që s'dita ta përdor, përse nuk më mësove më? Në qoftë se do të dëshiroje, në qoftë se ndryshe do të më drejtoje, asgjë nuk do të kishte ndodhur, - thashë me një zë në të cilin gjithnjë e më fort shprehej zemërimi i ftohtë dhe qortimi, por jo dashuria e mëparshme.

- Çfarë s'do të kishte ndodhur? - tha i habitur, dhe u kthye nga unë. - Edhe kështu asgjë s'ka ndodhur. Gjithçka ishte mirë. Shumë mirë, - shtoi, duke qeshur.

"Mos vallë nuk e kupton ose, më keq ende, nuk dëshiron ta kuptojë?" - mendova dhe lotët më rrodhën nga sytë.

- S'do të kishte ndodhur ajo që unë, aspak fajtore para teje, jam e dënuar me shpërfilljen, madje përbuzjen tënde, - thashë papritur. - Nuk do të kishte ndodhur ajo që, pa pasur asnjë faj, befas hoqe prej meje gjithçka që e kisha të shtrenjtë.

- Ç'thua kështu, shpirti im? - tha sikur të mos e kuptonte se çfarë po flisja.

- Jo, më lër ta mbaroj... Ti hoqe nga unë besimin tënd, dashurinë, respektin madje, sepse nuk e besoj se tani më dashuron, pas gjithë atyre që kanë ndodhur. Jo, më duhet të t'i them të gjitha, njëherë e mirë, çka më torturon prej kohësh, - e ndërpreva përsëri. - Mos vallë jam fajtore se nuk e njihja jetën, kurse ti më le të vetme, ta zbuloj... Vallë, jam fajtore që tani, kur e kuptova atë që duhet, kur unë, gati një vit, trembem që të kthehem tek ti, kurse ti më largon sikur nuk e kupton se çfarë dua, por, megjithatë, s'mund të të qortoj për asgjë, sepse jam edhe fajtore edhe fatkeqe. Po, ti dëshiron të më flakësh përsëri në atë jetë, e cila mund të bëhej një fatkeqësi si për mua edhe për ty.

- E si t'i paskam diktuar këto? - pyeti me një frikë të sinqertë dhe habi.

- A s'ishe ti që edhe dje më the, por edhe vazhdimisht ma thua, se unë s'kam për t'u mësuar këtu, se përsëri duhet të shkojmë në dimër në Petërburg, që është kaq i urryer për mua? - vazhdova. - E si do të më përkrahje, kur i shmangesh çdo hapjeje zemre, çdo fjale të çiltër, të

ëmbël me mua? Pastaj, kur të rrënohem përfundimisht, do të më qortosh dhe do të gëzohesh për rënien time.

- Dale, dale, - tha rreptë dhe ftohtë, - tani s'po flet mirë. Kjo veçse tregon që më je vënë keq, që nuk...

- Që nuk të dashuroj? Thuaje! Thuaje! - e përfundova fjalinë e tij dhe ndieja lotët që rrëshqisnin faqeve. U ula në stol dhe mbulova fytyrën me shaminë e dorës.

"Ja se si më kuptoi!" - mendova, dhe u mundova të përmbaj dënesat që po më mbysnin. "Mbaroi, mbaroi dashuria jonë e dikurshme", - më fliste një zë në zemrën time. As m'u afrua, as më ngushëlloi. U fye nga ato që i thashë. Zëri i tij ishte i qetë dhe i thatë.

- Nuk e di për çfarë më qorton, - filloi. - Apo sepse tani nuk të dashuroj si më parë...

- Më ke dashur! - fola përmes shamisë së njomur nga lotët e hidhur që rridhnin çurg.

- Për këtë fajtore është koha dhe ne vetë. Çdo stinë e jetës ka dashurinë e saj... - heshti pak. - Do që të ta them gjithë të vërtetën, nëse tani dëshiron çiltërsi? Ashtu si atë vit kur sapo të njoha kaloja net pa gjumë me mendjen tek ti dhe e ndërtova vetë dashurinë time e kjo dashuri rritej e rritej në zemrën time, po kështu edhe në Petërburg, edhe jashtë shtetit, net të tmerrshme, nuk flija dhe e thërrmoja, e shkatërroja këtë dashuri që më torturonte. Nuk shkatërrova dashurinë, por shkatërrova vetëm atë çka më torturonte, u qetësova dhe, megjithatë, të dua, por me një dashuri tjetër.

- Ti e quan këtë dashuri, por kjo është torturë, - fola. - Po përse më lejove të jetoj në shoqëri, nëse të dukej kaq e dëmshme e për shkak të saj nuk më do më?

- Ç'ne shoqëria, mikja ime, - tha.

- Përse nuk ushtrove pushtetin tënd, - vazhdova, - nuk më lidhe, nuk më vrave? Më mirë do të kishte qenë për mua, sesa të humbisja gjithçka përbënte lumturinë time; do të isha mirë, s'do të më vinte turp.

U ngashëreva përsëri dhe mbulova fytyrën.

Në këtë kohë Katja me Sonjën, të gëzuara e të bëra qull, duke folur e duke qeshur me zë të lartë, hynë në verandë. Por, pasi na panë, pushuan dhe në çast dolën.

Heshtëm gjatë kur ato u larguan; u shkreha në vaj dhe ndjeva lehtësim. Ktheva sytë drejt tij. Po rrinte ulur me kokën midis duarve dhe deshi të thoshte diçka, si përgjigje ndaj shikimit tim, por veçse psherëtiu thellë dhe përsëri mbështeti kokën.

Iu afrova dhe ia largova dorën. Shikimi i tij i mendueshëm u kthye drejt meje.

- Po, - filloi të fliste, sikur të vijonte me zë mendimet e veta. - Të gjithë ne, por veçanërisht ju gratë, duhet ta jetoni vetë kotësinë e jetës, që të ktheheni te jeta e vërtetë; të tjerëve nuk mund t'u besosh. Atëherë ti nuk e kishe jetuar ende atë kotësi të mrekullueshme dhe të ëmbël që unë të admiroja; të lashë që të hiqje vetë dorë prej saj sepse e ndieja që nuk kisha të drejtë të të ndrydhja, megjithëse për mua kjo kohë kishte ikur qyshkur.

- Po përse rrije me mua dhe më lejove ta jetoja atë kotësi, në qoftë se më dashuron? - thashë.

- Sepse ti, edhe po të doje, nuk kishe për të më besuar. Ti duhej ta mësoje vetë, dhe ja, e mësove.

- Ti ke arsyetuar, ke arsyetuar shumë, - thashë. - Sa pak ke dashuruar.

Heshtëm përsëri.

- Është mizore kjo që the tani, por kjo është e vërteta, - tha dhe befas u ngrit e filloi të endet nëpër verandë. - Po, kjo është e vërteta. Unë kam qenë fajtori! - shtoi, duke u ndalur përballë meje. - Ose nuk duhej t'ia kisha lejuar aspak vetes që të bija në dashuri me ty, ose le të dashuroja më thjesht, po.

- Do t'i harrojmë të gjitha, - thashë gjithë ndrojtje.

- Jo, çfarë ka ikur tashmë s'kthehet, kurrë nuk e kthen dot, - dhe zëri i tij u zbut kur i shqiptoi ato fjalë.

- Gjithçka u kthye tashmë, - thashë, dhe i vura dorën mbi sup.

Ai më hoqi dorën dhe ma shtrëngoi.

- Jo, unë nuk të thashë të vërtetën, që nuk më vjen keq për të shkuarën; jo, mua më vjen keq, unë qaj për atë dashuri të shkuar, e cila tashmë s'është dhe s'mund të jetë më. Kush është fajtor për këtë? Nuk e di. Ka mbetur dashuria, por jo e dikurshmja; ka mbetur vendi i saj, kurse ajo vetë u tret e tëra, s'ka më forcë dhe lëng tek ajo, kanë mbetur kujtimet dhe mirënjohja, por...

- Mos fol kështu... - e ndërpreva. - Le të jetë gjithçka,

përsëri, si më parë... Pra, mund të jetë? Po? - e pyeta duke e parë në sy. Por sytë e tij ishin të qartë, të qetë dhe nuk më shikonin thellë të mitë.

Ndërkohë që po flisja, e ndieja tashmë sa e pamundur ishte ajo çfarë dëshiroja dhe për çfarë i lutesha. Buzëqeshi qetë, dhembshëm, siç m'u duk mua, me një buzëqeshje pleqërishte.

- Sa e re je ti ende dhe sa i vjetër jam unë, - tha. - S'gjen tashmë tek mua atë që ti kërkon. Përse të mashtrojmë veten, - shtoi, duke vijuar po atë buzëqeshje.

E heshtur zura vend pranë tij dhe në shpirt ndjeva më tepër prehje.

- Nuk do të përpiqemi të përsërisim jetën, - vazhdoi, - nuk do të gënjejmë vetveten. Lavdi Zotit që s'janë më ato shqetësime dhe trazime të dikurshme! Nuk kemi ç'të kërkojmë dhe pse të trazohemi. Tashmë e kemi gjetur dhe në pjesën tonë qëlloi mjaft lumturi; duhet të hiqemi mënjanë dhe t'i hapim rrugën, ja kujt, - tha duke treguar nga mëndesha, e cila po afrohej bashkë me Vanjën dhe ndaloi te dera e verandës. - Ja kështu, mikja ime, - përfundoi duke afruar kokën time drejt vetes dhe e puthi.

Jo dashnori, por miku i vjetër më puthi.

Ndërsa prej kopshtit më fort dhe më ëmbël ngrihej freskia kundërmuese e natës, më hijerëndë u bënë tingujt e qetësia dhe më shpesh po ndizeshin yjet në qiell. Ktheva sytë drejt tij dhe befas ndjeva lehtësim në

shpirt; sikur më hoqën atë nerv të sëmurë moral që më kishte shtrënguar të vuaja. Befas e kuptova qartë dhe qetësisht se ndjenja e asaj kohe kishte ikur pa kthim, si dhe vetë koha, e ta ktheje atë tani jo vetëm do të ishte e pamundur, por e rëndë dhe e sikletshme gjithashtu. Por, në fund të fundit, vërtet kaq e bukur ishte ajo kohë, që më dukej kaq e lumtur? Dhe kaq e largët, e largët tashmë, ishte e gjitha kjo!

- Epo, erdhi koha të pimë çaj, - tha ai dhe së bashku shkuam në dhomën e pritjes. Te dera takova përsëri mëndeshën me Vanjën. E mora foshnjën në krahë, ia mbulova këmbkat e kuqe lakuriqe, e shtrëngova në kraharor dhe duke e cikur paksa me buzë, e putha. Ai, si përgjumësh, filloi të lëvizte doçkën me gishtat e shtrirë e të rrudhur dhe hapi syçkat e turbullta, si të kërkonte apo të kujtonte diçka; befas ato syçka ndaluan tek unë, një shkëndijë mendimi feksi në to, buzkat e fryra e të dala filluan të mblidhen dhe u çelën si një buzëqeshje. "Imi, imi, imi", - mendova, duke e shtrënguar në kraharor me një tendosje të lumtur të krejt gjymtyrëve dhe duke u përmbajtur me vështirësi që të mos i shkaktoja dhembje. Fillova t'i puth këmbkat e tij të ftohta, barkun e vockël, krahët dhe kokëzën me flokët e sapodalë. Im shoq m'u afrua, por vrik ia mbulova fytyrën foshnjës dhe përsëri e zbulova.

- Ivan Sergeiç! - i foli burri, duke e prekur me gisht te mjekra e vockël. Por përsëri e mbulova shpejt Ivan

Sergeiçin. Askush, përveç meje, nuk duhej ta shikonte gjatë. Vështrova tim shoq; sytë e tij qeshnin duke shikuar të mitë dhe për herë të parë, prej shumë kohësh, ishte e lehtë dhe e gëzueshme të shikoje brenda tyre.

Që nga ajo ditë mori fund romanca ime me burrin; ndjenja e vjetër u bë një kujtim i shtrenjtë, i pakthyeshëm, kurse ndjenja e re e dashurisë për fëmijët dhe babanë e fëmijëve të mi u bë burimi e një tjetër jete të lumtur, krejt ndryshe tashmë, të cilën ende po e jetoj në këtë minutë...

LUMTURIA MARTESORE

“Lumturia martesore” është një nga veprat më të ndjera dhe më të sinqerta të Lev Tolstoit, ku shkrimtari i madh rus ndan me lexuesin përvojat, vëzhgimet dhe mendimet e tij mbi dashurinë, martesën, besnikërinë dhe kuptimin e vërtetë të lumturisë në jetën familjare.

Me një stil të thjeshtë e të thellë, Tolstoi na udhëheq drejt thelbit të marrëdhënieve njerëzore, duke na kujtuar se lumturia e vërtetë nuk gjendet në pasuri apo lavdi, por në mirëkuptim, përkushtim dhe dashuri të pastër.

“Dashuria e vërtetë nuk qëndron në fjalë të bukura, por në durim, në mirësi dhe në gatishmërinë për të falur.”